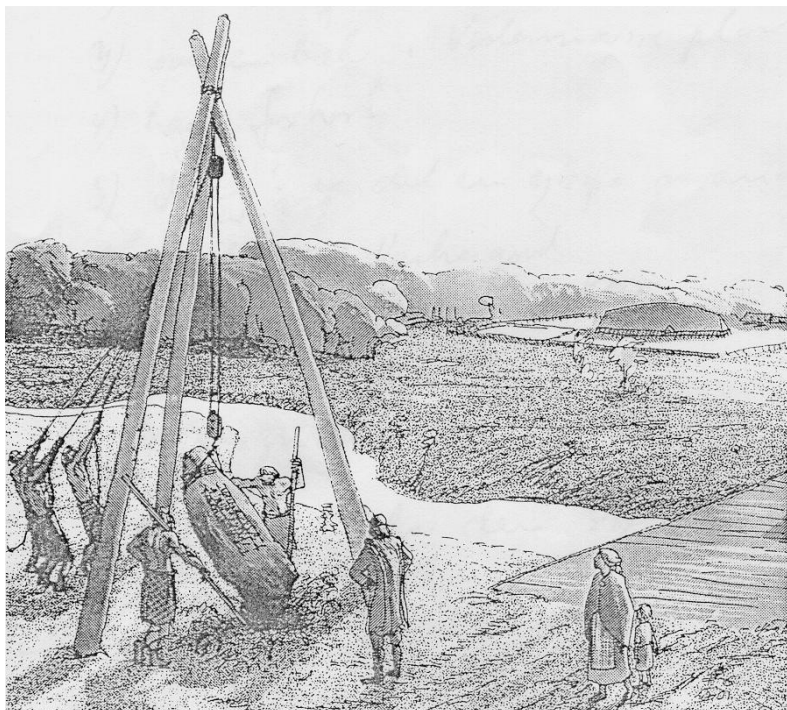

Bornholms Runestene

og

Runeindskrifter

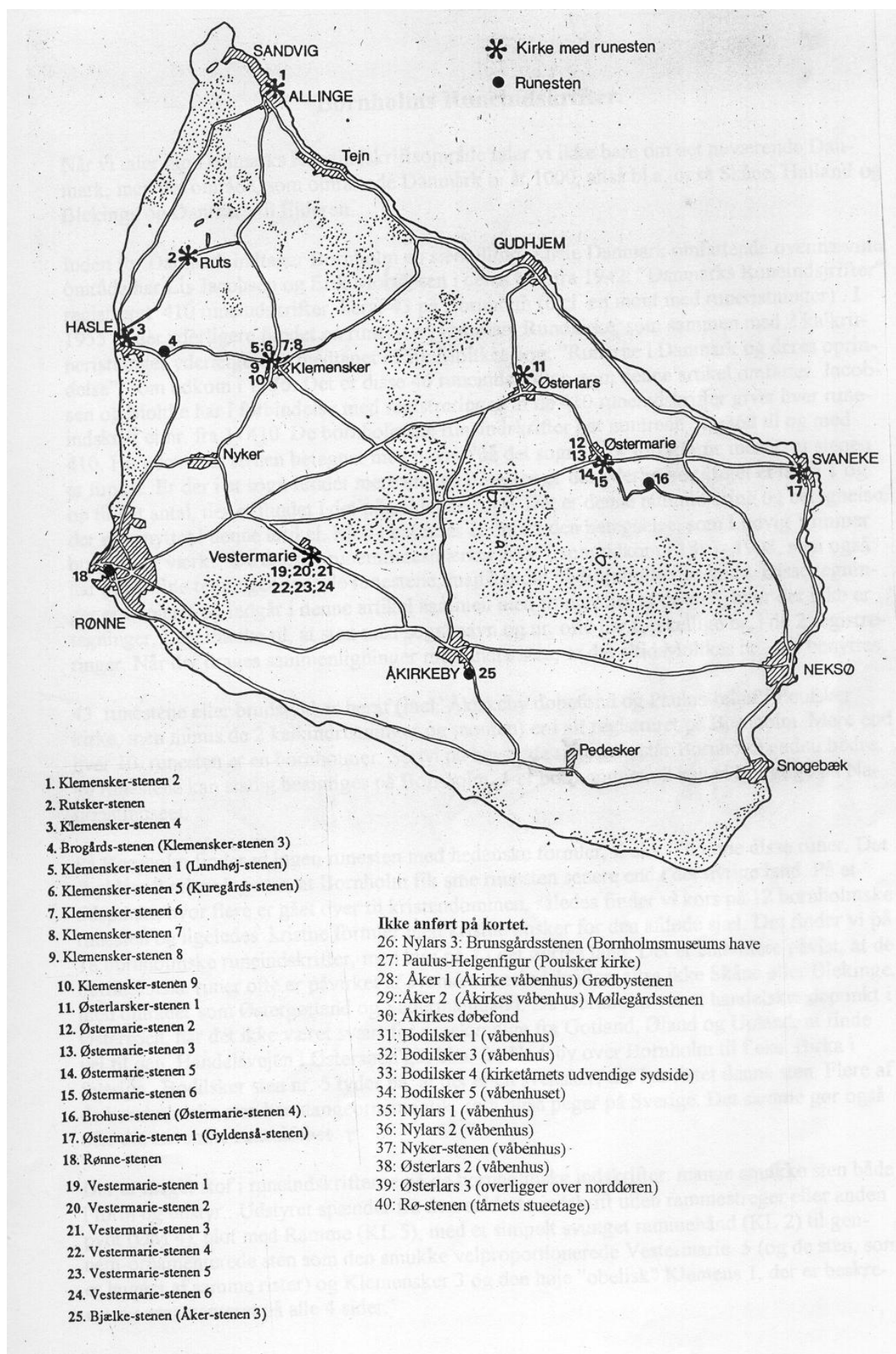

*Samlet januar 2002
af Aage Kure*

Indholdsfortegnelse.

	side
Kort over runestenenes placering	5
Oversigtskema over bornholmske runesten	6
Indledning	7
Hvad er runesten og hvad er runer?	7
Runelære	10
Runernes lydværdi	11
Antallet af bornholmske runesten	18
De bornholmske runestens alder	19
Kors, ornamentik, slanger og kristne formler	33
Bønner - kristne formler	25
Titler og navne	34
Rejser og rejseformler	36
Stenhuggeren – Risteren – ham eller de, der udførte arbejdet	37
Hvad fortæller Runestenene	39
Hvor rejstes stenene oprindeligt og hvor er de fundet.	40
Forsvundne Runesten som ikke er registreret	41
Bornholms Styreform i runestensperioden	42
Tegninger og beskrivelser af bornholmske Runesten og Runeindskrifter	43
Indledning.	44
368 Povlsker Helgenfigur	45
369 Tjørnebysten	46
370 Aaker 1 Grødbysten	47
371 Aaker 2 Møllegaardsstenen	48
372 Aaker 3 Bjælkestenen	49
373 Aakirkes døbefond	52
374 Bodilsker 1 Langedestenen. 375 Bodilsker 2,	53
376 Bodilsker 3	54
377 Bodilsker 4	55
378 Bodilsker 5	56
379 Nylars 1	57
380 Nylars 2	58
381 Nylars 3 Brunsgaardssten og 382 Rønnestenen	59
383 Vestermarie 1	60
384 Vestermarie 2	61
385 Vestermarie 3	62
386 Vestermarie 4	63
387 Vestermarie 5	64
388 Vestermarie 6	65
389 Nykerstenen	66
Østermarie 1 Gyldensåstenen	67
391 Østermarie 2	68
392 Østermarie 3	69
393 Østermarie 4 Brogaardsstenen	70

394 Østermarie 5	71
395 Østermarie 6	72
396 Østermarie - Alfabetsten	73
396 Østerlars 1	74
397 Østerlars 2	75
398 Østerlars 3	76
399 Klemensker 1 Lundehøjstenen	77
400 Klemensker 2 Kongevejstenen	79
401 Klemensker 3 Brogaardsstenen	80
402 Klemensker 4 Marevadstenen	81
403 Klemensker 5 Kuregaardsstenen	82
404 Klemensker 6	83
405 Klemensker 7 Biskopstenen	84
406 Klemensker 8	85
407 Klemensker 9	86
408 Rutskerstenen	87
409 Røstenen	88
410 Bornholms-amuletten og Køllergaard Brackteat	89
Bodilsker Brackteat og Ibsker Kalkristning og Nykirke kalkristning	90
Bly-amulet	91
Forslag til bedre information vedr. de bornholmske runesten	91
Litteratur og kilder	92

Oversigtsskema over bornholmske runesten.

	Navn	Kors	Bø n	Slan ge	0- rune	Slyng - ,kringle	Ram me	Titel	Navne. Evt. bemærkninger
368	Poulsker		(x)						Tue- Pualus
369	Poulsker				nej		nej	Nr.	Sven- forsvundet.
370	Aaker 1		ja		nej		ja		Thorfast, Troels, Bove - Broder
371	Aaker 2		ja		ja		ja		Gudmund, Frøbjørn - deres fader Isbjørn
372	Aaker 3				?		ja	teghn	Thorsten – Sven
373	Aaker døbe- font.		(x)						døbefond
374	Bodilsker 1				nej		ja		Brudstykke uden navne
375	Bodilsker 2						nej		Muligvis falsk. Natnalmuseet
376	Bodilsker 3	ja			nej		ja		Thorkil og Alvkil – deres fader Økil
377	Bodilsker 4				nej		ja		?- deres broder Thorfast og Gudke
378	Bodilsker 5	ja	ja	ja	nej	Slyng	ja		Esbern - sin kone Bortirde
379	Nylars 1	ja	ja	ja	ja	Kringle	ja		Sasser – sin fader Alvard
380	Nylars 2	ja	ja	ja	ja		ja	dreng	Kåbe Sven - sin søn Bøse
381	Nylars 3				nej		nej		”ketilbern”
382	Rønnesten				?		ja ?		Kun enkelte runer
383	Vestermarie 1		ja		nej		ja		Broder og ? - ? og deres broder (Eskild)
384	Vestermarie 2		ja		nej		nej		Thorsten og Sven – deres fader Alvin og deres broder Thorlak
385	Vestermarie 3		ja	?	ja		ja		Gilling – NN sin broder
386	Vestermarie 4				nej		ja		- Sven, ..?, Tole og Vifrid. NN gjorde
387	Vestermarie 5			ja	ja	Kringle	ja	dreng	Asvalde – sin broder Alver. Trebenesønne huggede. Skoge sveg den sagesløse.
388	Vestermarie 6	ja		?	?		ja		Vanskelig at tyde
389	Nykerstenen	ja	ja	ja	ja	Kringle	ja	dreng	Lo – sin søn Sven
390	Østermarie 1		ja		nej		ja		Bove –sin fader Økil
391	Østermarie 2		ja		ja		ja		Barne, Sibbe og Tue – deres fader Kæld
392	Østermarie 3	ja	ja	ja	ja	Kringle	ja		Barne, Tue og Asgut – deres broder Sibbe
393	Østermarie 4				nej		nej		Bove- Thykil
394	Østermarie 5	tre- kant		?	ja		ja		Øde, Sven, Ødger – Gunulv, moderen Gunild
395	Østermarie 6	ja		ja	ja		ja		Vanskelig at tyde, derfor ingen navne
396	Alfabetsten								Alfabetsten
397	Østerlars 1	ja		nej	nej		ja		Thykil - søn
398	Østerlars 2		ja	ja	ja	Kringle	ja		Broder og Edmund – deres fader Sigmund
?	Østerlars 3			?	?		ja		..rniels, Fuluge – broder Thormar.
399	Lundehøjsten		ja	ja	ja				Gunild – Ødbjørn hendes ægtefælle.
400	Klemensker 2 Kongevejssten			ja	ja		ja		Brune og hans brødre – deres fader Thorlak, og deres broder Esge
401	Brogaardsten			ja	ja	Kringle			Svenger – sin fader Toste, broder Alvlak, sin moder, sin søster.
402	Marevadsten	ja	ja	ja	ja	Hoved		bonde	Ølak –sin fader Sasser
403	Kuregårdssten			nej	nej		ja		Svend og Kæld – deres fader Julger
404	Klemensker 6	ja	ja	nej	nej		nej?		? – sin broder Sven. ..kil og Sven ristede.
405	Biskopsten		?				nej		”ærkebiskops”
406	Klemensker 8			Ja	ja	Kringle	ja		Brudstykke uden navne og tekst
407	Klemensker 9				ja		ja		Brudstykke uden navne og tekst
408	Rutskersten		ja	?	ja		ja		? - Brudstykke
409	Rø sten	ja		nej	nej		ja		? - sin fader og moder. Brudstykke

Den sidste kolonne: *Navne* - skal læses således: Navne før bindestreg er rejserne (eller dem der lod stenen hugge), efter bindestreg skal læses (lod) rejse efter (eller lod hugge efter) og herefter navnene på de personer, der er døde og stenen er rejst over. Efter evt. punktum, navnet på de personer, der ristede (udførte arbejdet).

Kolonnen vedr. o-runen: Hvor o-runen forekommer, er stenen antagelig fra perioden 1050-100. Ved nej er stenene antagelig før 1050, men hvor slange forekommer uden o-runen antagelig 1025-1050. Andre kan være mellem 900-1025, hvis ikke kristelige symboler og bøn forekommer. Biskopsten efter 1150. Døbefont ca. 1225. Paulusfiguren ca. o 1300.

Indledning.

De bornholmske runesten og runeindskrifter er de ældste skriftlige vidnesbyrd, vi har om mennesker og livet på Bornholm. Disse runesten og runeindskrifter fortæller historien og navnene eller familiestilling på omkring næsten 100 personer, der levede på Bornholm fra ca. 900 til 1100 år e. Kr. De fortæller om det skriftsprog, som anvendtes i den periode.

Som det vil fremgå af de kommende afsnit, adskiller de fleste bornholmske runesten ofte sig på en række områder fra det øvrige land, Det gælder såvel det nuværende Danmark, som det område der udgjorde Danmark, da stenene blev rejst .

Det gælder antal, efter runologernes tidligere tidsbestemmelse efter alder , runestenenes ornamentik, kors, kristne formler i form af bønner for de afdøde, ortografi m.v.

Som det vil fremgå af de kommende afsnit minder de fleste bornholmske runesten mere om svenske runesten. Når vi siger svenske runesten, er det ikke påvirkning fra Skåne, Halland og Blekinge, da sten fra disse områder svarer til resten af Danmark, i øvrigt hørte disse områder med til Danmark, når vi taler om danske runesten. Derimod er de fleste af vore runesten mere lig dem, vi finder f. eks fra områderne Uppland og Södermanland, som ligger på hver sin side af Mälaren, med Vikingebyen Birka imellem sig og om sten fra Gotland. Dette skyldes nok, at Bornholm stadig omkring år 1000 var en vigtig handelsplads på ruten f. eks mellem Vikingebyerne Birka og Hedeby. Langs denne farled, er der i det øvrige Danmark enkelte sten, som viser samme svenske påvirkning f.eks. Simris 1 og 2 i Skåne og Runesten i Slesvig Domkirke, Tillitse på Lolland.

Hvad er en runesten og hvad er runer?

En runesten er en mindesten med runeindskrift, oftest rejst over en afdød; afløste den indskriftløse bautasten. Skikken at rejse runesten kendes kun i Skandinavien; i England brugtes runekors. Allerede i folkevandringssiden rejstes runesten i Norge og Sverige, de ældste omkring år 500, mens de ældste runesten i det gamle danske landområde, dvs. det nuværende Danmark, Skåne, Halland og Blekinge, Lister og Slesvig er fra vikingetiden, ca. 750-1050. Fra denne periode stammer bl.a. Snoldelev-stenen fra ca. 750-800. men i alt kun 4 sten før år 900. Fra perioden ca. 900-1050 kendes 176 runesten i det danske område. Her er de bornholmske sten ikke medregnet, idet de regnes at tilhøre perioden tidlig middelalder (1025-1100) ifl. Jacobsen og Moltkes bog 1942 og andre runologer f.eks. Vimmer, en tidsbestemmelse, som nok ikke er helt rigtig.

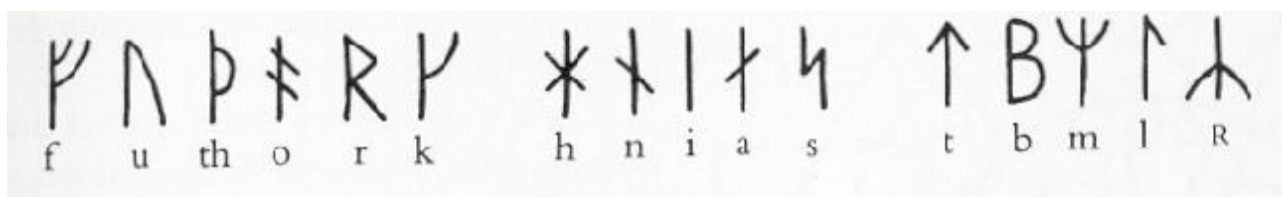
Som det fremgår af senere afsnit om runestenenes alder, er det antagelig mere rigtigt at sige bornholmske runesten er fra perioden 900-1100, samme periode som over 95 % tilhører i det øvrige land. Men med de fleste i perioden 1000 –1100. Sten fra perioden 900-1050, på Bornholm 900-1100, er de egentlige vikingetidssten med indskrifter, oftest affattet efter formlen A satte sten efter B; dertil er tit føjet slægts- og evt. stillingsangivelse, og flere omtaler afdødes gode egenskaber. Indskrifterne kan give værdifulde historiske og kulturhistoriske oplysninger. Oplysninger om det sprog, der taltes på den tid. Indskriften , som regel anbragt i lodrette linjer, skal i de fleste tilfælde læses med start til venstre fra neden. Der anvendes skille tegn mel-

lem ordene i form af 2 prikker (:). (^x) eller (·). Runerne er ofte omgivet af rammestreger, mens ornamentikken er ret sparsom, f.eks. form af spiraler, et skib eller store fantasidyr, masker, slanger. Enkelte sten er kun billedsten, f.eks. Sjellebro-stenen, der har en maske, og Hørdum-stenen, hvor Thors kamp med Midgårdssormen er fremstillet. Den længste danske runestensindskrift findes på Glavendrup-stenen. På Bornholm indeholder mange sten fin ornamentik, hvor f. eks. runerammen er en slange i flere tilfælde med hoved og hale. I syv tilfælde er hale og hoved bundet sammen med en kringelknode. Omkring 1025 uddøde skikken at rejse runesten i Danmark undtagen på Bornholm, hvor man fortsatte med at rejse runesten til omkring år 1100, men fortsat inspireret af dygtige runestensristere fra Målarlandene, hvor skikken også først ophørte omkring år 1100.

Hvad er runer: runer (oldnordisk rún: hemmelighed): germanernes ældste skrifttegn, opstået i tiden omkring Kristi fødsel. Hvor runer tidligst har været anvendt, er ikke fastslået med sikkerhed; der er dog enighed om, at skriften er germansk; men hvilken stamme, den er opstået hos, er uvis. Det kan være sket hos goterne eller markomannerne, eller det kan være sket hos nordgermanerne i Danmark. Der er heller ikke enighed om, hvorvidt runerne var inspireret af det latinske, etruskiske eller græske alfabet; men meget tyder på, at den latinske skrift har været forbilledet, idet over en tredjedel af runerne er lånt herfra. Det er de store bogstaver, der har været forbillede. Det ældre runealfabet hedder futharken (efter de første seks af i alt 24 tegn). Hele alfabetet findes indridset på en sten, fundet i en grav fra ca. år 400 på Gotland. Danmark havde ligesom goter og markomanner forbindelser til Romerriget og dermed til den latinske skrift, og Danmark har den rigeste samling indskrifter med den ældste futhark i form af runeindskrifter, f. eks. på Brakteater.. Det er baggrunden for teorien om Danmark som op-havssted. De ældste runeindskrifter kendes fra 1. årh. e.Kr.; men først omkring år 200 her i Norden. De fleste urnordiske runeindskrifter er skrevet på metal, f.eks. brakteater: tynde, runde hængesmykker udsmykket med eksempelvis en rytter og en samling runetegn. Brakteaternes forbillede er romerske kejsermedaljoner af guld fra 4. årh. e.Kr. Runernes lodrette og kantede form skyldes imidlertid, at de oprindeligt først og fremmest blev ridset (ristet) i træ; vandrette linjer ville falde sammen med træets årer. Derfor skrå eller kantede bistave. Mange runeindskrifter på træ, skind, ben m.v. er gået tabt på grund af materialets forgængelighed; men i moserne er bevaret nogle få indskrifter på denne type materiale. Futharken blev brugt uden ændringer helt op i 8.-9. årh.; herefter blev alfabetet indskrænket til 16 bogstaver (yngre runealfabet), nu kaldt normalruner; og runeskriften blev først og fremmest brugt i Norden, f. eks. indskrifter på sten, f.eks. Jellingestenene. I det danske område på alle runesten bortset fra 4 sten, hvor man anvendte futhark med 26 tegn. Ændringen skyldtes sandsynligvis den udvikling i talesproget, der havde fundet sted ca. 100 år forinden, hvor hunner, goter, vandaler, jyder, saksere og mange andre folkeslag flyttede rundt mellem hinanden, og da tre germanske hovedsprog udskilte sig. Runeskriften var i næsten 1000 år den udbredte skrift i Norden, først i løbet af 15. årh. fortrængtes den endeligt af de latinske og gotiske skrifttegn. I Danmark blev den nok fortrængt allerede i 1400 tallet. De 2 runealfabeter, der er fundet på Bornholm er fra ca. 1400 tallet.

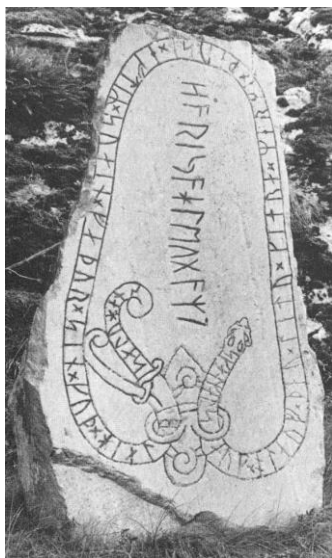
Gammelt Runealfabet med 24 tegn.

Nyt Runealfabet med 16 tegn - Normalrunealfabet.

Men efter overgangen til normalruner sker der fortsat en eksperimentering med runetegnene; for at udvide brugen af de 16 tegn udvides i slutningen af 900-årene ved at nogle af runerne forsynes med en prik, som man kalder stungne runer. Dette for at gøre indskriften mere læselig ved at få flere lydværdier. På bornholmske runesten forekommer i alt 4 forskellige stungne runer. Omkring 1050 anvendes et runealfabet, der især er anvendt i Sverige, som man kalder o-runealfabetet, som er anvendt på Bornholm på de runesten, der rejses mellem 1050 og 1100. I alt mindst 19 af de bornholmske runesten. Den nye o-rune er runetegn nr. 4, som i runealfabetet ovenover er betegnet o-rune, men som indtil omkring år 1050 var a-rune (nasalt a), der ikke må forveksles med runetegn nr. 10 a-runen. Ved hjælp af anvendelsen af o-runen, kan man tidsfæste de bornholmske runesten, som antagelig er rejst i perioden 1050-1100. Hvor der forekommer stungne runer (med prik), men ikke o-rune, er de antagelig fra perioden lige før år 1000 og til ca. 1050. Medens sten uden stungne runer og uden o-rune, må anses at være de ældste runesten fra perioden 900- før år. 1000.

Herudover er der også tale om gennemstregede runer. Det er o-rune, a-rune, n-rune. hvor de ældste sten ikke har gennemstregede runer. D.v.s. at bistaven på runen oprindeligt kun gik nedfra og op til runens hovedstav. Ved gennemstregning fortsatte bistaven ud på den anden side af hovedstaven, som man kan se på de 3 bogstaver i ovenstående alfabet. t-rune havde oprindeligt kun en bistav til højre side, men fik en på hver side, som vist på alfabetet. Herudover kan også R-runen og r-runen være med til at tidsfæste stenen, oprindeligt var der som alfabetet viser 2 runer med værdien r, men på de yngste sten erstattes de af r-runen.

Dette billede stammer fra en runesten fra Söderman Len, sten nr. 151 Skåäng. Her er en runesten med runeteksten i midten, en sten som måske er ristet i 500-tallet med det gamle runealfabet med 24 tegn, men genbrugt i 1000- tallet med normalruner (16 tegn). Læg mærke til ornamentikken, slangen, hvor hale og hoved er bundet sammen med en kringelknode, som vi kender fra 7 bornholmske runestene. En sådan kringelknode findes på ca. 40 % af de 174 sten, der i dag kan besigtiges i Söderman - Len, Runerammen er en slange på ca. 80 % af Runestenene. Tilsvarende i Uppland, som ligger på nordsiden af Mälaren og Södermanland på sydsiden. På Björkö i Mälaren lå Birka, der ligesom Hedeby var en vigtig by i Vikingetiden. Det var derfor let for ristere fra disse områder at komme til Bornholm, som ifølge Adam af Bremen var Danmarks mest besøgte havn, når man sejlede fra Hedeby til Birka, tilsvarende møntfund med mønter helt tilbage til 200 tallet alle 3 steder, vidner om samfærdsel og samhandel. Det er netop fra disse Mälär-

lande, at vi har fået vor påvirkning og hjælp til at få ristet de fleste af de bornholmske runesten. I bogen om Uoplands runstenar skriver man, at skikken med at rejse runesten kom fra

Danmark og især fra Bornholm, som man havde god samfærdsel med. Ligesom på Bornholm ophørte man i Uppland at rejse runesten omkring 1100 tallet. Folk blev nu begravet på kirkegårde, hvor senere anvendtes gravsten med latinske bogstaver. I disse 2 områder, findes over halvdelen af de svenske runesten. I Uppland er der tilbage 960 og Södermanland ca. 300, som kan ses i dag. Især i Uppland var der flere professionelle ristere, der har signeret deres arbejde, de rejste rundt og ristede, måske har nogle af dem ristet de fleste af de bornholmske runesten. Måske oplært bornholmske ristere.

Rune-lære.

På alle bornholmske runesten er anvendt normalrunefabetet med 16 runetegn, som erstattede det gamle runefabet med 24 runetegn.

For at gøre stavemåde og lydværdier så let forståelig som mulig, er hvert ord vist på 3 forskellige måder:

runaR - **runaR** - ”runer”

Ordet til venstre ”runaR” er det gamle nordiske udtryk, som det taltes som et fælles nordisk sprog i vikingetiden og i den periode, man rejste runestenen. Det gamle nordiske sprog er bedst bevaret på Island og Bornholm, hvor man har bevaret den gamle nordiske sproglære med f.eks. hankøn, hunkøn og intetkøn. Mange gamle bornholmske ord minder om tilsvarende islandske ord. Dette finder man bl.a. i Espersens ordbog. I denne bog er det sprogforskeren og runologen Ludvig Vimmer (1839-1920), som ikke var bornholmer, der har skrevet afsnittet Bornholms sproglære. Det var naturligt at henvende sig til Vimmer om at skrive dette afsnit, fordi Bornholm er det område i Danmark, der ligesom Island har bevaret det oldnordiske sprog, så Vimmer har kunnet bruge sin viden om den oldnordiske sproglære til at skrive den bornholmske sproglære. Når man som bornholmer forsøger at lære Runelære opdager man hurtigt, at stavningsregler og lydlære svarer til bornholmsk.

Ole Worm (1588-1654). som regnes som runeforskningens grundlægger, havde besvær med tolkning af det gamle nordiske sprog, men da dette var bedst bevaret på Island sendte han sine tolkninger til Island, for at få dem kontrolleret. Men på den tid var der en heksejagt på Island efter de personer, der bl.a. beskæftigede sig med runer, så man svarede blot tilbage, at alt synes at være i orden. Der er flere fortolkningsfejl hos Ole Worm, som er blevet rettet af Ludvig Vimmer. Ingen af de tidligere runologer kunne måle sig med Vimmer, når det gjaldt kendskab til det oldnordiske sprog og dets udvikling og han var derved i stand til at tolke runeindskrifterne. Det var ham, der har beskrevet runernes lydværdier og dermed lettet tydningen.

*Ordet i midten: **runaR***- Dette er skrevet med fed skrift – det er runerne oversat efter runernes specielle stavningsregler. Der er tale om en ”oversættelse” af rune for rune efter de værdier, der er omtalt i det næste afsnit om runernes lydværdier.

Til højre ordet ”runer” er ordet oversat til moderne dansk

(Eksemplerne stammer fra de bornholmske runesten)

Stavningsregler:

1) Man anvender aldrig dobbeltkonsonant f. eks.

satti -**sati** – ”sætte”

hogga” -**huka** – ”hugge”

2) Nogle runer bruges ikke foran andre runer, f.eks.

þ-runen behøves ikke foran s-runen , f. eks.:

Guds – **Kus** – ”Guds”

m-runen behøvs ikke foran b

kumbl – **kuml** – ”kummel” ”mindesmærke”

Forskelle i stavning forekommer mellem de forskellige runristere:

ordet ”eftir”, som betyder efter, er stavet på følgende måder:

aftiR – eftiR – iftR – abtiR - eftir

Sproglige forandringer, som påvirker runristerens ortografi:

stæin – **stain** eller **stein**– ”sten” bliver til

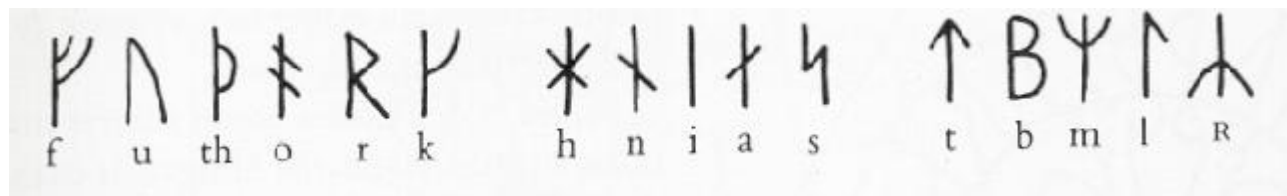
sten – **sten** – ”sten”

raisðe – **raisþu** – ”rejste”

bliver til

raisðe – **reistu** – ”rejste”

Runernes lydværdi.

Normalrunealfabetet med 16 tegn.

Det er her vist, hvad runen kaldes, o-runen hed indtil ca. 1050 –”a-runen” (nasalt ”a”)

Når man oversætter begynder man med at oversætte runens lydværdi som vist ovenfor. Senere når man skal se på oversættelse til oldnordisk, ser man på de evt. andre lydværdier, som runen også har.

Omtale af de enkelte runer og deres lydværdier.

De anviste eksempler er – *oldnordisk* – **Direkte runeoversættelse** – ”nudansk”

Udover de 16 normalruner også omtale af 4 stungne rune, der forekommer på bornholmske runesten.

1: f-runens lydværdi er ”f” eller ”v”.

f-runen kan betegne ”f” i f.eks.:

faður – **faÞur** – ”fader”.

eftiR – **aftiR** – „efter“

Hvis f-runen betegner ”v” (skrives ”f”, men udtales ”v”).

Tofe – **Tofi** – ”Tuve”

Bufe – **Bufi** – ”Bove”

gunulf – **gunulf** – ”gunulv”

2: u-runens lydværdi er ”u”, ”o”, ”y”, ”ø” eller ”w”.

u-runen kan betegne ”u”, f.eks.:

gunulf – **gunulf** – ”gunulv”

sun – **sun** – ”søn”

u-runen kan betegne ”o”, f.eks.:

moður – **mubur** – „moder“

broður – **bruÞur** – „broder“

u-runen kan betegne „y“, f.eks.

thukil – **þukil** – ”Thykil”

u-runen kan betegne ”ø” (ö), f.eks.:

døðr – **tuÞr** – ”død”

u-runen forekommer som stungen rune på flere bornholmske runesten og har så lydværdien y.

3: th- runens lydværdi er ”þ” (”th”) eller ”ð” (”dh”).

th-runen kan betegne ”þ” (”th”), f. eks.

þensi – **þansi** – ”denne”

th-runen kan betegne ”ð” (”dh”), f.eks.

broður – **bruþur** – ”broder”

þera – **þira** – ”deres”

„þ“ udtales som „th“ i engelsk ”think”.

”ð” udtales som ”th” i engelsk ”that”.

4: a- og å-runens lydværdi er "a" (d.v.s. nasalt a) eller "æ" og "å", men ændrer lydværdi omkring 1050 til "o". I det øvrige Danmark er det kun få sten, hvor runen er anvendt som o-rune. På Bornholm drejer det sig om mindst 19, eller mindst 50 % af de bornholmske runesten, hvorfor disse sten må anses at stamme fra en periode mellem 1050-1100. På de svenske runesten (Mälarlandene) svarer anvendelsen af o-runen som på Bornholm. I normalrunealfabetet har jeg kaldt denne rune for o-rune. På de bornholmske runesten er o-runen ofte "gennemstreget", d.v.s. at bista-ve fortsætter opad på venstre side af hovedstaven.

a-runen betegner "a": (som a-rune er den kun brugt få gange på Bornholm).
anda – **ata** – "Ånd"

o-runens lydværdi er "o", f.eks.: (det findes på 19 bornholmske runesten)

broður – **broþur** – "broder".
moður – **moþur** – „moder“

5: r-runens lydværdi er "r".
r-runen kan kun betyde "r", f.eks.:

respi – **respi** – "rejste"
dræng – **trik** – "dreng" "styrmand på et ledingsskib" "militær rang".
Biorn – **biorn** – "Bjørn"

6: k-runens lydværdi er "k", "g", eller "ng".
k-runen kan betegne "k", f. eks.:

auk – **auk** – "og"
kumbl – **kumbl** – "kummel"- "mindestmærke"

K-runen kan betyde "g", f. eks.:
Gud – **kuþ** – "Gud"
Guds – **kus** – "Guds"

K-runen kan betyde "ng", f.eks.:

dræng – **trik** – "dreng" "styrmand på et ledingsskib" "militær rang".

7: h-runens lydværdi er "h"

h-runen kan betegne "h", f.eks.:

han – **han** – "han"
hialpi – **hialpi** – "hjælpe"
mihel – **mihel** – "Michael"

h-runen udelukkes foran en vokal i begyndelsen af et ord, f.eks.:

hialpi – **ialpi** – "hjælpe"
hans – **ans** – "hans"
hogga – **uka** – "hugge"

8: n-runens lydværdi er "n".

n-runen kan kun betyde n, f.eks.:

nu – **nu** – "nu"
sin – **sin** – "sin"
dræng – **drinr** – "dreng" "styrmand på et ledingskib" "militær rang".

Læg mærke til at den viste n-rune er "gennemstreget". Gennemstreget n-rune forekommer på mange bornholmske runesten.

9: i-runens lydværdi er "i", "j", "e" eller "æ".

I-runen kan betegne "i", f.eks.:

satti – **sati** – "satte"
sin – **sin** – "sin"
let – **lit** – "lod"

i-runen kan betegne "j" (d.v.s. et konsonantisk i, som udtales "j"), f.eks.:

hialpi – **hialpi** – "hjælpe"
Biorn – **biorn** – "Bjørn"

I runen kan betegne "e", f.eks.:

respi – **rispi** – "rejste"

i-runen kan betegne "æ", f.eks.

æftiR – **iftiR** – "efter"
dræng – **drinr** – "dreng" "styrmand på et ledingskib" "militær rang".

10: a-runens lydværdi er ”a” eller ”æ”.

a-runen kan betegne ”a”, f.eks.:

hans – **hans** – ”hans”
hialpi – **hialpi** – ”hjælpe”
satti – **sati** – ”satte”

Læg mærke til at den viste a-rune er ”gennemstreget”. Gennemstreget a-rune forekommer på mange bornholmske runesten.

11: s-runens lydværdi er ”s”, f.eks.:

sun – **sun** – ”søn”
sin – **sin** – ”sin”

I sjældne tilfælde kan konsonant undlades foran s-runen, f.eks.
Guðs – **kus** – ”Guds”

S-runen forekommer også på hovedet, kaldes så en venderune.

12: t-runens lydværdi er ”t”, ”d” eller ”nd”, f.eks.:

t-runen kan betegne ”t”, f.eks.:

satti – **sati** – ”satte”
sten – **stin** – ”sten”

t-runen kann betegne „d“, f.eks.:

døðr – **tuþr** – ”død”

t-runen kan betegne ”nd”, f.eks.

:

bonda – **boða** – ”større jordbesidder”
anda – **aða** – ”Ånd”

13: b-runens lydværdi er ”b”, ”p” og ”mb”
b-runen kan betegne ”b”, f.eks.:

broður – **bruᚢur** – ”broder”

Biorn – **biorn** – ”Bjørn”

b-runen kan betegne ”p”, f.eks.:
hialpi – **hialᚢi** – ”hjælpe”

b-runen kan betegne ”mb”, f.eks.
kumbl – **kuml** – ”kummel” ”mindesmærke”

14: m-runens lydværdi er ”m”.

m-runen kan betegne ”m”, f.eks.:

moður – **mupur** – ”moder”

runum – **runum** – ”runer”

mihel – **mihel** – ”Michael”

15: i-runens lydværdi er ”i”

i-runen kan kun betegne i, f.eks.

let – **lit** – ”lod”

16: R-runens lydværdi er ”R” (d.v.s. ”ganeudtalt lyd” som udtales med tungen mod ganen).
Denne rune forekommer kun som sidste bogstav i et ord

R-runen forekommer kun som ganeudtalt ”R”, f.eks.:

runaR – **runaR** – ”runer”

eskiR – **eskiR** – ”Esge”

aulakR – **aukakR** – ”Ølak”

eftiR – **eftiR** – ”efter”

står som regel som sidste bogstav i ordet. Men også ”r”-runen kan forekomme sidst i ordet, når der er tale om de yngste sten, hvor R-runen udgår og man kun bruger r-runen.

Stungne runer.

I slutningen af 900-tallet og i begyndelsen af 1000 tallet, begynder man med anvendelsen af stungne runer også kaldet punkterede runer. Ved at sætte en prik eller et punkt på i-runens hovedstav og en prik eller punkt mellem k-runens hovedstav og bistav, kunne man bestemme lydværdien mere nøjagtig. Disse 2 runer er de mest almindelig forekomne stungne runer, men t-rune og u-rune er forkommet i enkelte tilfælde på bornholmske runesten.

Den stungne i-rune

oversættes til "e" og dens lydværdi er "e" eller "æ".

e-runen kan betegne "e", f.eks.:

sten – **sten** – "sten"

let – **let** – "lod"

Den stungne i-rune forekommer ca 62 gange på de bornholmske runesten.

Den stungne k-rune oversættes som "g" og dens lydværdi er "g".

g-runen kan betegne "g", f.eks.:

Gud – **Gup** – "Gud"

Guds – **Gus** – "Guds"

Sigmunt – **Sigmunt** – "Sigmund"

Skogi – **Skogi** – "Skoge"

Den stungne u-rune oversættes ved y og dens lydværdi er "y" eller "ø" -

y-runen kan betegne "y", f.eks.:

systur – **systur** – "søster"

bryðre – **bryþra** – "brødre"

frôbiorn – **frybiorn** – "Frøbjørn"

Her med lydværdien "ø"

Æukil – **eukil** – "Økil"

Den stungne t-rune oversættes ved „d“ med lydværdien "d", f.eks.:

dræng – **drinr** – "dreng" "styrmand på et ledingskib" "militær rang".

Aswaldi – **Asualdi** – "Asvalde"

Den stungne runer "t" forekommer kun på Bornholm, blandt de danske sten og kun 2 gange. I Skåne forekommer kun stungne "i" og "k"-runer.

Antallet af bornholmske runesten.

I dag kan vi på Bornholm besigtige 38 bornholmske runesten, samt Paulusstenen i Pouls Kirke og døbefonden i Aakirkeby . Men for at sammenligne med nedenstående optælling fra Jacobsen/Moltkes bog 1942, spalte 1041 og 1042 , skal vi fratrække Østerlars 3, som først er fundet i 1955., så vi kommer ned på 37 egentlige bornholmske runesten. Her er ikke medtaget forsvundne eller falske runesten.

Sønderjylland	5	
Øvrige Jylland	89	
Fyn / Langeland	12	
Lolland/Falster	7	
Sjælland	14	
Bornholm	37	
Nuværende Danmark		164
Slesvig	3	
Skåne	61	
Halland	3	
Lister	4	
Blekinge	4	
Udlandet	1	76
Danmark o, år. 1000		2 40

Af ovenstående oversigt fremgår, at af de runesten, som findes i det nuværende Danmark, er ca. 23 % fra Bornholm, eller mere end hver 5. er en Bornholmer, og tager vi området Danmark omkring år 1000, er det ca. 15,5 % eller mere end hver 7., der er en Bornholmer. Som det fremgår, har Bornholm i forhold til sin størrelse, haft mange runestene. I Uppland er der ca. 960 tilbage af oprindeligt 1200 registrerede, svarende til 50% af de svenske runesten, og tilsvarende gælder antagelig de øvrige områder i Sverige. Der er også mange sten i det øvrige Danmark som efter, de er blevet registreret, er forsvundet. På Bornholm har vi kun en runesten af dem, der er registreret, som er forsvundet, det er sten nr. 369 Poulsker også kaldet Tjørneby stenen, som blev bragt til Pouls kirke i 1893 og kort efter forsvandt. Efter gamle folks udsagn skulle den være brugt som bygningssten på 6 sg Tjørnebygård i Poulsker.

Forskellige runologer har registreret de danske runesten. Den seneste større registrering er bogen Danmarks runeindskrifter: Lis Jacobsen og Erik Moltke, udgivet 1942. Her er i alt i Danmark inkl. Slesvig, Skåne Halland og Blekinge registreret 410 runeindskrifter, her er registreringerne fra Bornholm nr. 368 til og med 410, i alt 43. Men af disse 410 runeindskrifter er der kun 240 egentlige runesten, som stadig kan besigtiges. Resten er forsvundne sten og andre former for runeindskrifter.

Det er fra denne bog, jeg har optællingen af 240 nu eksisterende runesten fra det danske område.. Det er denne bog, som jeg fortrinsvis har anvendt som kildemateriale . Når jeg henviser til spalte- eller sidenr. er det i denne bog, som jeg benævner Jacobsen/Moltke.

Udover de i opstillingen nævnte 37 sten er der på Bornholm registreret Bodilsker nr. 2, som findes på Nationalmuseet, men som må betegnes som falsk. Så er der efter udgivelse af Jacobsen/Moltkes bog fundet en sten Østerlars 3 i Østerlars Kirke. Endvidere er der fundet en

sten på Jessegaard i Østermarie med runealfabetet, som man regner med stammer fra 1400 tallet. Den findes på Nationalmuseet. Hertil kommer Døbefonten i Aakirkeby og Paulusfiguren i Poulsker kirke. Endvidere Tjørnebysten i Poulsker, der er bortkommet. Det er disse i alt 43 sten, der vil blive omtalt i denne bog, sammen med en Brakteat, fundet i en høj ved Køllergaard i Nylars i 1884, som stammer fra perioden 400- 650 år efter Kristus og en amulet fra omkring 1000 året. En Brakteat fundet ved Gadegaard i Bodilsker. En blyamulet fundet i 2001 fundet ved Jættebrovej, Østermarie Herudover 6 omtalte, men ikke registrerede, nu forsvundne sten, samt 2 kalkindristninger i Nyker (runealfabet) og Ibs Kirke. I alt 47 bornholmske runeindristninger og de ovennævnte 6 ikke registrerede og nu forsvundne sten.

De bornholmske runestens alder.

Det er ikke muligt at fastslå den nøjagtige alder for de bornholmske runesten. Vi har ikke på Bornholm runesten med hedenske bønner f. eks: Thor vie disse runer., som forekommer i det øvrige land på en halv snes sten. Ser vi på oversigtsskemaet side 6 over de bornholmske runesten, så har 26 ud af bornholmske runesten enten kors, kristen bøn eller anden form for kristent symbol. Der er kun 11 sten, der ikke bærer kristne tegn eller formler. Er disse sten ældre end de "kristne" sten.? Det har flere runologer ment, men Erik Moltke mener i sin bog fra 1976, i modsætning til hans bog i 1942, at det er ikke muligt at afgøre om de "ikke kristne" sten er ældre end de "kristne". Flere af Runologerne har tidligere ment, at alle de bornholmske runesten var efter 1025, på det tidspunkt hvor man ophører med at rejse runesten i det øvrige danske område. I oversigten over antal af runesten i forrige afsnit, hvor der henvises til Jacobsen og Moltkes bog, hvor man også har inddelt runestenene i perioder efter aldersbestemmelser, er de 37 bornholmske sten regnet i perioden 1025 – 1100, hvor f.eks. næsten alle øvrige danske sten er før den periode, f. eks. ca. 95 % af alle sten i det øvrige danske område tilhører perioden 900-1025 .

Når mange runologer mener, at de kristne sten er efter 1060, skyldes det kirkehistorikeren Adam af Bremens skrifter om biskop Egin (først biskop i Dalby fra 1060-65 og senere i Lund biskop fra 1065-72), der skulle have kristnet Bornholm. Men efter andres mening kan runestenene godt selv med kristen formel være før 1060, f. eks. sten i Uppland og Söderman Län, idet mange af de bornholmske vikinger, når de rejste ud, var blevet kristnet, eller kristne handelsfolk, engelske præster har besøgt Bornholm og måske samtidig kristnet bornholmere. Det lyder usandsynligt, at Egin på så kort tid kunne kristne Bornholm. Antagelig har mange af de "ledende" på Bornholm, været kristnet tidligere gennem handelskontakter med andre landes kristne. Andre steder i Danmark holdt man op med at rejse runestene omkring 1025, og her skulle man så først begynde på dette tidspunkt og for de fleste efter 1060, det til trods for, at Bornholm på det tidspunkt var et vigtigt knudepunkt, med kontakt med mange kristne. Adam af Bremen skriver blandt andet, at Bornholm er den mest besøgte havn i Danmark. Det burde snarere tyde på, at der var forholdsvis flere kristne på Bornholm også før 1060 end i det øvrige land. Adam af Bremens beskrivelse af Egin's indsats kan være farvet af, at Egin var tysk præst, og Norden den gang var underlagt ærkebiskoppen i Bremen. I 1000-tallet var der her i Norden en bitter strid mellem den engelske og tyske kirke. De bornholmske runesten bærer præg af, at de kristne, som runestenene er rejst af eller over, er kristnet af engelske præster. Således er de 11 kors, der findes på bornholmske runesten alle Skt. Georgskors, mens der er ingen med tyske kors (latinske kors). Det samme gælder de svenske runesten, hvor man også ifølge bøger om runesten f.eks. i Uppland. fastslår, at det er engelske præster, der har kristnet dem, der er rejst kristne runesten over.

Er dette rigtigt, kan man slå fast, at det ikke var Eginio, der kristnede de første bornholmere, og slet ikke dem, der er rejst ”kristne” runesten over. Alle de sten uden anvendelse af o-runer (se opstilling nedenfor) formodentlig er rejst før 1050. Men sammenligner vi de bornholmske sten med sten f. eks i Uppland, så tyder ”kristne” sten rejst på Bornholm i perioden 1000-1100, at det også er engelske præster, der har kristnet såvel dem, der har rejst dem som dem, der ligger under stenen..

Dette bekræftes ved at læse en bog af Otto von Friesen Upplands Runestener. Her omtales på side 34 f.f. en af de meget dygtige runerister fra Uppland Asmund Kareson. Af de runesten, som Asmund menes at have ristet, hvor man har fundet ca. 40 og af disse runesten, hvoraf han har signeret de 20. Ud fra tolkning af runeskrifterne og f.eks. de konger han omtaler, synes han at have startet med at riste omkring 1025 og fortsat til 1040, måske helt op til 1050, han viser, at han behersker sproget, ortografien og skrifttegnene, men først og fremmest har han præget sine sten med fornem ornamentik. Man mener, at det er ham, der har bragt ornamentikken til rigtig anvendelse i Uppland. Som forbillede måske runesten på Gotland og Øland, især Gotland, der ligesom Bornholm, var vigtig knudepunkt for handel og samfærdsel. Hans ornamentik, som det fremgår af billederne side 30 slanger med hoved og hale ofte bundet sammen med kringlenuder ofte med kors, men altid Skt. Georgskors, På grund af den dygtighed, han lægger for dagen omtales i samme bog side 38, at hans store kristne indsats skete i en tid, hvor hedenskabet levede kraftigt og havde stor indflydelse, at dette tyder på, at han var præst. Hans brug af ”h” runen, som tegnet for g (gh) vidner om indflydelse fra den engelske runeskrift. Det hele skal ses i belysning af den bitre strid, der på den tid, var mellem den engelske og tyske kirke, som man også får bekræftet gennem kirkeskriveren Adam af Bremens mindre gode udtalelser om de engelske præster. Det er også interessant, som også fremgår af teksterne på de afbillede sten, de fleste af de af ham ristede sten har en bøn, hvor han anvender fortrinsvis 2 forskellige bønner: Gud og hans mor, hjælpe hans sjæl. Særligt karakteristisk er bønnen til Jomfru Marie. En anden brugt formel Gud og Guds mor hjælpe hans ande. Ser vi på ”bønnerne” på de bornholmske runesten side: 23. så bærer netop 4 runesten bønner: Gud og Guds mor hjælpe hans (deres) sjæl(e).

Det var spændende, om man ved hjælp af runeforskere, historikere fra Uppland kunne få bekræftet, om Bornholm i modsætning til tidligere påstået er blevet kristnet tidligere end det øvrige danske område, når det drejer sig om de personer, der rejses runesten af eller over. Med andre ord, at man rejser ”kristne” runesten på Bornholm, mens man endnu fortrinsvis rejser ”ikke kristne” runesten i det øvrige danske område.

Blandt de bornholmske runesten har vi en ”liggesten”, D.v.s., at den har været en gravplade, der har ligget ned. Ligesom vi kender det fra de senere på kristne kirkegårde anvendte gravplader med latinsk indskrift. Af de ældst bevarede gravplader med latinske bogstaver på Bornholm er den ældste i Rø kirke, som stammer fra 1349. I Østerlars har vi bevaret en gravplade, der i 1370 blev lagt over præsten Henrik Greser. I begyndelsen af 1800-tallet begynder man her på Bornholm igen at benytte opretstående gravminder.

Runestenen 380 Nylars 2 kan kaldes en historisk sten. Den fortæller en historie, vi ellers ikke kendte, om slaget ved Utlänge, som den sydligst ø ved Blekinge, men siden den omtales som en kamp, har der sikkert været et sammenstød mellem ”krigsskibe”. Ifølge Moltke findes ikke andre steder beretning om dette slag. Zahrtmann skriver i sin historiebog bind I side 53, at

slaget kan have fundet sted o. 1045. Altså før 1060. Kåbe-Svend kan have været en efterkommer af jomsvikingen Sigurd-Kåbe, (således Vimmer), som igen ifl. sagaen var en søn af Jarl Vesete. Ifølge Jomsvikingsagaen drog Sigurd Kåbe til Danmark efter slaget i Hjørungavåg (o.986) for at overtage fædrenes ejendom på Bornholm. Hvis Zahrtmanns formodninger er rigtige, så er disse sten før Eginio i 1060. Som det fremgår af næste afsnit stk 2 b, så er stenen fra perioden 1050-1100. Den har også et Sct. Georgskors med et indtegnet Hagekors, som var brugt som et hedensk symbol. Bønnen på denne sten er: Gud Herren og Sct Michael hjælpe hans ånd. Samme bøn findes på Frestastenen i Uppland, der samtidig har ”propelkors” som på Østermarie 3. Hverken denne bøn eller propelkors findes på andre sten i Danmark. Frestastenen er tidsbestemt til omkring år 1000. Er det samme rister, der har ristet Frestasten, Nylars 2 og Østermarie 3 ?

Som nævnt under afsnittet om runer, så kan man for de stens vedkommende, som er rejst efter påvirkning fra Mälardalene, benytte ændringer i runealfabetet til at bestemme de fleste bornholmske runestens alder. Prøver man at inddеле dem efter ændringer i normalrunealfabetet før brug og efter brug af o-runer, får vi følgende:

1) Endnu ikke brug af 0-runer.

a) *uden stungne runer* *) før slutningen af 900-tallet.

378 Bodilsker 5 – rejst af en svensker – med bøn, kors og slange med hale og hoved.

384 Vestermarie 2 – uden rammestreg, men med bøn

390 Østermarie 1 - med bøn

Ovennævnte 3 sten er alle ”kristne” sten, som runologerne har bestemt til efter Eginio var her i 1060-72. Men da der ikke har anvendt o-runen, og heller ikke stungen rune, må de antagelig være før år1000 og dermed før Eginio blev biskop i 1060.

Østermarie 4 – Lyrbystenen – er uden rammestreg, runerne på kanten af stenen, uden bøn, teksten lod hugge, kan betyde, at der er tale om en sten i perioden 900-1000.

386 Vestermarie 4- kaldes en liggesten med runer – ingen bøn eller kristent symbol- rammestreg.

I alt 5 sten uden stungne runer og uden o-rune, som må antages at være før slutningen af 900 tallet

b) *med stungne runer.* *) *slutningen af 900-tallet til 1050.*

370 Aaker 1 – Grødbysten – med rammestreg- med bøn

376 Bodilsker 3 – med kors og rammestreg, men uden bøn.

369 Poulsker – Tjørnebysten, som er forsvundet - den har ingen rammestreg, ingen bøn eller kors, men teksten lod hugge, som kunne tyde på en af de ældste sten.

383 Vestermarie 1 – bøn, måske slange uden hoved og hale

377 Bodilsker 4 – også her lod hugge, rammestreg – uden bøn og kors.

397 Østerlars 1 : med kors, men uden bøn , muligvis slange uden hale og hoved

403 Klemensker 5 – Kurergårdsstenen – bjælkerammestreg – hvorfor den anses som vor ældste sten- ingen bøn eller kors

404 Klemensker 6 – Kors med hagekors indeni – ingen rammestreg på bagsiden og på forsiden kun en rammestreg mellem kors og runer. Med bøn.

409 Rø – kors – måske slange uden hale og hoved (mage til 397 Østerlars 1)

372 Aaker 3 - Bjælkestenen – Moltke mener, at den har o-rune, men jeg har anbragt den i denne gruppe, fordi den har teksten at hugge, rammestregen er bjælker, ingen kristen bøn. men på tegning fra præsteindberetning et ukendt symbol. Vimmer og andre runologer, mener, at den er en af de ældste sten. Den anvendte o-rune er det samme runetegn som før 1050 havde lydværdien "a", "e" og "æ", så den skal nok oversættes ved en af disse lydværdier. Jeg er i tvivl om, at der en stungen rune?. Men den er rejst af eller over en Thegn, som måske var Jarl over Bornholm. Se side 50, hvor stenens symbol er sammenlignet med skånske sten rejst over Thegner i Skåne med et tilsvarende symbol i forbindelse med rammestregen, og som er dateret 900-1025.

I alt 10 sten med stungen rune og uden o-rune, formodentlig fra perioden: slutningen af 900-tallet og indtil 1050.

Men i alt 15 sten uden o-runer, som nok bør tilhøre perioden 900-1050. 95 % af runesten i det øvrige danske område er rejst i perioden 900-1025, en periode runelogerne kalder vikingetiden. Det er også efter brugen af o-runer, man tidsbestemmer runesten f.eks. I Uppland, hvor runesten med slangeornamentik, kringlekner, kristne formler, forekommer på sten omkring år 1025 rejst over vikinger, man mener har deltaget i slag i England med Knud den Store, konge 1018-1035. Andre sten over vikinger, hvor man mener, de er faldet i slaget ved Hasting i 1066. Kilde: Upplands Runestener af Otto von Friesen Se tegning side 31.

2) O rune er indført. Alle sten under pkt. 2 er antagelig fra periode efter 1050- ca. 1100. Alle med stungne runer, måske ikke Nylars 2, men det er nok en fejl.

371 Aaker 2 – Møllegårdsstenen – bøn – rammestreg.

379 Nylars 1 — kors, bøn, slange med kringlekne, hale og hoved,

380 Nylars 2 ?– Utlängestenen – med kors med hagekors indeni bøn – slange – titel. I begyndelse af perioden o. 1050. Måske ingen o-rune.

385 Vestermarie 3 – bøn, antagelig slange uden hale og hoved.

387 Vestermarie 5 – ingen bøn, men slange med hale og hoved, bundet sammen med kringlekne.

389 Nyker – bøn, kors, slange, hvor hoved og hale er bundet med kringlekne

391 Østermarie 2 – bøn – enkel rammestreg.

392 Østermarie 3 - bøn, slange med hale hoved og kringlekne, samt propelkors.

394 Østermarie 5 - uden bøn – trekant – er rejst over Gunild, som rejste Lundestenen Kl.1 med 2 bønner.

395 Østermarie 6 – bøn, kors med hagekors indeni, med slange med begge ender "knyttet", ligesom på Klemensker 1 Lundehøjstenen.

398 Østerlars 2 – tekst på 3 sider, bøn, slange med knude.

???? Østerlars 3- fundet efter Jacobsen/Moltkes bog 1942 er tilsyneladende uden bøn, eller andet kristent symbol, men antagelig med slange uden hoved og hale. Er uden registreringsnr. fordi den er først er fundet i 1955.

399 Klemensker 1 – Lundehøjstenen slange med begge ender "knyttet", tekst på 4 sider - 2 x bøn.

400 Klemensker 2 – Kongevejstenen Slangerramme uden hale og hoved- Det må være forkert, når runologen Vimmer og flere med ham mener, at den er Bornholms ældste runesten.

401 Klemensker 3 – Brorgårdsstenen – flot slange med kringlekne, der binder hale og hoved sammen, ingen bøn.

402 Klemensker 4- Marevadstenen – bøn, slange med fint hoved og hale, kors.

406 Klemensker 8 – mage til Klemensker 3- Brorgårdsstenen

407 Klemensker 9 – har antagelig været mage til 399 Klemensker 1

I alt 19 sten med o-runer og 15 uden.

Blandt de 18 sten i gruppe 2, mener Moltke, at de 9 er ristede af samme rister, se afsnit om rister. Alle sikkert ristet af ristere, der er oplært af ristere fra Mälardalenene.

3: Ikke mulig at tidsbestemme.

374 Bodilsker 1 : findes kun som små brudstykker.

375 Bodilsker 2 : Falsk- antagelig en gravsten – findes på Nationalmuseet

381 Nylars 3- Brunsgårdsstenen - kun få runer uden ramme og andre symboler

382 Rønnestenen : man har kun kunnet se få runer.

388 Vestermarie 6 : på grund af afskalling vanskelig at tyde, men med St. Georgskors, derfor antagelig i perioden 1000-1100.

408 Rutsker-stenen : kun et brudstykke, men antagelig perioden 1000-1100.

4 : runesten, som ikke er rejst over en afdød.

368 Paulusfiguren i Poulsker kirke- ved kirkens færdiggørelse, omkring år 1300.

373 Aaker døbefont – Sirgraf, der har ristet stenen , antagelig i sidste halvdel af 1100-tallet.

396 Østermarie Alfabetsten – fra sen middelalder.

405 Klemensker 7- Biskopstenen antagelig rejst over en dansk ærkebiskop, det må være senere end 1104. Snarere i 1200 eller 1300 tallet

i alt 43 bornholmske runesten.

*) ved stungne runer eller punkterede runer forstås sådanne, der er forsynet med et punkt på hovedstav eller mellem hoved- og bistav.

Andre bornholmske Runeindskrifter.

Køllergaard – Brakteat : Hængesmykke fra perioden 400-650.

410 Bornholms – Amuletten - mønt fra ca. 910, runepræget omkring 1050-1100 med O-runer

Gadegaards-brakteat fundet i Bodilsker november 1993.

Blyamulet : Fundet ved Jættebrovej i Østermarie i 2001

Kalkindristninger:

Ibsker Kirke: efter 1250, hvor kirken formodes at stå færdig

Nyker Kirke klokketårn: efter 1300, hvor kirkens tårn formodes at stå færdigt, et runealfabet fra middelalderen

Kors, ornamentik, slanger, ”kringler” og kristne formler.

De bornholmske runestenenes ornamentik, adskiller sig på flere områder fra runestenerne i det øvrige danske område.

Kors : Af oversigtsskemaet side 6 kan vi se, at af 43 runesten er de 11 med Skt. Georgskors, hvoraf de 4 har indtegnet et hagekors, for Vestermarie 6, er det måske kun et indtegnet et stregkors, Østermarie 3 med propelkors, det eneste i det danske område, Østermarie 5 begynder teksten med en trekant. Ikke kendt andre steder, usikkert hvad det betyder. For den forsvundne del af Aaker 3 (Bjælkestenen), viser tegningen fra præsteindberetningen i 1624, at sten var forsynet med et ukendt symbol Det svarer til 35 % af de bornholmske runesten er forsynet med kors eller trekant.(Døbefont og Paulusfigur er ikke medregnet). For hele det danske område er der i alt 35 runesten med kors, hvor de 13 er fra Bornholm. Omregnet til % i det øvrige land (år 1000) uden Bornholm ca. 10 %. I Uppland er det ca. 50 %, og i Södermanland er det ca. 40 %, der er forsynet med kors. Et Skt. Georgskors er et kors med trapezformede arme eller udsvajende arme.

Ser vi siderne 27-29 med tegninger af de runesten på Bornholm, som er forsynet med kors, trekant og et ubestemmeligt symbol (måske et symbol for en Thegn (Jarl). så kan vi på side 27, se 4 sten, som alle er forsynet med et Skt. Georgskors med et hagekors indtegnet, muligvis er Vestermarie 6 kun med indtegnet stregkors. Et hagekors er et hedensk kors, som vi også kender fra vore helleristninger. I det øvrige land findes runesten med indtegnet hagekors i 2 tilfælde, begge runestene, der findes i Skåne, det ene anvendt i forbindelse med et hedensk monument. Måske har man her på Bornholm både sikret sig med et hedensk- og et kristent kors. Brakteaten (hængesmykke) fundet på Kølleregård i Nylars fra perioden 400-650 har et hagekors som værnehelgen, (se under omtalen af denne brakteat). Et Skt. Georgskors tyder på engelsk påvirkning, og som nævnt tidligere, kan være før Eginos tid 1060. Skt. Georgskorset i Østermarie 6, ligesom Østerlars 1 og Røstenen er samtidig et processionskors. Korset på Østermarie 6 er anbragt på venstre side af stenen. Af de 4 sten på side 27, er Klemensker 6 og Nylarsstenen 2 forsynet med en kristen formel. Vestermarie 6 er desværre så forvitret, at man ikke kan tyde indskriften, og derfor ikke afgøre om den har en kristen formel. Østermarie 6 kan man heller ikke tyde indskriften, da risteren tilsyneladende har anvendt en forkortningsortografi så det ikke kan afgøres, om der har været en kristen formel. Moltke mener, at 9 sten med dygtigt ristet ornamentik, er ristet af samme rister, heriblandt de 3 med den specielle forkortningsortografi, (disse 3 er alle forsynet med ens processionskors), hvorimod man fint læser teksten på de andre 6 sten som alle skulle være ristet af samme rister.

På side 28 : Er de 2 tegninger til højre af runesten med Georgskors, som er udformet som processionskors, Røstenen mangler øverste halvdel, så det kan ikke afgøres med sikkerhed, men det ser ud til at kors og ornamentik er samme som Østerlarsstenen 1, og antagelig ristet af samme rister. De øvrige 3 tegninger: Bodilsker 3 er et Skt. Georgskors, som processionskors og Bodilsker 5, samt Marevadstenen er begge forsynet med Skt. Georgskors. Stenene på side 28: Østerlarsstenen 1, Røstenen og Bodilsker 3, alle sten med Skt. Georg-processionskors er ikke forsynet med kristen formel. D.v. s. at alle 5 sten med processionskors er uden kristen formel. Dog med et forbehold. at Østermarie 6 ikke kan tydes. Derimod er Bodilsker 5 og Marevadstenen forsynet med kristen formel. Bortset fra Marevadstenen er stenene fra perioden ca. 1000- 1050.

På side 29 : Øverst 2 tegninger af Nylarsstenen 1 og Nykerstenen, som begge er forsynet med et Skt. Georgskors, der indgår i skriftsordningen. Kors som indgår i indskriftsordningen findes kun 3 steder i Danmark, hvor de 2 findes på Bornholm.

Underenden til højre er Østermariestenen 3, det er stenens bagside, der er vist, idet den er forsynet med et propelkors, som den eneste sten i Danmark med propelkors, men der findes en

mage til på Frestastenen i Uppland. Og flere lignende andre steder i Uppland og Södermannland. På Frestastenen, der i Uppland er tidsbestemt til o. år 1000, har man bønne: Gud Herren og Sct. Michael, som kendes fra Nylars 2 og lignende fra flere bornholmske sten. Den sidste sten: Østermaristenen 5 er forsynet med en trekant, der kan ses nederst til venstre, hvor teksten begynder. På Moltkes fotografi af stenen, ses trekanten tydelig. På tegningen hos Vimmer er trekanten ikke med. Den kan heller ikke ses ved en besigtigelse af stenen, da stenen er anbragt så dybt, at trekanten findes under jordlaget. Eller stenen er så forvitret, at den ikke længere kan ses. På denne side er det kun Østermarie 5, som er forsynet med en trekant, der ikke er forsynet med en kristen formel. Det er egentligt mærkeligt, at den er uden kristen formel, idet den er rejst over Gunulv og Gunild. Gunild er antagelig den samme som lod rejse Klemensker 1 Lundehøjstenen for sin mand Økil, hvor hun som eneste kvindelige rejser en af de bornholmske runesten, samtidig forsyner stenen med 2 kristne formler: en for sig selv og Økil og en for Økil alene.

Af de 13 nu eksisterende sten med kors, trekant eller ubestemt symbol, er de 7 med kristen formel, 2 måske (kan ikke tydes) og 4 uden kristen formel.

Kilde: Jacobsen/Moltke 1942 spalte 837-840. I dette afsnit kaldes 2 af de her 4 nævnte kors med indtegnet hagekors for fletkors, men i Moltkes bog 1974 side 54, som er vist på side 31, kaldes de indtegnede kors for hagekors, se symbolerne 20, 21, 22 og indtegnet stregkors 24 på side 32. Her er symbolet på den bortkomne overdel til bjælkestenen, kaldt et ubestemt symbol.

Ornamentik.

Rammestreger.

Der er 7 runesten, hvor der mangler ramme omkring runeindskriften. Det drejer sig om 369 Poulsker (stenen er bortkommet), - 381 Nylars 3, - 384 Vestermarie 2 – 393 Østermarie 4 – 404 Klemensker 6 (kun runerne på bagsiden mangler ramme) – 405 Klemensker 7. I resten af tilfældene er der en ramme omkring indskriften. I måske 19 af tilfældene er denne ramme formet som en slange og i 12 af disse tilfælde også med hale, som i 9 af de 12 tilfælde også er forsynet med hoved. I 7 af disse 12 runestene er slangens hale og hoved bundet sammen med en knude, som har form som en kringel, det drejer sig om følgende:

379 Nylars 1

387 Vestermarie 5

389 Nyker 1

392 Østermarie 3

401 Klemensker 3

406 Klemensker 8 (har antagelig været mage til Klemensker 3.

Der er tegning af disse 6 sten med ”kringle” på side 29 og 30.

Herudover er der også ”knude” på 398 Østerlars 2, men her har Vimmer ikke lavet en tegning af stenen, da den blev fundet efter at hans bog var udkommet. Her har jeg brugt Moltkes fotografi, hvor knuden kan ses. Se side 30 og side 71.

Tilsvarende kringelknude findes i Danmark udover Bornholm kun i et tilfælde i Skåne: Simris 1. Men er derimod meget almindelig f.eks. i Uppland og Södermandland. De ovennævnte 7 sten og Simris 1 er måske ristet af samme rister? Se afsnit om ”Stenhugger- runerister – ham eller de, der udfører arbejdet”.

Af de sidste 5 bornholmske runesten med slange og hale og evt. hoved, men uden ”kringle” er en med slyng: Bodilsker 5 og Klemensker 4 Marevadstenen er udstyret med et fint hoved. De sidste 3: Nylars 2, Østermarie 6 og Klemensker 1- Lundehøjstenen er slangen forsynet med en hale, men uden hoved.

Man skulle måske også medtage Klemensker 9, hvor de resterende brudstykker kunne tyde på, at den har været mage til Lundehøjstenen, og som sammen med Lundehøjstenen er de eneste bornholmske sten med runer på alle 4 sider. Derudover er der 7 runesten hvor rammen slynger sig som en slange uden hale og hoved, der kan også have været slange på de sten, hvor vi kun har et eller flere brudstykker, eller overfladen er forvitret.. De resterende sten er som regel med parallelle rammestreger, forsiden af 404 Klemensker 6 har stenens yderside som ramme og kun en rammestreg, der skiller teksten og kors ad.. Formålet med rammestregen er, at skabe regelmæssighed i runernes anbringelse og ensartethed i deres højde. Manglende ramme kan ikke bruges til aldersbestemmelse af runestenen, men ofte blandt de ældste sten.

Det tyder ikke på, at man altid på forhånd har lavet en tegning på stenen, før man begyndte at hugge, i flere tilfælde har man ikke fået plads nok, f. eks på 401 Klemensker 3 Brorgårdsstenen, har man øverst måttet tilføje ”en blindtarm” til slangen for at få plads til alle runerne. På 404 Klemensker 6, har man fortsat på bagsiden. På 391 Østermarie 2 har man måttet indsætte det sidste ord, i en indskudt linie. På denne sten strækker teksten sig over 2 sider.

Men hvorfor slange. Eller er det en drage. Svenskerne kalder den en orm eller runddyr. Man har den gang troet på slangens overnaturlige egenskaber. Vinde over slangen og dragen er måske symboliseret ved at binde slangens hoved og hale med en knude ”kringle”?. Ligesom kampen mellem Skt. Georg og dragen i 303 i det østlige Lilleasien.

Eller er det Midgårdsormen: i nordisk mytologi et uhyre, der var søn af Loke og broder til Hel og Fenrisulven. Blev kastet i havet, hvor den voksede, til den omkransede verden. Thor skal kløve Midgårdsormen ved Ragnarok, men selv omkomme af den gift, der sprøjter fra den.

Eller Lindorm: i nordiske og germanske sagn et slangelignende uhyre, beslægtet med dragen, der stammer fra Sydens og Østens myter. Regner Lodbrog fældede en lindorm, der havde snoet sig om et jomfrubur. En anden lindorm havde snoet sig om en kirke (60 danske kirker gør krav på æren), men blev dræbt af en specielt opnæret tyr. I nogle eventyr er lindormen et forvandlet menneske.

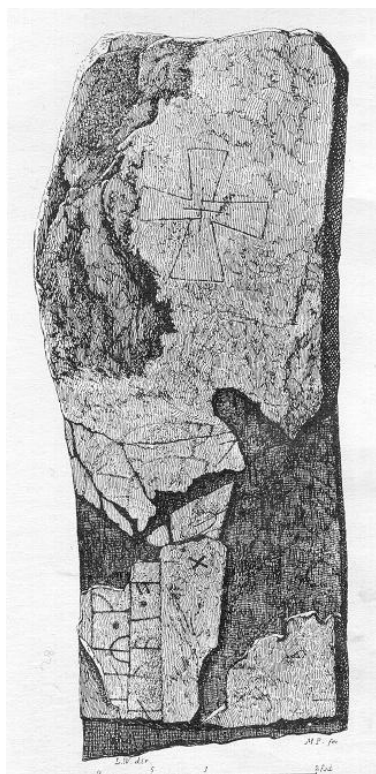
Eller kan den bundne drage betyder, at man har vundet over djævelen? Men hvad betyder knuden? På Jellingestenen forekommer knuden ovenover Jesus Hoved.

Kilde vedr. rammestreger: Jacobsen og Moltke 1942 spalte 914 og 820.

Runesten med Sct. Georgskors med indtegnet hagekors. I Vestermarie 6 er det muligvis et stregkors.

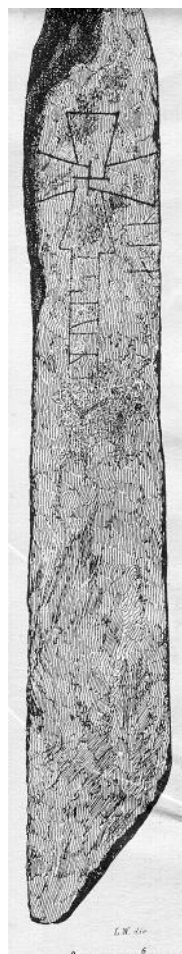
Klemensker 6. Ved Klemensker Kirke

Vestermarie 6.
Ved Vestermarie kirke

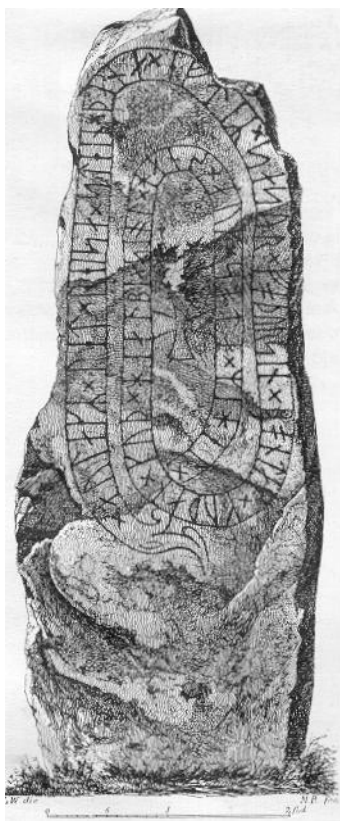

Nylars2. I Nylars Kirke

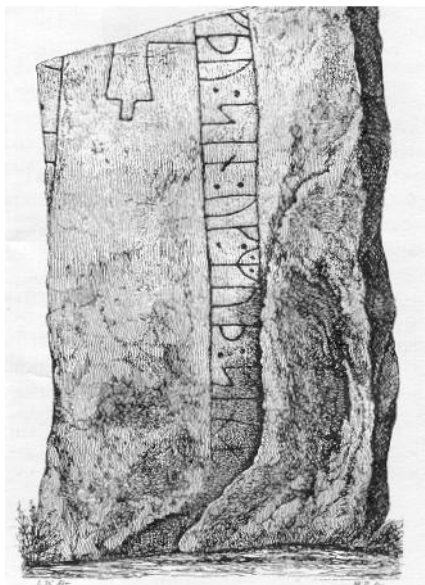

Østermarie 6. Ved Østermarie Kirkeruin

Runesten med Sct. Georgskors. Bemærk at Østerlars 1, Røstenen og Bodilsker 3 på denne side sammen med Østermarie 6 på forrige sider er de 4 runesten med Sct. Georgskors som processionskors.

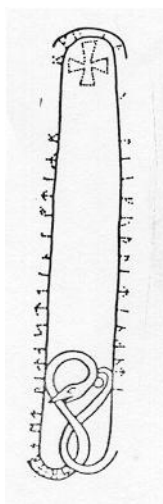
Klemensker 4- Marevadstenen.
Ved Hasle Kirke.

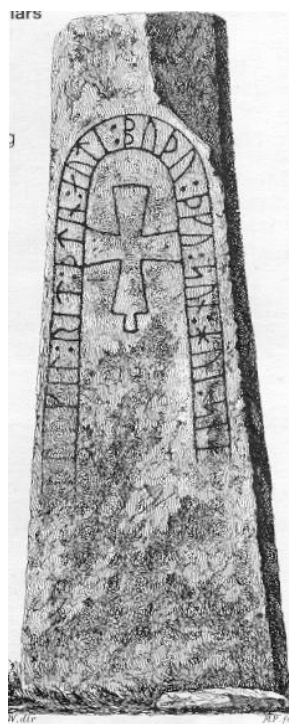
Røstenen. I Rø kirke

Bodilsker 3. I Bodilsker Kirke

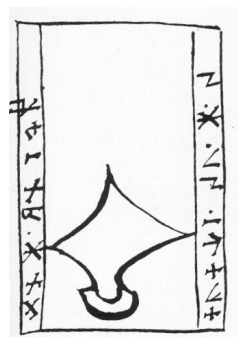
Bodilsker 5
I Bodilsker Kirke.

Østerlars 1. Ved Østerlars kirke

Nykerstenen og Nylars 1 begge med Skt. Georgskors, der indgår i skriftordningen. Aaker 3, Bjælkestenens forsvundne top. Østermarie 5 med trekant. Østermarie 3 med propelkors

Aa-
top fra

ker 3: Bjælkestenen Tegning af
præsteindberetning 1624

Nykerstenen i Ny Kirke

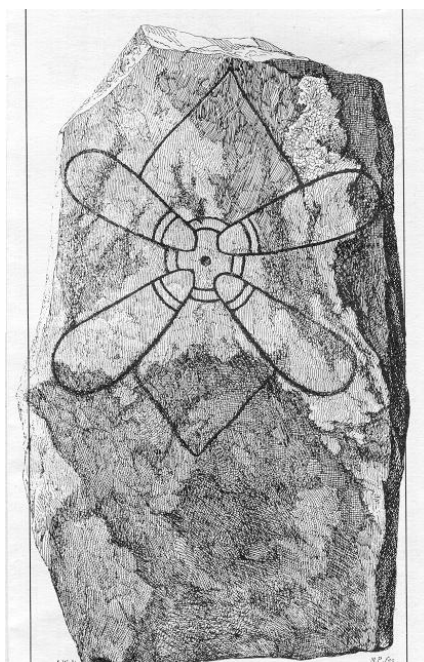
Nylarssten 1. I Nylars Kirke

kir-

kerui-

Østermarie 3. Ved kirkeruinen

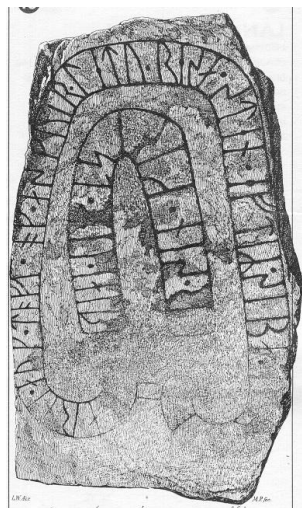

Østermarie 5. Ved
nen

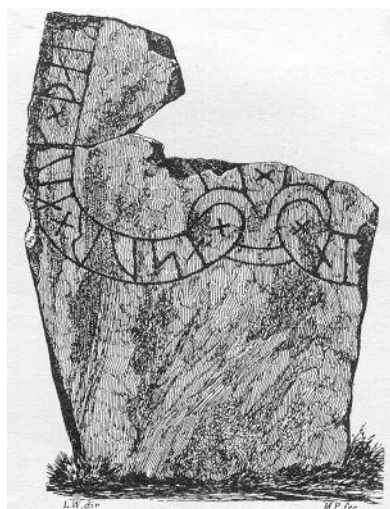
Der er i alt 7 runesten, hvor slangens hoved og hale er bundet sammen med en knude. Her vises de 5 og på side 21 over runesten med kors er vist Nykerstenen og Nylars 1, som begge har en knude. Kun på Østerlars 2 er det ikke en kringleknude.

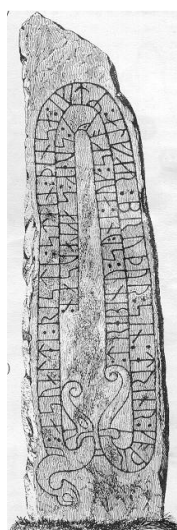
Brogårdsstenen. Ved Svalhøj.

Østermariestenen 3. Ved kirkeruinen.

Klemensker 8. I Kirkegårdsmuren.

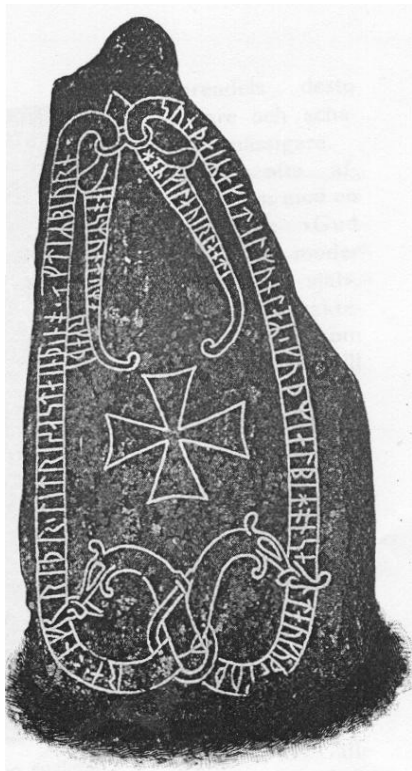

Vestermarie 5. Ved kirken.

Østerlars 2. I Kirken
Knude i øverste højere hjørne

Eksempler på Upplands runemester Asmund Karesons ristninger.

Stenen til venstre er en tegning af Ängbysten i Lund sogn.

På stenen er ristet teksten oversat til dansk:
Ragnfrid lod rejse sten efter Bjørn, som var hendes og Kät-
tilmunds søn. Gud og Guds moder hjælpe hans ånd.
Han dræbtes i Virland (Estland). Men Asmund ristede.

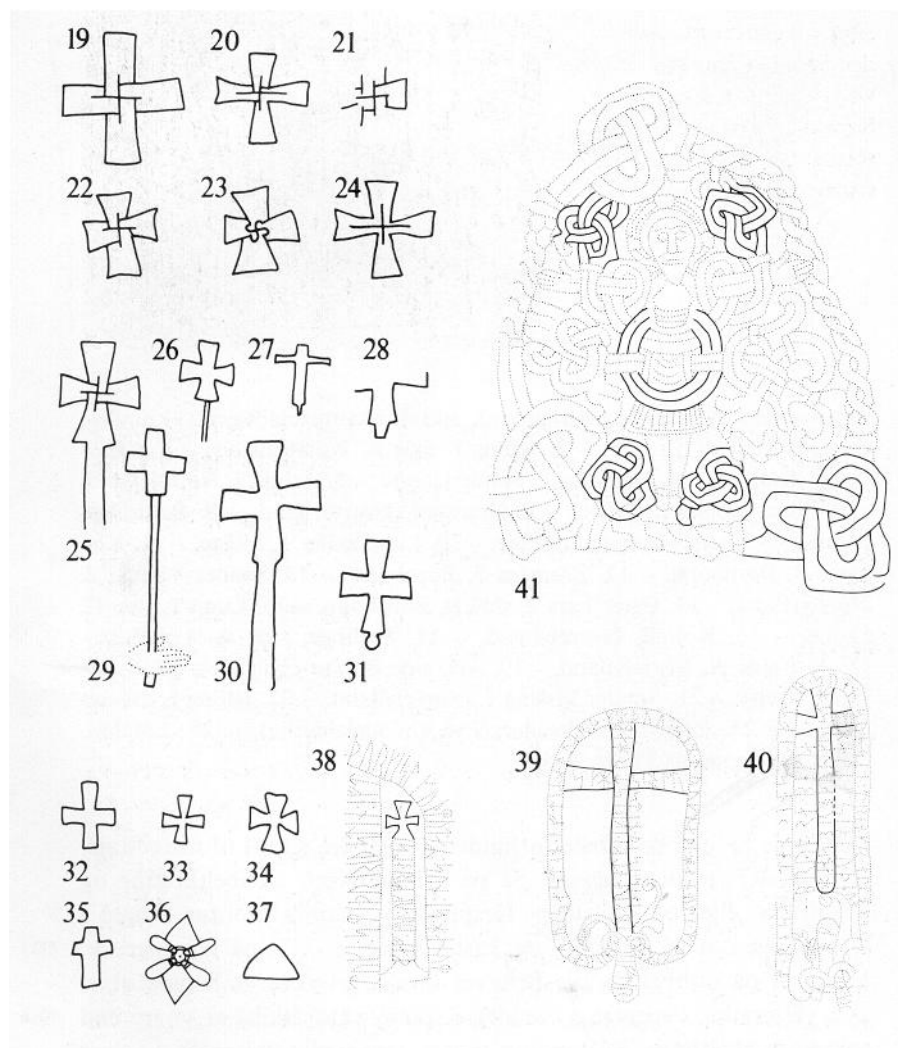
Her er et eksempel på, at Asmund signerede sin ristning. Af
de 40 sten, man har fundet, som han har ristet, er 20 signe-
ret,

Stenen til venstre er en tegning Yttergårdsstenen nr. 2.

Teksten på dansk lyder:
Karse og Karlbjørn, de lod rejse denne sten til minde af sin
fader. Ulf. Gud og Guds fader hjælpe hans ånd.

Begge sten på denne side er ristet af Asmund Kareson, som
ristede sten fra 1020 til 1050. Sammenligner man ornamen-
tikken på de bornholmske runesten på siderne 27-30 vil man
se mange ligheder hvad angår ornamentikken, men også
hvad angår bønner, se bønner på de bornholmske runesten
side 33. Disse sten er ristet før biskop Egin i 1060 begynd-
te at kristne Bornholm. Igen et bevis på, at de bornholmske
runesten med kristne symboler og bønner, kan være før
Egin i 1060.

9-24: Georgskors med indtegnet hagekors, nr. 24 kun et stregkors.

19: Hunnestad 2, Skåne (led i hedensk monument).

20: Vestermarie 6

21: Nylars 2

22: Klemensker 6

23: Valleberga Skåne

24: Vestermarie 6 (gentaget 2. gang)

25-31: Georgskors som Processionskors.

25: Østermarie 6 med indtegnet hagekors

26: Alsted, Sjælland

27: Allerum, Skåne

28: Rø

29: Sövestad, Skåne.

30: Tillitse, Lolland

31: Østerlars 1, Bornholm

32-34: Georgskors.

32: Sørup, Fyn, snarest middelalderligt

33: Bodilsker 5

34 : Klemensker 4

35: Latinsk Kors: Store Harrie, Skåne

36: Propelkors: Østermarie 3

38-40: Georgskors, der indgår i skriftordningen.

38: Hørning, Nørrejylland

39: Nylars 1.

40: Nykerstenen

Trekant: 37 Østermarie 5

(tegnet af Thora Fisker)

41: Jelling 2, Nørrejylland.

Bønner – kristne formler.

Sten med kristne indskrifter.

Gud og Guds moder hjælpe hans sjæl., 404 Klemensker 6 og 408 Rutsker.

Gud og Guds moder hjælpe deres (hans) ånd. 370 Grødbysten og 384 Vestermarie 2.

Gud og Herren og Sankt Mikkel hjælpe hans ånd. 380 Nylars 2.

Gud og Sankt Mikkel hjælpe hans sjæl. 402 Klemensker 4 Marevadstenen.

Gud hjælpe hans (deres) sjæl((e)). 383 Vestermarie 1, 385 Vestermarie 3 og 371 Åker 2 Møllegårdsstenen.

Gud lette ånden evindeligt. 378 Bodilsker 5.

Krist hjælpe hans sjæl., Østermarie 2.

Krist hjælpe hans sjæl i al evighed (?). 379 Nylars 1.

Den hellige Krist hjælpe de 2 brødres sjæle. 389 Nykerstenen.

Krist hjælpe sjælen. Østermarie 1 og Østermarie 3.

Krist og Sankt Mikkel og Sankta Marie hjælpe hans sjæl. 398 Østerlars 2.

Krist hjælpe Ødbjørns sjæl i lys og paradis. 399 Lundhøjstenen tekst 1.

Krist og sankt Mikkel hjælpe Ødbjørns og Gunhils sjæl i lys og paradis. 399 Lundhøjstenens tekst 2.

Hertil kommer følgende ”sten ” med runer, som kan henregnes med kristen ”indskrift”: 368

Paulus (Helgenfigur), Åkirkeby døbefont, 405 Klemensker 5 Biskopstenen

i alt 18 sten med kristne formler og 3 med andre kristne tegn

Sten uden kristen indskrift, men med kors eller trekant.

376 Bodilsker 3

388 Vestermarie 6 (ikke muligt at læse indskriften)

394 Østermarie 5 (Med trekant)

395 Østermarie 6 (Indskriften kan ikke tydes)

397 Østerlars 1

409 Rø stenen

i alt 6 sten med kors eller trekant, men ikke kristen indskrift, 2 af dem kan dog godt have haft en kristen indskrift, da man ikke kan tyde dem

Sten uden kristen indskrift eller kors.

369 Tjørnebysten (Stenen er forsvundet)

372 Aaker 3 Bjælkestenen, men øverste del, som er forsvundet havde ifl. præsteindberetningen i 1625 et symbol, som ikke kan bestemmes.

374 Bodilsker 1 Langede stenen (kun 2 mindre brudstykker, kan derfor godt haft kristen indskrift eller kors)

375 Bodilsker 2 : Brudstykke med få runer, antagelig falsk – på Nationalmuseet.

377 Bodilsker 4

381 Nylars 3: Brunsgårdsstenen.

382 Rønnestenen ved amts-gymnasiet kun 2 runer tilbage.

386 Vestermarie 4 (gravplade)

387 Vestermarie 5 (med slange med hoved, hale og kringelknode)

393 Østermarie 4 Brohusestenen

396 Østermarie alfabetsten

??? Østerlars 3 (findes over kirkens gamle Norddøren)

400 Klemensker 2 Kongevejsstenen

401 Brogårdsstenen

403: Klemensker 5 Kurergårdstenen

406 Klemensker 8 Brudstykke med kun få runer, kan godt have haft kristen indskrift .

407: Klemensker 9, brudstykke. Da man mener, at den svarer til Lundehøjstenen Kan den godt haft kristen formel.

Regner man kun med runesten med en bøn, altså ikke Paulusfigur, døbefond og biskopstenen, og heller ikke medregner de sten, som er brudstykker eller ikke kan tydes, men måske har indeholdt en kristen formel, så er det ca. 50 % af de bornholmske runesten, der indeholder en bøn. Klemensker 1, som har tekst på alle 4 sider indeholder 2 ens bønner. En for rejseren og en for den afdøde. Tilsvarende tal for Uppland er 17 % og Södermanland er det 12 %. I det øvrige Danmark er sådanne fromme bønner kun kendt i 6 tilfælde, 3 i det nuværende Danmark, 2 i Skåne og 1 i Halland, altså kun ca. 3 %..

Titler og Navne.

På 5 af de bornholmske runesten er anført titler. Det drejer sig om 381 Nylars 2. På stenen står, at Kåbe-Sven rejste stenen efter sin søn Bose, en velbyrdig dreng. Ifl. Lis Jacobsens undersøgelser af ”titler” på runestene, antager hun, at dreng er en titel, gætter på, at det er en militær rang. Ordet dreng forekommer også på 387 Vestermarie 5 og 389 Nykerstenen: Sven den meget velbyrdige dreng og hans bror. Det er kun Sven, der nævnes velbyrdig og ved navn, medens broderens navn er udeladt. Er det på grund af Svens stilling (velbyrdig dreng), indsats eller hvorfor? Når dreng altid nævnes i forbindelse med velbyrdig, kunne det tyde på, at dreng er titel på en af kongens mænd. Derfor er han nævnt ved navn. Samme titel findes også på sten i det øvrige land og i forbindelse med velbyrdig.

Også andre titler forekommer f.eks. i 372 Åker 3 (Bjælkestenen), Thorsten en velbyrdig thegn lod hugge stenen efter Sven. Det er ordet thegn, som skulle være en stillingsbetegnelse. Antagelig er thegn en højere grad end en dreng. Der er antagelig tale om en person, der indtager en ledende stilling i kongens tjeneste. I Michel Kræmmers bog: Den Hvide Klan (1999), mener forfatteren, at Thegn er et kongeligt ombud for en hel region, det som også er kaldt en jarl eller styrsmand, nævner at Skjalm Hvide var thegn over Sjælland. Så Thorsten har måske været Thegn eller Jarl over Bornholm. Dreng har måske været styrsmand på et af kongens ledingsskibe, og leder af et af de skipen, der skulle bygge og bemane et ledingsskib. Et skipen svarer til vor tids sogn. Noget tyder på, at Bornholm har været inddelt i 20 skipen. at der har været 2 skipen i vore dobbeltsogn, som der også har været 2 sognegilder, det samme gælder Ibsker. På Hørdum stenen kaldes dreng også styrsmand. Se side 34.

På 402 Marevadstenen har vi ”en velbyrdig bonde”. Lis Jacobsen er af den antagelse, at det også er en stillingsbetegnelse, men antagelig ikke dækkende, det vi i dag kalder en bonde. Disse her nævnte stillingsbetegnelser, kendes også fra andre runestene i det øvrige Danmark. Moltke foreslår, at velbyrdig bonde kan være en større jordbesidder i kongens tjeneste. Han nævner, at broder også kan dække over en kammerat og kan være et navn.

De personnavne, der forekommer på de bornholmske runestene er til dels fællesnordiske, således Asgut, Asser, Gudmund, Ketil (Keld), Svend, Thorfast, Thorkil, Thorlak, Thorsten, Gunild.

Andre er dansk-svenske, således Alvkil, Asvalde, Broder, Brune, Bove, Sasser, Sibbe, Toke, Toste, Tule, Økil, Vifrid (kvindenavn).

Særlig danske synes også nogle at være, som Alvin, Isbjørn, Skoge, Vilger, Thykil.

Variationsreglen: På de svenske runesten finder vi tydelige spor af en opkaldelsesskik, som kaldes variationsreglen. Indenfor samme slægt kommer ofte ikke hele navnet, men en del af navnet igen hos de forskellige familiemedlemmer. Vi finder denne regel tydeligt på Bodilsker 3, hvor faderen Økil har sønnerne Thorkil og Alvkil. Men også Aaker 2- Møllegårdstenens Isbjørn med sønnen Frøbjørn. Vøstermarie 2: Thorsten med sønnen Thorlak, hvor det er forleddet, der er fælles. Fra det øvrige Danmark inkl. Skåne og Halland, findes intet sikkert eksempel.

Denne regel gør det muligt for os at påvise, at 2 runesten angår samme slægt. På Østermarie 5 finder vi moderen Gunild med sønnerne Øde, Ødger. Svend og Gunulv. I moderens og sønnen Gunulvs navne genkender vi variationsreglen. Vi har derfor al mulig grund til at tro, at de 2 andre sønners navne Øde og Ødger må skyldes den samme regel, deres fælles begyndelse. Vi må med andre ord vente, at faderens navn må have haft forleddet Ød-. Nu finder vi på Klemensker 1 - Lundhøjstenen en storkvinde Gunild, som enke efter Ødbjørn, altså netop det navn vi venter. Der er derfor al sandsynlighed for, at enken Gunild på Lundhøjstenen er den samme som moderen Gunild på Østermarie 5. Trods de vistnok fra Gotland påvirkede runeformer på Østermarie 5, og selv om de 2 kristne formler på Lundhøjstenen med sit "hjælp i lys og paradis" kun findes på en sten i Uppland. Men der er mere spændende ved disse 2 sten. Mens Klemensker 1- Lundhøjstenen, som også har indskrift på alle 4 sider, er der to kristne formler en for rejseren som er storkvinden Gunild og hendes mand Økil, den eneste sten på Bornholm, hvor det er en kvinde, der rejser stenen, som i øvrigt er sjældent, også i det øvrige danske område, især er det bemærkelsesværdigt, at det sker uden at øvrige sønner nævnes. Hun rejser den over hendes mand og den anden kristen formel, som er den samme, er for Økil, hendes mand. Hvis Østermarie 5 er rejst over den samme Gunild, som nu er død, må den være rejst senere, men her er ingen kristen formel, men en trekant forneden. Man kan altså ikke som nogle runologer har ment, udlede generelt, at sten uden kristne formler er de ældste.

Det der her er medtaget om variationsreglen er hentet fra en artikel om Bornholms runeindskrifter af Marius Kristensen i BS. 1. rk bind 20 side 50. Bemærk at M. Kristensen anvender Vimmers nummerering, som er forskellig fra Moltkes bog, som er anvendt i denne artikel.

Der er også andre sten, som er rejst af samme slægt. Det drejer sig om 391 Østermarie 2 og 392 Østermarie 3. Østermarie 2 er rejst af sønnerne Barne, Sibbe og Tue over faderen Kæld.. Østermarie 3 af Barne, Tue og Asgut over broderen Sibbe. (Asgut har formodentlig været mindreårig eller ikke hjemme, da faderen døde)

Når vi ser på oversigtskemaet i kolonnen over navne, kan vi se, at navnene på dem, der rejser stenen, nævnes først. Derefter navnet på den eller de, som stenen er rejst over. Til sidst evt. dem der har ristet stenen.

Navnet på rejseren, rejserne og de eller den afdøde og deres familieforhold

Med kun få undtagelser er navn eller navne på den eller de, der rejste stenen over afdøde nævnt først og ved navn. Og hvis der er nævnt f.eks. under 400 Klemensker 2: Brune og hans Brødre lod (stenen rejse) efter deres fader Thorlak og deres bror Esge, så vil den der nævnes

ved navn, nævnes før brødre eller brødrene. De der ikke nævnes ved navn, vil formodentligt have en mindre charge, 383 Vestermarie 1 – N.N, Broder og ? , her har N.N. sikkert været et navn og efter bror, hvor navnet mangler, har sikkert være søster eller moder, men ikke et navn. Mor og søster nævnes ofte ikke ved navn, kun som familieforhold. 391 Østerlars 2 – Broder og Edmund lod rejse denne sten efter deres fader Sigmund. Her er Bror sikkert et navn, da han er nævnt før navnet Edmund. Det er ikke familieforholdet hans bror. 401 Klemensker 3 Brogårdsstenen – Svenger lod rejse denne sten efter sin fader Toste og efter sin broder Alvlak og efter sin moder og efter sin søster. Læg mærke til, at moder og søster nævnes ikke ved navn. Bemærk også rækkefølgen; far, søn, moder, søster.

I 3 tilfælde er den afdøde en kvinde ved navn: 378 Bodilsker 5 – Esbern lod stenen rejse efter sin kone Bortirda. Bortirda har antagelig været en vigtig person, siden hun er nævnt ved navn, det samme gælder formodentlig Vifrid, som er nævnt på stenen: 386 Vestermarie 4: Sven (?), (.....) og Tole ? og Vifrid ligger under denne sten. N. N gjorde (eller lignende) denne sten. Nu mangler en del af runeteksten, men den skal nok opfattes, at det er Sven, der sørger for stenen og Tole og Vifrid ligger under stenen. NN udførte arbejdet. Det er den eneste bornholmske sten, hvor man nævner: ” ligger under stenen”, derfor regner man med, at denne sten er en gravplade og derfor ligger den ned, som den eneste runesten, der i rejseformlen hedder: ”ligger” over en afdød. Kaldes en liggelsen
Se under oversigten side 6, hvor de forskellige navne på rejsere, afdøde, og evt. risterne er anført.

Her vil man se, at nogle er nævnt ved navn, men andre kun nævnt som fader, moder, søster eller broder. Det er sandsynligvis betydningsfulde personer, som er nævnt ved navn ?

Den 3. er Gunild, som vi nævnte under forrige afsnit variationsreglen, over hvem er rejst 394 Østermarie 5. Selv er hun nævnt som rejser over Klemensker 1.

Rejser og rejseformler.

De fleste runesten begynder med rejserens navn efterfulgt som regel af et verbum f. eks. rejste, lod rejse, satte. lod sætte, huggede, lod hugge eller ristede, lod riste efter fulgt af et substantiv sten(e) eller kummel (kumler) . Nedenfor er vist hvilke udtryk, der er brugt på de bornholmske sten, hvor man i øvrigt kan læse tilstrækkeligt. I det øvrige Danmark bruger man kun lod rejse, når der var tale om, at stenen var rejst af en kvinde, eller rejst over en kongelig person, eller de få tilfælde, hvor der er tale om svensk påvirkning. Lod hugge findes kun på Bornholm. De 14 bornholmske sten med ”lod hugge” eller ”lod rejse”, er der formodentligt tale om svensk påvirkning i de fleste tilfælde. Måske mener, at der er tale om professionelle ”huggere” fra Sverige (Målarlandene).

Lod Hugge – Ordet hugge findes kun på Bornholm.

369 Tjørnebysten

372 Bjælkestenen

377 Bodilsker 4

393 Østermarie 4

Der er ingen, hvor man nøjedes med at NN huggede. Kun ”lod” hugge. Alle 4 sten, er uden kristne symboler eller sjæleformler. Antagelig blandt vore ældste runesten. Måske samme rister.

Rejste

371 Aaker 2

376 Bodilsker 3

378 Nylars 1

379 Nylars 2

384 Vestermarie 2

385 Vestermarie 3

387 Vestermarie 5

391 Østermarie 2

394 Østermarie 5

397 Østerlars 1

403 Klemensker 5

404 Klemensker 6- kil ristede disse runer (sammen med) Svenne.

Lod rejse

378 Bodilsker 5

389 Nyker 1

390 Østermarie 1

392 Østermarie 3

398 Østerlars 2

Østerlars 3

399 Klemensker 1

400 Klemensker 2

401 Klemensker 3

402 Klemensker 4

Rejste dette kummel

383 Vestermarie 1

Satte disse kumler -

370 Aaker 1 og sart ristede ret – eneste bornholmske runesten, hvor man bruger satte, som ellers er almindelig i Danmark.. hvor man i 71 tilfælde bruger rejse stenen og i 39 tilfælde satte stenen.

Ligger under denne sten og (NN) gjorde (eller lign) stenen

386 Vestermarie 4 (Den er antagelig en gravplade, derfor ligger den, som den ned som eneste bornholmske runesten, bortset fra Rønnestenen , (som antageligt oprindeligt har stået op).

Hvis samme rister har ristet de senere under næste afsnit nævnte 12 runesten, så har han i 4 tilfælde brugt ”rejse ” og i 5 tilfælde brugt ” lod rejse”, i 3 tilfælde kan man ikke læse, hvad han har brugt.

Stenhuggeren – Risteren – ham eller de , der udførte arbejdet.

Navnet på den person, der udførte stenhuggerarbejdet og ”ristede” runerne er nævnt til sidst, hvis han er nævnt. Det kan være i form af :

370 Aaker 1 – Sart ristede ret.

387 Vestermarie 5 – Træbene- Sønne huggede Stenen.? se næste afsnit.

404 Klemensker 6 -kil ristede disse runer og Svenne (skulle betyder sammen med Sven). Dette betyder, at der er 2 rister. Denne sten er sammen med Aaker 1 ovenfor de eneste sten på Bornholm, hvor man rister runerne, det forekommer kun 3 steder i det øvrige danske område.

I 387 Vestermarie 5 er nævnt i runegranskerne Moltkes og Vimmers fortolkning, at det er Træbene-Sønne, der har hugget stenen. Det kunne godt tyde på, at han har været en professionel runestenshugger. Det er fornemt udført, hvad angår ornamentikken, det er en af vore smukkeste sten. Men når det drejer sig om runerne, har han ifl. Moltke ikke været nok inde i runealfabetet. Det er i dag svært at tyde, hvad der står på denne sten. Men kan man godkende, Moltkes tydning i 1934, så skulle det være Træbene-Sønne, der har hugget denne sten og antagelig også en række andre sten ifl. Jacobsen og Moltkes bog 1942 spalte 934 pkt. 20-22. Men da stenen er svær at tyde på grund af den anvendte ortografi, er der flere fortolkningsforslag, f. eks M. Kristensen 1938, der i stedet for Træbene-Sønne oversætter til skændigt dræbt. Moltke tyder : ”tribinu: syni: auk” til Træbene- Sønne huggede. Kristiansen tyder det til : ”drepin: üsyni: ok?”- som oversættes til ”skændigt dræbt”, men (Skoge sveg), så måske har vi ikke navnet på risteren, som heller ikke betyder noget for nedenstående sammenligninger. I Moltkes bog fra 1976, bruger han M. Kristensens fortolkning. Så den er nok den rigtigste. I Uppland har flere dygtige rister signeret mange af de sten, som de ristede. Se side 31

Moltke mener af nedenstående årsager, at følgende sten kan være udført af samme rister, som har ristet 387 Vestermarie 5:

1) 389 Nyker er ornamentalt nøje beslægtet til Vestermarie 5. Til Nykerstenen slutter sig 379 Nylars 1. Nylars ved fladens ornamentale udnyttelse (begge har et processionskors, der indgår som ramme i runeteksten.). Begge har slange med kringle-knude, ligesom VM 5. 380 Nylars 2, står ved sine runeformer 379 Nylars 1 meget nær. Runeformerne i alle disse sten er meget uregelmæssige.

2) Samme rister har sikkert hugget indskrifterne på 397 Østerlars 1 og 409 Røstenen (som sikkert er ens, selv om vi kun har et brudstykke af Røstenen). Samme korsform. På begge sten er samme kryptografiske ristemåde og indskriftsordning som på VM 5. Hertil hører måske også 395 Østermarie 6. Alle i dette afsnit er svære at tyde.

3) Samme rister har ristet 392 Østermarie 3 - 401 Klemensker 3 – 402 Klemensker 4 – 406 Klemensker 8 (som er et brudstykke, men sikkert mage til Klemensker 3) og 408 Rutsker (som kun er et brudstykke). Disse 5 sten har blandt andet det til fælles, at de har nogle store punkter i e-runerne, som næsten er ligeså gode som en signatur. Herudover knyttes Østermarie 3, Klemensker 3 og Klemensker 8 sammen, ved at de har et slangebånd med kringleknude ligesom Vestermarie 5. Så hertil hører måske også 398 Østerlars 2. Selv om runebåndet på Klemensker 4 ikke har en knude, er der stor lighed, samt de talrige store e-punkter, som også forekommer på Rutsker-stenen, som kun er et brudstykke..

Hvis dette er rigtigt har samme rister ristet ovennævnte 12 sten. Her er alle de 7 bornholmske runesten med Kringleknude indbefattet. Også 4 af de 5 øvrige, som er med slanger uden knude er med. Kun 378 Bodilsker 5 er ikke med. Og med Sct. Georgskors mangler kun 376 Bodilsker 3, hvor nederste stykke mangler og 378 Bodilsker 5, samt 388 Vestermarie 6, hvor

runerne ikke kan læses på grund af afskalling. Også 392 Østermarie 3 med propelkors er med. Har samme rister måske også ristet sten i Uppland, hvor der er en sten med tilsvarende propelkors og som har samme kristne formel, som findes f.eks. på Nylars 2. På 7 af de nævnte sten er der en kristen formel. Måske har han også ristet 399 Klemensker 1 Lundehøjstenen, som også har en slange med hale. Moltke mener også, at han har ristet Simris 2 i Skåne, som har en "kringleknode" svarende til de 7 bornholmske sten med kringleknode, den eneste i Danmark med kringleknode udover Bornholm. Uppland havde som nævnt flere ved navn kendte dygtige rister, blandt andre den klassiske rister Asmund Kåresøn, hvis foretrukne kristenformel var: Gud og Gudsmoder hjælpe deres (hans) ånd, som vi finder på 384 Vestermarie 2 og på 370 Grødbysten.

Vedr. 378 Bodilsker 5, som er rejst over en kvinde, mener Moltke, at den er hugget af en svensk stenhugger på grund af runeformer, ordforråd, ordstilling, bøjningsformer. Måske har både rejseren (afdødes mand) og hans afdøde kone været svenskere. Hvis dette er tilfældet, kan den godt være ristet af samme rister som Vestermarie 5 og 11 andre sten. Men før de fleste af de andre, da den er uden o-runer og derfor før 1050. Slangen er meget lig slangen på 393 Klemensker 4 Marevadstenen, som Moltke tror er ristet af denne rister. Kan dette godkendes, så er alle 12 sten med slange med hoved og hale, ristet af ham. Da denne sten er med Sct. Georgskors, er der kun 2 sten tilbage, som har et Sct. Georgskors, hvor Vestermarie 6 er så afskallet, at man hverken kan se runer eller om rammestregen er en slange? Bodilsker 3 mangler nederste del, som måske kunne vise, at rammestregen er en slange?, men det er nok tvivlsomt. Dens ornamentik virker, som den er ældre end de andre i gruppen.? Så i alt er måske 16- 17 bornholmske sten ristet af samme rister, eller oplært af ham og risteren antagelig kommer fra Uppland eller områder der omkring. .

Hvad fortæller Runestenene.

I Nylars finder vi 3 sømandsrunesten. Det kunne tyde på, at Arnagerbugten er blandt Bornholms ældste havne og været en vigtig havn i vikingetiden? I våbenhuset i Nylars kirke finder vi stenene 379 Nylars 1 og 380 Nylars 2. I Bornholms Museums have finder vi Nylars 3, Brunsgårdsstenen. Muset har gipskopier af disse 3 sten.

På Nylars 1 fortælles om Sassser, der lod rejse stenen efter sin fader Halvard (Alvard). Han druknede ude på havet med hele sin besætning.

På Nylars 2 fortælles om Kåbe-Sven, at han rejste stenen over sin søn Bose, som blev dræbt i kamp ved Utlänge (Blekinges sydøstligste Ø). Måske i et søslag mellem Magnus Den Gode og Svend Estridsen. Se afsnit om : De bornholmske runestens alder. Historikeren Zahrtmann gætter, at Bose måske har boet på 4 vg. Bøsegård i Nylars, og runologen Vimmer gætter på, at Kåbes (søn) Sven, var en søn af Sigurd Kåbe og Bose således måske Jarl Vesetes sønnesøn. Jarl Vesete døde omkring 986.

Ved Arnagerbugten på Brunsgårds jord helt ud til kysten har antagelig stået Brunsgårdsstenen, der er rejst over Ketilbern. Stenen kan antageligt senere være faldet i vandet. Stenen lå mange år som sømærke, men nu anbragt i Bornholms museums have. Stenens form er speciel ved at være kugleformet.

Nylars kirke er omkring 1335 indviet til sømændenes værnehelgen Sct. Nicolaus.

Hvor rejstes stenene oprindeligt og hvor er de fundet.

Helgenfiguren Paulus i Povls kirke og døbefonden i Aakirke er vel de eneste runesten på Bornholm, hvor vi med sikkerhed kan fastslå den oprindelig placering. Vedr. Brunsgårdsstenen ved Arnagerbugten se foregående afsnit. Man mener, at følgende sten har været anbragt ved gravhøje, hvor man fra gammel tid har begravet folk.

Det skulle gælde 403 Kuregårdsstenen, som oprindeligt skulle have været placeret ved Kurehøj lige ved Kuregård. En høj med talrige brandpletter fra 1-2 hundrede år efter Kristus.

401 Brogårdsstenen skulle være placeret ved en høj ved den nu nedlagte gård St. Hallegaard i Rø, der nu er lagt sammen med Tyskegaard i Rø. Gravhøjen blev sløjfet o. 1825, herfra blev stenen antageligt bragt til et vadested ved Baggegaard i Klemensker, hvor den brugtes som bro, senere som bygningsmateriale i en bro over Baggeåen.

På grund af de mange sten med kors og kristne bønner, har sikkert mange være placeret på den tids gravpladser, flere af disse gravpladser har ligget, der hvor man senere byggede de første kirker. Derfor har mange af stenene også blevet anvendt som bygningsmaterialer ved opførelsen af de første stenkirker i perioden 1150-1300. Andre er anvendt som bygningsmaterialer på nærliggende gårde, eller som broer over vadesteder.

Læser man om de svenske sten f.eks. i Uppland og Södermanland, så mener man også her, at mange er oprindeligt placeret på kult- og begravelsespladser, hvor man senere har bygget kirker. Personer, der har haft en ledende rolle, har fået deres runesten rejst i nærheden af tingpladsen. Dette kan også godt være tilfældet på Bornholm. Det forklarer måske, at mange af vore sten er genfundet i de sogn, hvor der var herredsting. Men de mange fund her kan også skyldes, at for herredssognene, også kaldet dobbeltsognene, Vestermarie, Klemensker og Østermarie, som er de sogn med de fleste runesten, her er også 3 af kirkerne revet ned i 1880'erne og genopbygget, hvor der ved nedrivningen, fandtes flere runesten, der var anvendt som byggematerialer, således:

Klemensker (inkl. præstegård):

Klemensker 6

Klemensker 7

Klemensker 8

Klemensker 9

Østermarie:

Østermarie 2

Østermarie 3

Østermarie 5 (på kirkegården)

Østermarie 6

Vestermarie:

Vestermarie 4

Vestermarie 5

De øvrige 4 sten, som i dag er placeret sammen med sten nr. 4 og 5 på Vestermarie Kirkegård, har sandsynligvis alle været placeret ved kirken, men herfra er de solgt eller "hentet" til bygningsmaterialer på nærliggende gårde. Senere genfundet på de same gårde og bragt tilbage.

Klemensker 2 fandt man ved kongevejen til Allinge, senere brugt som bygningsmateriale i forbindelse med et stengærde på St. Skrubbegaard på grænsen af Klemensker og Olsker. Klemensker 4 fandt man som bro over en bæk ved Marevadgård i Klemensker.

De 2 runesten Aaker 1 og 2, der i dag er placeret i Aakirkes våbenhus er begge fundet som materiale i en bro, nr. 1 over Grødby Å og nr. 2 antagelig over Læsåen. Ved Grødby var der omkring år 1050 en stor gravplads med over 500 gravsteder.

Aaker 3 Bjælkestenen har antageligt haft sin oprindelig plads, der hvor den blev fundet ved en grusgrav lige syd for Aakirkeby ved Bjælkestenshusene. Det er denne sten, der er rejst over en, der har været thegn (jarl) over Bornholm. Har her været et kultsted eller tingsted.? Område har antagelig heddet Grötby, hvilket kan læses i præsteindberetningen 1623, som betyder sten, ligger nord for Grødby Å, hvor man fandt Grødbysten. I dette område har der været ca. 10 kæmpehøje med mange bautasten, i nærheden en jættestue, område med gravpladser, hvor der hidtil er udgravet ca. 500 gravpladser fra omkring år 1050, derfor naturligt, hvis området oprindeligt har heddet Grötby, som fejlagtigt er blevet til Grødby. Gröt er antagelig også blevet afledt til navnet Gryet, der rummer en samling bautasten i Bodilsker. I en skov i Rø, som hed i Gryet, er nævnt, at der stod en runesten, som aldrig blev registreret.

Bodilsker 1 oprindeligt fundet i et stengærde, senere anvendt som bygningsmateriale ved en gård i Langedeby.

Bodilsker 3, 4 og 5 har været anvendt som bygningsmaterialer i Bodils kirke.

Nykerstenen er halvdelen oprindeligt fundet som bygningsmateriale i kirken og halvdelen i kirkegården.

Nylars 1 og 2 fundet 1. gang ved kirken.

Østerlars 1 ved kirken og Østerlars 2 og 3 som bygningsmaterialer i kirken.

Rutsker-stenen fundet som bygningsmateriale i kirketårnet.

Røstenen fundet ved kirken. Ved nedbrydning af kirken fandt man ikke yderligere runestene.

Det samme gjaldt Gudhjem kapel.

Forsvundne Runestene som ikke er registreret.

I amtmand Vedels bog "Bornholms Oldtidsminder og Oldsager" side 410 er følgende forsvundne sten omtalt:

1: Den af Worm omtalte første runesten i Åkirkeby er uden tvivl den samme, som den sten omtalt i præsteindberetning af 1624, der skulle ligge udenfor byskriverens forstuedør. Huset er forsvundet, og det sted kan ikke påvises. Stenen var øverste halvdel af 372 Aaker 3 Bjælkestenen. Tegning af øverste halvdel udarbejdet af Worm findes under beskrivelsen af Bjælkestenen side 50 og tegning med ubestemmelig symbol fra præsteindberetning 1624 findes på side 29 og side 50.

2: Desuden var der på Bornholm mange efterretninger om bortkomne runesten. Sådanne angives at være nedlagt i grunden under Teglværket ved Ibs kirke (havde stået ved en høj på Kjøllergaards Grund).

3: Under en smedje ved Landevejen udfor 27 sg Østermarie (havde stået mellem Bautastene i Louisenlund i Østermarie).

4: En anden sten skulle være nedlagt under den i 1842 opførte nordre længe af 4. vg. Kjæregård i Rutsker.

5: Ved rydning af en skovplet "Gryet" ved Bondegård i Rø er en runesten blevet nedgravet i jorden.

6: Ved anlægning af bivejen fra Østerlars til Rø er en runesten rimeligvis blevet benyttet til brobygning i nærheden af Sigtegårds Teglværk.

I Jacobsens-Moltkes ”Danmarks Runeindskrifter” spalte 466 og 467. omtales følgende ”for-svundne” sten.

Rutsker-St. 2 ? : Ifl. indberetninger fra L. Petersen skulle en runesten være blevet nedlagt med skriften nedad i et hjørne af fodmuren til den nordre længe af 4. vg. Kjæregård Rutsker.

(samme som ovennævnte 4).

Rø-St. 2 ? : Meddelelse om en runesten, der skulle være nedlagt i en bro synes ubegrundede. (samme som nr. 6 ovenfor)

Rø-St. 3 ? : Fra L. Pedersen findes en indberetning om en 3. sten i Rø, der skulle have ligget ved foden af en lille høj ved et krat kaldet ”Gryet”, ejeren skulle have ladet den sænke i jorden for at kunne pløje over den. (Samme som nr. 5 ovenfor).

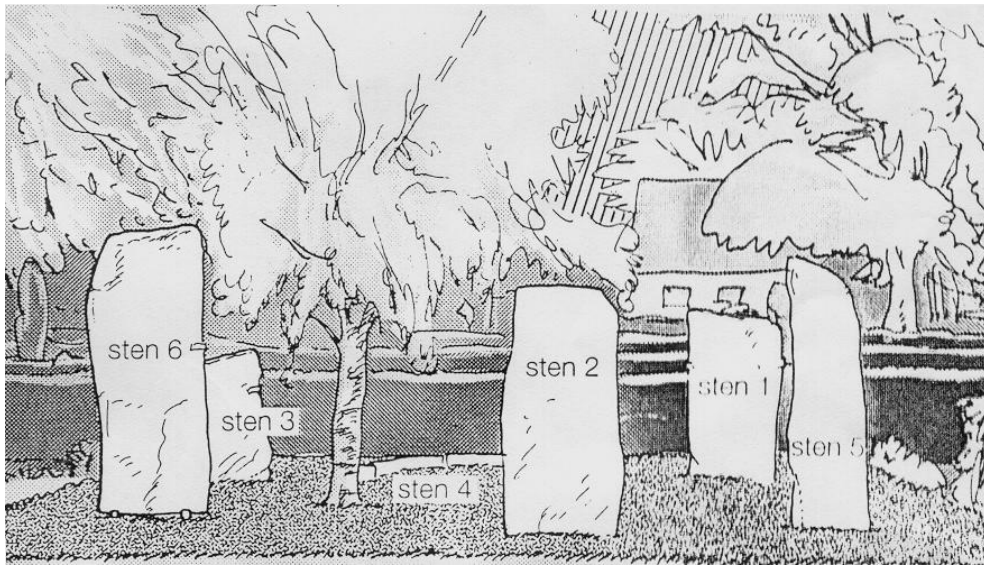
Bornholms styreform i runestensperioden.

Bornholm havde i vikingetiden haft sin egen konge, men mistede i løbet af 900 tallet sin selvstændighed og blev underlagt den danske kongemagt. Ifl. Snorre Sturlusuns (1178-1241) saga styredes Bornholm på Harald Blåtands tid (940-986) af en jarl Vesete.

Allerede i slutningen af vikingetiden var Bornholm inddelt i 4 herreder. Herredsinddelingen bevares også efter 1060, hvor Bornholm blev kristnet af Biskop Emino fra Dalby kloster og fra 1065 også biskop i Lund.. Derimod er det svært at finde ret meget om sogneinddelingen før indførelse af kristendommen. Men regner vi med, at herrederne har fulgt samme inddeling som i det øvrige land, gætter man på, at herrederne også har været inddelt i skibpæn. Et skibpæn var en enhed, der skulle bygge og bemane, samt proviantere et leedingsskib med 24 årer og en styrmand. En åre på et leedingsskib, svarede til en familie på en gård og kaldtes en havn. Hvis vi regner med, at der på Harald Blåtand tid o. 960 var ca. 3-4000 mennesker på Bornholm, og at dette svarer til ca. 500 gårde, at der var ca. lige mange gårde pr. herred, som det også fremgår senere i 1300 tallet, vil det sige, at der i hvert herred var ca. 125 gårde (eller antal havne/årer) svarende til 5 skibpæn, hvilket svarer til, at der i det øvrige land som regel var 4-5 skibpæn pr. herred. D.v. s. at Bornholm skulle kunne stille med 20 leedingsskibe. Ser vi på vor senere viden om sognegilder på Bornholm, ser det ud til, at der har været ca. 20 sognegilder. I min bog om Bornholms gårde har jeg fundet 18 gildesgårde, gildesbo og gildesval-ler. Noget kunne tyde på, at denne gamle inddeling i skibpæn er senere blevet til den sogneinddeling, som vi havde indtil 1970. Den oprindelige inddeling i skibpæn var først og frem-mest for at kongen kunne få stillet vikingeskibe til sin krigsførelse, men har sikkert også været et område, hvor områdets mænd mødtes for at vedtage regler og bestemmelser for området, det samme som vi kender fra sognegilderne. Sognegilderne som vi kender dem, efter vi er gået over til kristendom, er antagelig også en fortsættelse af de blotgilder, som vi kender fra hedensk tid, hvor de, der hørte sammen i blod og ære, efter ofringerne til guderne, satte sig til bords for sammen at nyde kødet af offerdyrene og drikke gudernes minde. Der har formodent-ligt i hvert skipen været et sådant blotgilde, som senere i katolsk tid er blevet til sognegilder. Senere skulle hvert herred stille og udruste en enhed på 42 mand. Skibpæn var også en admi-nistrativ enhed, der skulle opkræve områdets skatter.

Flere af de personer, der er rejst runesten over er formodentligt jarler, som også kaldtes teghn, styrmænd, måske dem, der kaldes dreng på runestenene, herredsfogder og andre betydnings-fulde personer.

Tegninger og Beskrivelser af Bornholmske Runesten og Runeindskrifter

Ovenstående tegning viser placering af runestenene Vestermarie 1 til Vestermarie 6 i runeanlægget på Vestermarie Kirkegaard. Se beskrivelsen side 44-46.

Indledning.

På de følgende sider er beskrevet 43 runesten og 6 andre runeindskrifter. For runestenenes vedkommende er der vist en tegning for hver runesten, som er en kopi af de tegninger som findes i Ludvig Vimmers : De Danske Runeindskrifter bind I-IV, hvor bind 3, der udkom 1905 omtaler de bornholmske runesten med tegninger, som er tegnet af Marius Pedersen. Hvor der ikke findes tegninger i Vimmers bog, har jeg brugt Erik Moltkes fotografier fra Lis Jacobsen og Erik Moltkes: Danmarks Runeindskrifter (1942).

I forbindelse med den direkte oversættelse af runer til latinske bogstaver er anvendt Lis Jacobsens og Moltkes forslag. Skrevet med fed skrift. Ligesom det er deres forslag til en nudansk oversættelse, skrevet med "kursiv".

Da Vimmer i flere tilfælde bad Marius Pedersen om at ændre sine tegninger, så de stemte overens med Vimmers grammatiske teorier, forekommer tilfælde, hvor runerne på Vimmers tegninger ikke er i overensstemmelse med Lis Jacobsen og Erik Moltkes direkte oversættelser.

I Peder Hansen Reesens Atlas Danicus, skrevet omkring 1685, udgivet i 1925, har jeg kopieret 9 tegninger, som stammer fra Ole Worms besøg i 1643, sammen med disse tegninger er også medtaget oversættelserne fra denne bog. Disse tegninger er placeret sammen med tegningerne fra Vimmers bog, så man kan sammenligne, runer og oversættelser. Det viser bl.a., at Worm ikke beherskede det oldnordiske sprog. Det var ikke mindst Ludvig Vimmer, der gennem studier af det oldnordiske sprog fik sat lydværdier på runerne og fik oversat indskrifterne fra oldnordisk til nudansk. Ingen tidligere runolog kunne måle sig med Vimmer, når det gjaldt kundskab om fornordisk sprogudvikling, han var dermed den bedste til at tyde runeindskrifterne.

For 372 Aker 3 Bjælkestenens vedkommende har jeg også medtaget provst Jens Pedersens tegning fra hans præsteindberetning i 1624. Øvrige tegninger af runeindskrifter er hentet fra Lis Jacobsens og Erik Moltkes bøger.

368: Poulsker-Helgenfigur.

Beliggenhed og beskrivelse:

Denne figur, hvis runer først omtales i 1857 sidder på underfladen af korbuens slutsten i Pouls kirke og forestiller, som indskriften selv siger, kirkens værnehelgen Paulus.

I hans glorie er hans navn **Pa** (symbol)**ulus** skrevet med runer.

Mellem Pa og ulus er et ukendt symbol.

I hans åbne bog står med runer:

tufi: gio | erþi – som oversat til olddansk : Tufe

gioerðe

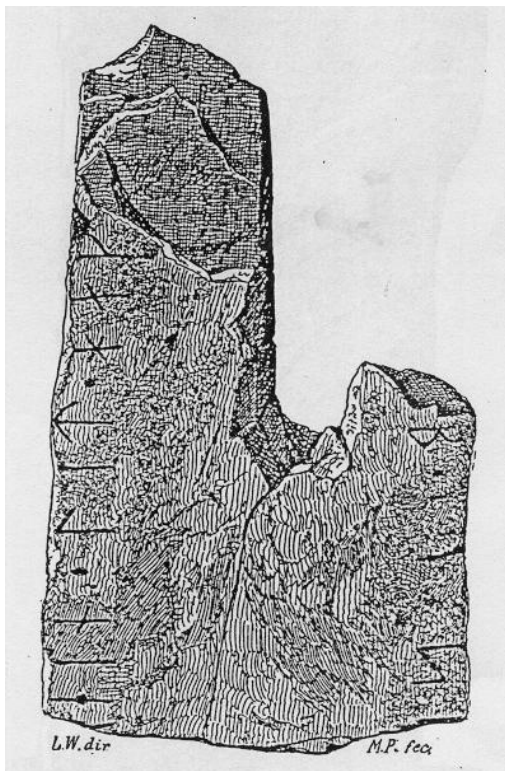
her er anvendt f-runen med lydværdien ”v” og i-runen og k-runen som svungne runer med lydværdierne ”e” og ”g”.

På nudansk: ”Tuve gjorde”. – (Tuve var antagelig kirkens bygmester)

Poulsker kirke har Paulus som værnehelgen.

Datering: 1200-1250. I forbindelse med kirkens opførelse.

369: Poulsker-Sten (Tjørneby-Stenen)

Beskrivelse:

Det største brudstykke af denne sten blev fundet i 8. selvejergård i Tjørneby i kostaldens brolægning, hvor det havde ligget med indskriften nedad, det andet brudstykke fandtes i en dyngede kasserede sten fra stalden; hvor det 3. stykke er fundet omtales ikke, ligesom der heller ikke foreligger noget om, hvilke runer dette stykke indeholdt. De to i 1893 fundne stykker blev bragt hen på Pouls kirkegård, hvor Vimmer undersøgte dem i 1893; det 3. har aldrig været genstand for fagmæssig undersøgelse, og nu er alle 3 stykker forsvundet. Efter gamle folks udsagn er de i 1890-erne anvendt som bygningssten på 6. sg Tjørneby.

Ifl. Vimmer var stenarten den samme som Bodils 4, de 2 brudstykkers højde 73 cm, største bredde 45 cm, tykkelse 8-11 cm.

Efter det foreliggende materiale skulle indskriften have været:

...(u)ein : lit: hak.

Oversat til olddansk : Suein let hugga.

Her er hugge skrevet som **hak**, de andre steder er det stavet **hka**, som nok er det rigtige ifl. reglerne. Vokal (her u) undlades foran k-runen. Man bruger ikke dobbeltkonsonant, derfor kun et "k", a-runen har lydværdi "a", så oversat står der hukka eller hugga, idet k runen også kan betyde "g". Den første i-rune er med prik, altså stungen rune.

Oversat til nu dansk : "Sven lod hugge.....".

Datering: På grund af udtrykket lod hugge, antagelig mellem 900-1000. Men stungen rune og gennemstreget "a"- og "n"- rune tyder nærmere på omkring år. 1000.

370: Aaker-Sten 1 (Grødby-Stenen.)

Historie og Beliggenhed:

Omkring midten af 19. årh. blev stenen flyttet til Åkirkeby, hvor den er opstillet i Å-kirkes våbenhus, hvor den nu står sammen med 371 Åker 2. Ifl. præsteindberetningen 1624, fandtes stenen ”Wdi Grødbÿ hos Jørgen Vdis gård” og Worm (1643) meddeler, at den var udlagt i en bro, kaldet ”Runebroe” (i dag Grødby bro); hans gengivelse viser, at den da var i samme tilstand, som nu. (med afslået top). Senere glemte man den, men Jansen fandt den igen 1819 i Grødby bro.

Beskrivelse:

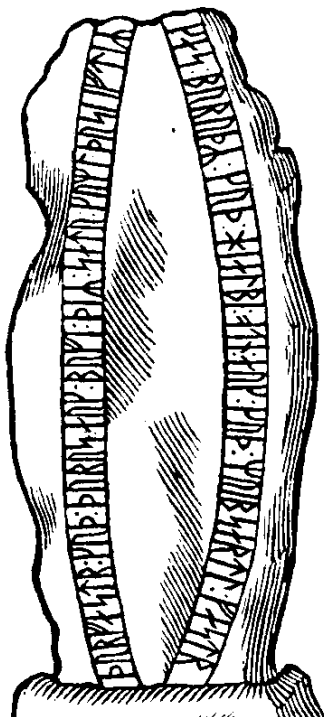
Grødbystenen er udført i rød sandsten. Højde over gulvet 255 cm.

**þurfastr : auk : þurils : auk : bufi : þir : satu : kuml : þusi : af-
tiR f: auk : buruþR : kuþ : hapi : ata : þisa : auk : kus :
muþR : sartr: rist : ret**

Bemærk at Gud hedder **kuþ**, men Guds hedder **kus**. Det er reglen om at konsonant foran runerne ”th” og ”t” kan udelades. Indskriften læses nedefra til venstre og følger slangen,

Indskriften lyder på nudansk: ”*Thorfast og Troels og Bove de satte disse kumler efter..v sammen med Broder. Gud og Guds moder hjælpe hans ånd. Sart (Sært) ristede ret (rigtig).*”

Datering: da der ikke er brugt o-runer, o-runen i ordet ata (første a) er her et a, da stenen er før denne a-rune blev o-rune, da stungne runer forekommer, antagelig mellem slutningen af 900-tallet til midten af 1000-tallet.

Tegningen til venstre er Worms tegning fra 1643 af Grødbystenen. Tegning og oversættelser er hentet fra Resens Atlas Danica.

Oversættelse af runeindskriften:

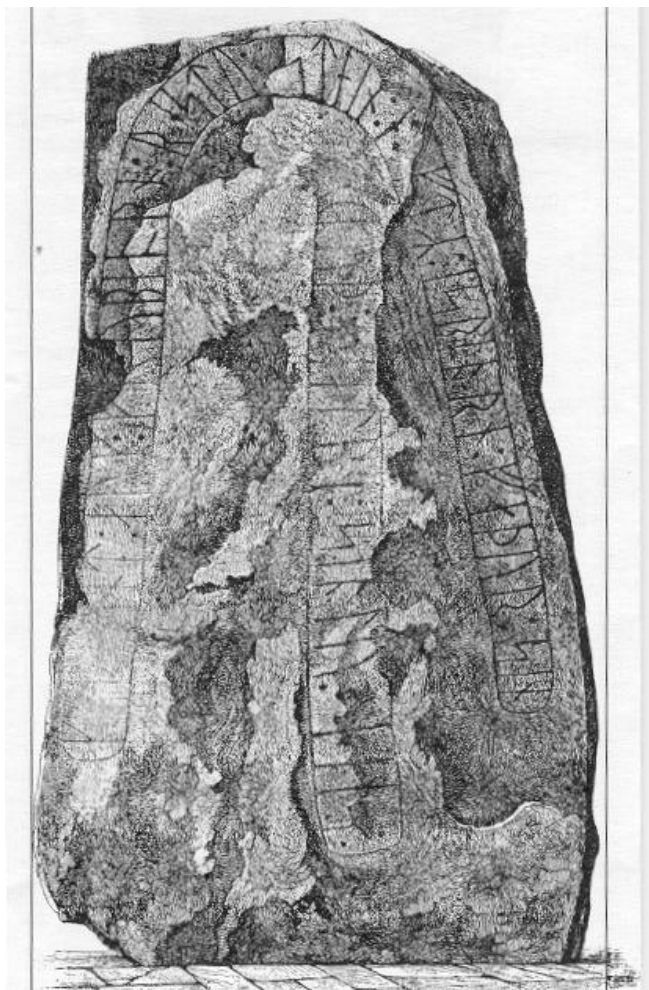
**thur fastr gud thurus aug busi dir sati quml dusi iftir gas
burudr gud hialpi ætn aug gud muibsartl fastr**

Resens oversættelse til nudansk:

”*Den gode Thurfaster, Thuri og Bufi gjorde dette minde efter deres broder Gas. Gud skærme Ætten*”.

læses nedefra til venstre.

371: Åker-Sten 2 Møllegård-Stenen

Historie og Beliggenhed:

På Worms tid (1643) lå stenen som en bro over en å ved Møllegården, der er imidlertid ikke nogen Møllegård i Åker- kunne måske være Vejrmøllegård, der ligger ved Læsåen.. Kunne også være Møllegård i Vestermarie, der ligger ved sognegrænsen til Åker. Senere (Thura) blev den flyttet til præstegården i Åkirkeby og anbragt uden for indgangen, men i 1822 lod Commisionen for Oldsagers Opbevaring den opstille i kirkens våbenhus, hvor den i dag står sammen med Aaker 1.

Beskrivelse:

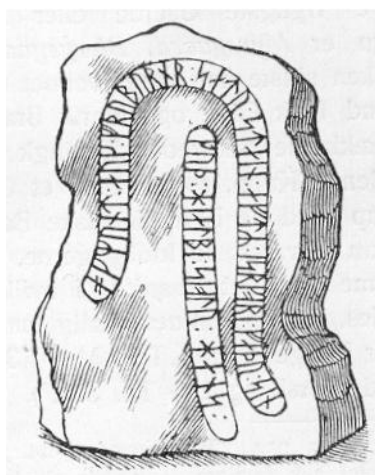
Rød sandsten . Højde (over gulvet) 228 cm. Største bredde (forneden) 143,5 cm, største tykkelse 10 cm.

Indskriften lyder:

**kuþmund : auk : f(r)ubiorn : resdu :
stein : eiftR : isbiorn : faður : sin : |
kup : hialbi : siolu : hans :**

Muligvis er u-runen i fribiorn stungen, så den har "y" som lydværdi. t-runen i kuþmund er stungent, derfor lydværdi d og ikke t. Det er kun på Bornholm stungen t-rune forekommer.

gen t-rune forekommer.

Indskriften lyder på nudansk: "Gudmund og Frøbjørn rejste stenen efter deres fader Isbjørn (el Esbern). Gud hjælpe hans sjæl.

Tegningen til venstre er en kopi af Worms tegning i 1643.

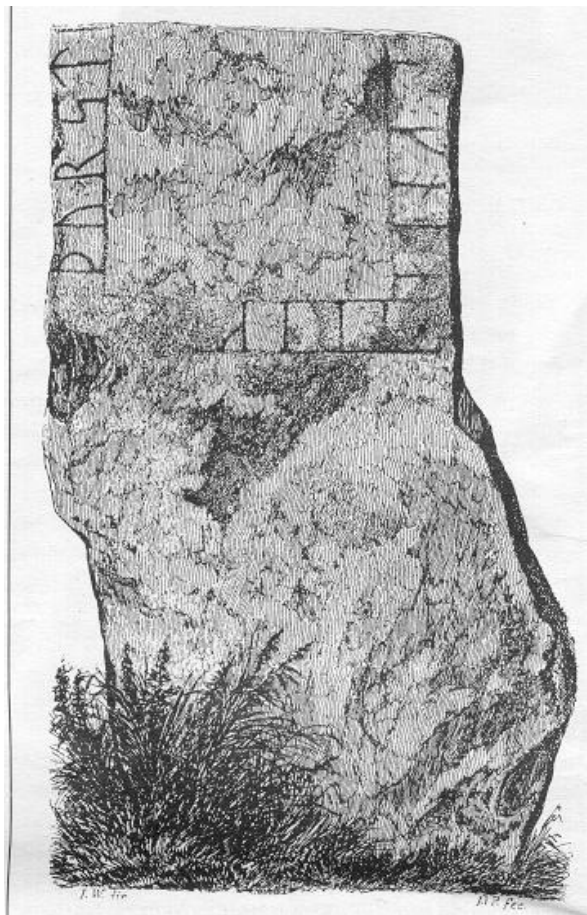
Der står Ogmund og ikke kuþmund på tegningen til venstre, det første bogstav er en "o" rune og rune nr.2 er k-rune og har der også kan betegne g. Worm har ikke tegnet stungne runer. Worm har flere fejl.

Læsning begynder tv. forneden og følger slangen. Slangen i midten: begynd foroven og læs nedad..

Datering:

der er tale om brug af o-rune, den er antagelig fra sidste halvdel af 1000 -tallet

372: Åker-Sten 3 (Bjælkestenen).

Historie og Beliggenhed:

Åkerstenens nederste del er nu rejst på vestsiden af vejen Åkirkeby-Pedersker og Bjælkestensvejen.

Historie:

Bjælke- Stenens øverste nu forsvundne del lå ifl. præsteindberetningen i 1624 foran byskriverens indgangsdør i Aakirkeby. Stenen blev tegnet af Worm (1643), der betegnede den som Aakirkebystenen. Tegningerne forneden på denne side af den forsvundne del er Worms tegning fra 1643 og fra præsteindberetningen 1624. På denne tegning er der også et ubestemmeligt symbol. Det øverste stykke er siden sporløst forsvundet

Det nederste nu bevarede del af Bjælkestenen, var ikke kendt i 1624, men blev fundet i midten af 1800-tallet ved grusgravning. Fundstedet skal have ligget umiddelbart syd for Bjælkestenshusene og tæt ved, hvor det nederste nu opstillede brudstykke er genrejst, blev fundet i (ved?) en grusgrav ca. 30-40 m øst for landevejen. På et tidspunkt er den brækket

midt over, og toppen er havnet i Åkirkeby foran byskriverens indgangsdør.

Beskrivelse:

Bjælkestenen er udført i blåsort sandsten, men overfladen rustrød, hvor den er skallet af ses det blåsorte..

Stenen er (over jorden) 145 cm høj for den bevarede del.

Runeskriften på den nederste del, læst fra venstre nedefra:

þurst.. : koþr : þign

som oversat betyder: ” Torst .velbyrdig thegn”.

Vimmer har ikke læst runerne som: **þign**, men som **(t)rik**. som er betyder dreng. Moltkes oversættelse er efter fotografering og kalkering af runerne. Moltkes er nok den rigtige.

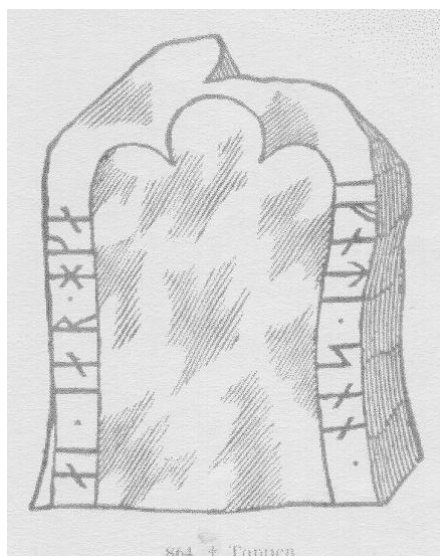
Se næste side med tegninger af de bortkomne topstykke, sammen med runerne fra det forsvundne topstykke er udarbejdet en (rekonstrueret) runeskrift) der lyder:

þurstin : let : hka: efetR: suxxx : koþr : ξ þign

Rekonstrueret Indskrift på nudansk: ”Thorsten er en velbyrdig thegn, lod hugge (stenen) efter Sven (?)”

Datering: Stenen har o-rune. Men da dens udformning og ornamentik tyder på, at den er en ældre sten, er den antagelig før 1050, hvor o-runen havde lydværdien ”a”. Se side 12 under rune 4. Da den tilsyneladende heller ikke har svungen rune, kan den være fra før år 1000. Men nok første halvdel af år 1000, da den har gennemstreget rune..

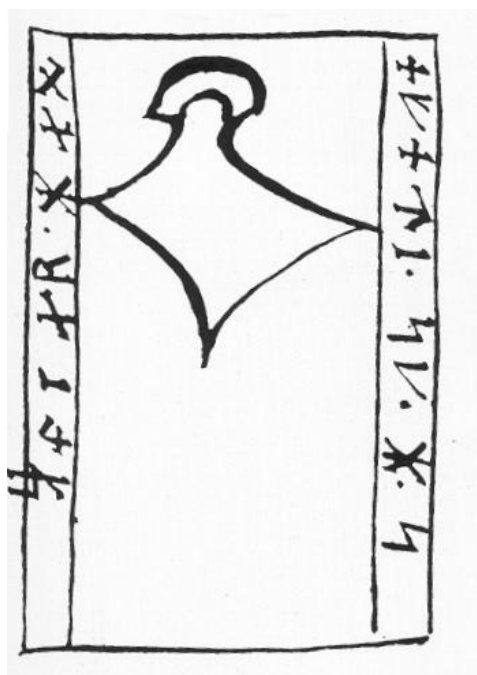
Tegninger af det bortkomne topstykke af Bjælkestenen.

Tegningen til venstre er Worms tegning fra 1643.

Runeindskriften lyder: (start venstre side nede) **ai : iar :**
hka ξ (fortsat højre side oppefra) **ifnti : snn :**

oversat til nudansk: **ai** hører antagelig til navnet Thorsten på den nederste bevarede del- **iar** – giver ikke nogen mening, **hka** betyder hugge **ifnti** skulle nok være **efetR**, som betyder efer **snn** skulle måske betyde Svend.

Tegning til venstre er samme bortkomne topstykke som foroven, men tegnet i forbindelse med provst Jens Pedersens præsteindberetningen i 1624.

Runeindskriften lyder: (start venstre side nede) **ai :**
xxiar : hax ξ (fortsat højre side oppefra) **afnti : su :h :**
s

Symbolet findes ikke på Worms tegning og er ikke kendt andre steder. Se næste side med tegning af skånske ”Thegn”-stene.

En thegn er en person, der tilhørte områdets fornemste samfundsklasse, måske har han været Jarl over Bornholm. Skjalm Hvide, der var Jarl over Sjælland, kaldtes også thegn. I Moltkes oversættelse, siger han, at det er rejseren Thorsten, der er thegn, men når man læser runerne, kan det ligeså godt være den afdøde Sven, der var thegn. Se afsnit om titler. Hvis stenen er sat i begyndelsen af år 1000 over thegnen Svend, og han har været Jarl over Bornholm, så er han måske Jarl Vesetes efterfølger. Vesete døde omkring år 985. Eller er stenen ældre, var han måske den øverste på Bornholm, mens Bornholm var et selvstændigt kongerige. I bogen om Skånes runesten mener forfatteren, at de nedenstående Thegn-stene, måske er hedenske sten.

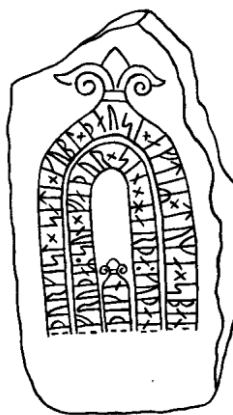
Når man sammenligner provst Jens Pedersen tegning fra præsteindberetningen tegning i 1624 med Worms tegning af samme sten i 1643, kan det være svært at se at det skulle være samme sten. I præsteindberetningen er tegnet et symbol, som runologerne kalder et ukendt symbol. Dette symbol er ikke med på Worms tegning, som kun er tegnet 18 år senere?

I Skåne er der 4 sten, der er rejst over thegne. På 3 af dem, ender rammebåndet foroven i et symbol, der minder om tegningen på præsteindberetningen, så det kunne tyde på, at det er ”thegnernes” symbol. 2 af disse sten er rejst af kvinder, thegnernes ægtefæller, uden at andre personer nævnes. Dette, at en kvinde står som enerejser, tyder på, at der er tale om en person med høj status. Det er ligesom på 399 Klemensker 1, Lundhøjstenen, hvor Gunild rejser en sten over sin mand Økil. Var Økil også Jarl?

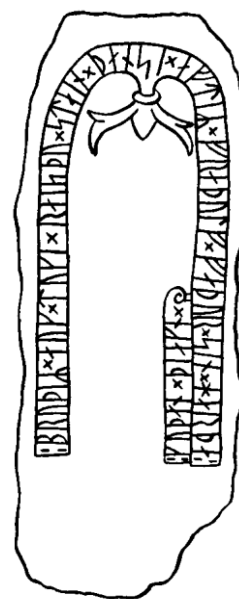
Nedenfor tegninger af de 3 skånske sten med et symbol, der ligner symbolet på præsteindberetningen i 1623. Alle 3 sten rejst over en thegn.

293 Store Herresstad-stenen

294 Baldringe-stenen

343 Østre Herrestadstenen

Dateringen af de skånske ”Thegne”- stene er mellem 900-1025. Noget kunne tyde på den bornholmske ”Thegn”-sten er fra samme periode. Den o-rune, der findes er antagelig ikke en o-rune, men en a-rune (nasallyd) runealfabetets tegn nr. 4, som omkring 1050 blev ændret fra a- til o-rune..

373: Å- kirkes døbefond, som er udført og signeret af mesteren Sirgraf engang i 1100-erne med forklarende tekst skrevet med runer på gotlandsk sprog.

Døbefonden i Aakirke hører til blandt de fornemmeste i Norden. Dels på Grund af den forklarende tekst skrevet på ”gutenisk” med runer. Fonden er udført af gotlandsk sandsten og signeret af mesteren Sigráf i 1100 tallet. Formentlig kom den til kirken allerede da, men den omtales første gang af degnen Rasmus Pedersen Raufn i 1671.

Omkring døbefondens kumme skildres Jesus liv i 11 Scener: 1: bebudelsen. 2: Marias møde med Elisabeth. 3: Jesus fødsel. 4-5: De hellige tre kongers tilbedelse af barnet. 6-8: Kongernes hjemrejse. 9: Hudstrygningen. 10: Jesus gang til klosteret. 11: Korsfæstelsen.

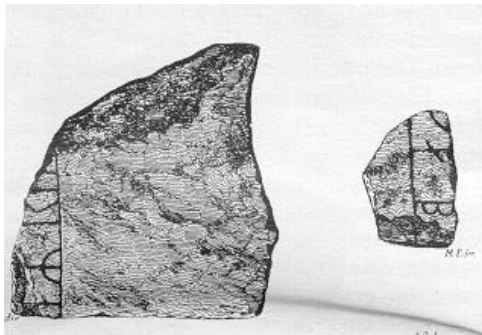
Over billederne står med runeindskrift:

- 1: Dette er Sankt Gabriel, som sagde til Sankta Maria, at hun skul
- 2: le føde et barn. Dette er Elisabeth og Maria, som hilser på hinanden.
- 3: Her hviler Maria, da hun fødte barnet, himlens og jordens skaber, som forløste os.
- 4: Dette er de tre konger, som først ofrede til Vor
- 5: Herre. Her tog han, Vor Herre, mod kongernes offer.
- 6: Her red de bort de 3 konger,
- 7: efter de har ofret til vor Herre.
- 8: De der her frem så, jøderne tog
- 9: Vor herre og bandt ham ved træet og satte ham under bevogtning.
- 10: Dernæst førte de ham bunden bort derfra.
- 11: Og her naglede jøderne Jesus til korset. Se frem til dette

Teksten afsluttes med stenmesterens signatur: ”Mester Sirgraf (gjorde dette)”

Døbefonden er 86 cm høj med en yderdiameter på 81 cm, indre 65,5 cm.

374: Bodilsker-Sten 1 (Langede-Stenen).

Historie og Beliggenhed:

Der er tale om 2 brudstykker: a og b. Det lille brudstykke: b har været kendt fra før 1843, senere blevet glemt, men genopdaget i 1881 i et stengærde i Langede by, forsvandt igen, men blev genfundet 1932 blandt en del sten på Bornholms Museum, hvor det fortsat befinder sig. Det store brudstykke: a, opdagedes i 1867 i en sammenkørt stenhob uden for 25 sg. Langedebygård (tidligere Hindsegård). 2 år senere blev det med kramper fastgjort til væggen i våbenhuset til Bodils kirke, hvor det nu findes. De 2 stykker hører til samme sten.

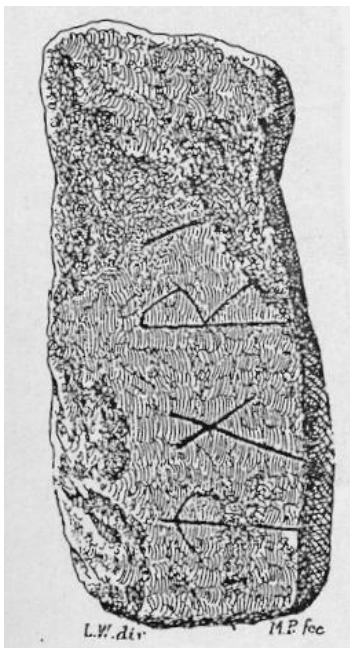
Beskrivelse: rødlig sandsten. Størrelse: a: 52*47- b: 23*18.

Indskriften : Brudstykke a;(i) R(.)r..... Brudstykke b;(k)a(.)b.

Brudstykkernes indbyrdes rækkefølge kan ikke bestemmes.

Stenen kan ikke tidsbestemmes

375: Bodilsker-sten 2

Historie og Beliggenhed:

Denne sten blev fundet i januar 1872 i "et Gjærde mellem Balke og Østkanten af Mosen" og i marts 1873 skænket til Nationalmuseet, hvor den nu findes. Intet tyder på, at den er et brudstykke af en større sten, og de uregelmæssige runer gør stenens ægthed overordentlig tvivlsom. Måske er den falsk.

Beskrivelse: megen mørkladen sandsten. Længde 47 cm.

Stenens indskrift lyder: **tnb(m).**

Kan ikke tidsbestemmes.

76: Bodilsker-Sten 3.

Historie og Beliggenhed:

Den første indberetning om dette fragment, der udgør øverste del af en runesten, er i nov. 1882 givet af skolelærer J.A. Jørgensen, Ibsker, der af et par murere havde modtaget meddelelse om, at der højt oppe i kirketårnet i murens udvendige side- sad en indskriftssten, som de antog for en runesten. Denne iagttagelse blev bekræftet ved Jørgensens undersøgelse året efter. Stenen blev da udtaget og opstillet på kirkegården; nu er den, ligesom Bodils 5, anbragt i våbenhuset.

Beskrivelse:

grovkornet, grå og rødlig granit, overfladen glatslidt. Højde 84 cm. Det kan ikke afgøres, hvor høj stenen har været.

Indskriften lyder:

(...?)þurkil x auk x alfkil x ri(s) ... in x þina : eftiR x eykil x faþur x (...?).

Foran Þurkil kan der have stået et eller flere yderligere rejsenavne. og efter faþur kan der have stået rosende tilføjelser.

Indskriften på nydansk:

” (...?)Thorkil og Alvkil rejste denne sten efter (deres) fader Økil (...?). ”

Imellem runebåndene er et Skt. Georgskors.

Datering: Har stungne runer, antagelig i slutningen af 900-tallet eller i første halvdel af 1000-tallet. Den har ikke o-runer, men gennemstregede runer.

377: Bodilsker-Sten 4

Historie og Beliggenhed:

Stenen blev opdaget i september 1883 i forbindelse med undersøgelse af Bodils 3 og af de samme murere, der havde opdaget denne sten. Den sad i kirketårnets udvendige sydside, placeret 60 cm over jorden, hvor den var anbragt i liggende stilling under murpudset. Her sidder den endnu, men synlig, da pudsen er fjernet.

Beskrivelse:

grovkornet, blåsort granit, let rødlig på nederste del. Højde 195 cm.

Runeindskrift oversat til latinske bogstaver:

.... xaxx (:)(l)itu: hxx : s(t)ain : eftiR : þurfast ; brupur ξ sin
ξ auk : kupki

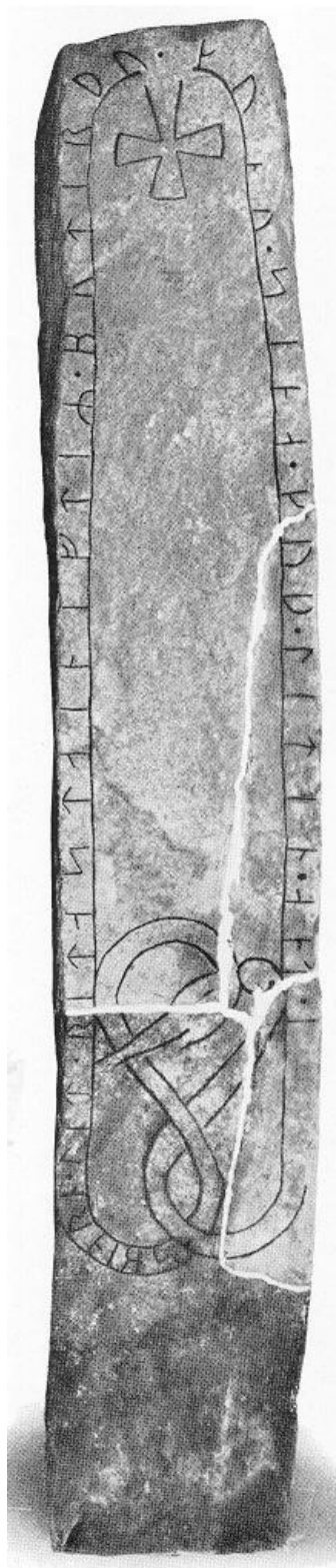
Indskrift på nudansk lyder:

"X., Y. lod stenen hugge (?) efter deres broder Thorfast auk Gudke."

Læsning begynder nede tv.. I midten oppefra og ned.

Datering: Teksten "lod hugge" tyder på en af vore ældste sten mellem 900-1000. o-rune og stungne runer forekommer ikke, derimod gennemstregede runer. Sidste halvdel af 900-tallet mest sandsynlig.

378: Bodilsker-Sten 5

Historie og Beliggenhed:

Under ombygningen af Bodils kirke i juli 1911 stødte man på en stor granitsten, der lå som grundsten i skibets nordmur. For at få stenen taget op, kløvedes den, men efter optagelsen viste det sig, at den på den ene side, der havde vendt nedad, bar en runeindskrift. De 2 kløvede dele, samt store afsprungne fliser blev da atter sammenføjet, og hele stenen står nu rejst i våbenhuset.

Beskrivelse: temmelig grovkornet, grå og rødlig granit (som af arbejderne, der hjalp til med optagelsen, angaves at hidrøre fra det nærliggende Slamrebjerg. Højde (over gulvet) 357 cm. (fulde højde 370 cm). Den næsthøjeste runesten.

Stenen er forsynet med et Georgskors, samt slange med hoved og hale som slynger sig.

Både runeformer, ordforråd og bøjningsformer viser, at runeristernen har været svensker.

Runeindskriften, der læses nedefra til venstre, oversat lyder:

**asbiarn : lit : ritastainiftiR : butirþu ; kunu : sina : kuþ : litin
. ant : i**

Indskriften på nudansk lyder:

"Esbern lod stenen rejse efter sin kone Bortirda. Gud lette ånden evindeligt."

Billedet tv er et fotografi fra Moltkes bog. Stenen er fundet efter Vimmers runeværk var ukommet i 1905

Datering: Den er uden o-rune og uden stungne rune, hvorfor den antagelig stammer fra 950 til starten af 1000-tallet.

379: Nylarsker-Sten 1

Historie og Beliggenhed:

Stenen lå på Worms tid (o. 1643) i gulvet på kirkens våbenhus. Senere blev den taget op og anbragt på kirkegården ved klokketårnet, men i 1865 blev den sammen med Nylars 2 opmuret i våbenhuset, hvor den nu befinder sig.

Beskrivelse:

hvidgrå sandsten jfr. Nylars 2, Højde (over gulvet) 260 cm.

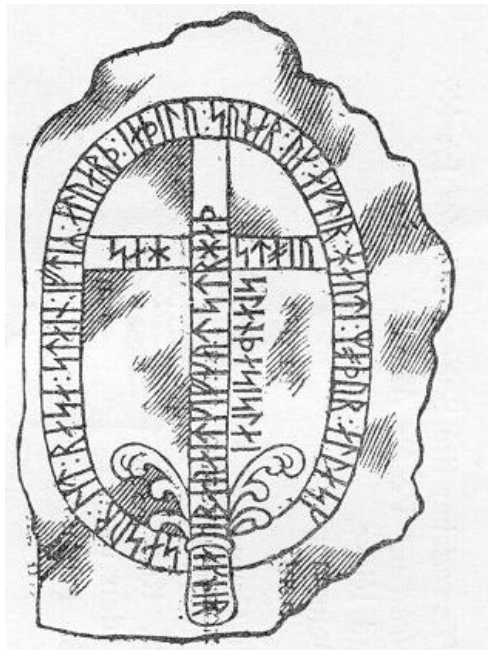
Runeskriften lyder:

**sasu · lit · resa · sten · eftiR · aluarp · faþur · sin ·
truknaþi · han · uti · meþ · ala · sk ξ ibara · etki · i · kristr
· hab(i) ξ siolu ξ has ξ sten · þesi · stai ξ eftir**

Indskrift på nydansk:

"Sasser lod rejse stenen efter sin fader Alvard (Halvard), han druknede ude med hele skibsmandskabet. Kristi hjælpe hans sjæl i al evighed (?) Denne sten skal stå som minde (el. blive stående)"

Stenen er forsynet med et Skt. Georgskors, der indgår i indskriftordningen, og med slange, som både har hoved, hale og kringleknude. Korset er formet som et processionskors.

Tegning til venstre er Worms tegning i 1643 af 379 Nylars I.

Worms tolkning af runeindskriften, begynd med slangen nede t.v. og slangen rundt lyder:

**Sasur lit rasa stain istir Alvard Jadilu sunar ug
aftir hauti modur allask**

Oversat til dansk: *"Assur lod stenen rejse efter Ilvard
Jadils søn og Hauta Aslaks moder"*

Ord i den korte korsarm læst fra venstre : **sah stoiu**
(Moltke læser fra midten og ud på begge sider)

i den lange arm: **ib avait gifgulus traad agnir**
og til højre for lang arm: **slanda sislas**

Oversættelsen stammer fra Resens latinske oversæt-

telse i år 1685 i Atlas Danicus Bornholm

Datering: Sidste halvdel af 1000-tallet, da o-rune er anvendt.

380: Ny Larsker-Sten 2

Historie og Beliggenhed:

Siden Worms tid (o. 1643) til og med 1855 har denne sten ligget uden for indgangen til Nylars kirkes våbenhus. Så flyttedes den sammen med Nylarsker 1 hen til klokketårnet, og i efteråret 1865 blev begge stene anbragt inde i våbenhuset, hvor de nu har plads. Wimmer har i 1895 og 1908 fremsat den sandsynlige formodning, at stenens rejser Kåbe-Sven er en efterkommer af jomsvikingen Sigurd Kåbe, der ifl. Jomsvikernes saga efter slaget i Hjörungavåg (o. 986) drog til Danmark for at overtage sin fædrenejendom på Bornholm.

Beskrivelse:

Hvidgrå sandsten, men overfladen sort, således at kun runerne fremtræder med stenens oprindelige farve. Stenens nederste del er beskadiget. Højde 186 cm.

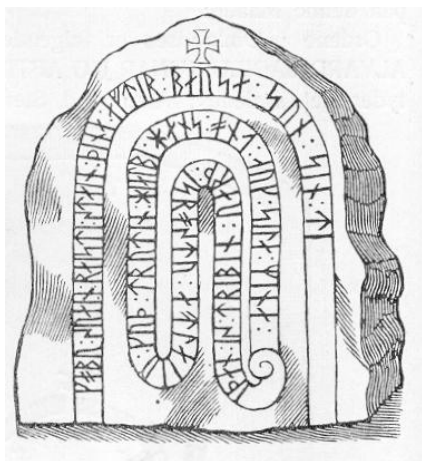
Runeindskriften lyder:

kobu : suain : raisti : stain : pina : a(f)tiR : bausa : sun : sin : tr(i) : (ca. 5 runer)n (:) þan : is : tribin : ua(r)þ : i : (ur)ostu : at : ut : la(nk)iu : kuþ : tr(u)tin : hi(a)lbi : hans : ont : auk : sata : mikial :

Indskriften på nudansk lyder:

"Kåbe(?) –Sven rejste denne sten efter sin søn Bose, en (velbyrdig)"dreng", som blev dræbt i kampen ved Udlænge. Gud Herren og sankt Mikkel hjælpe hans ånd."

Stenen er øverst oppe forsynet med et Skt.Georgskors med indtegnet hagekors.

Til venstre er Worms tegning fra 1643 af samme sten som ovenfor. Tegning og indskrifter er hentet fra Resen Atlas Danicus.

Indskrift: **gobu svain raisti stain dina aftir Bausa sun sin ti. Gud Trutin hialpi hans aand aug sila mina**

oversat til: *"Kobu Sven rejste denne sten efter Bauto sin søn, den gode Gud hjælpe hans ånd og min sjæl"*

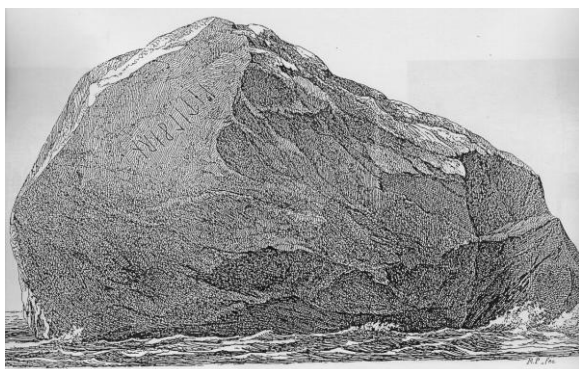
Resten lyder: **idan is turbin vard .**

Worm havde for lidt kendskab til oldnordisk.

Bemærk, at Worm har tegnet korset som et Sct. Georgskors, men uden hagekors indeni.

Datering: Fra 2. halvdel af 1000-tallet, da o-rune forekommer.

381: Nylarsker-Sten 3 Brunsgård-Stenen.

Beliggenhed:

Stenen opdagedes i sommeren 1880 liggende i strandkanten i Arnagerbugten neden for Brunsgård med indskriften vendt mod land. Her var den anvendt som sømærke. Oprindeligt har den måske haft plads på klintens top, men er en gang under et skred rullet ned og ud i vandet. Da bølgerne ofte overskyllede runerne, blev den i 1927 transporteret til Rønne og ligger nu i Bornholms Museums have.

Indskriften lyder: **ketilbarn** , som er oversat til "ketilbern" Indskriftens formål kan ikke bestemmes. Indskriftens længde 30,4 cm.

Stenart: grovkornet, rødlig granit. Højde 117 cm , bredde 178 cm, tykkelse 163 cm

Alle 3 Nylars- sten findes som gibskopier på Bornholms Museum.

382:Rønne-Stenen.

Beliggenhed:

Stenen har i mands minde ligget i Storegade i Rønne udenfor Bornholms Amtsgymnasium. Lige ved siden af Printzenschiölds ligsten; sagnet beretter, at den var nedlagt sammen med denne på stedet, hvor Printzenschiöld i december 1658 blev skudt af Willum Clausen.

Indskriften var, allerede da landinspektør N. Lund i begyndelsen af 19. årh. undersøgte den,

næsten bortslidt. Der er lavet gennembrydning til stenen i asfaltbelægningen.

Beskrivelse: Stenen er udført i en grålig granit og er 144 cm lang og 42 cm bred. Stenen har haft en runeindskrift: et "r" og et "a" og enkelte runespor, samt en lang rammestreg under r.-den har haft runer på begge kanter.

383: Vestermarie-Sten 1

Historie og Beliggenhed:

Da stenen blev fundet (Jansen 1819) lå den som trappesten på 31 sg nu Elisegård, tidligere Kuregård, senere kaldt Kurlændergård, beliggende lige ved kirken ved Kuregårdsdigerne. I 1851 blev runestenen købt og sammen med Vestermarie 2 flyttet til Vestermarie kirkes våbenhus. Senere er begge stene sammen med Vestermarie-stenene 3, 4, 5 og 6 rejst på et runestensanlæg, indrettet på Vester Marie Kirkegård, foran Kirkens tårn. Foroven til højre på stenen mangler et stykke, der var til stede, da Vimmer i 1879 lod stenen tegne, men var forsvundet ved hans undersøgelse i 1893.

Beskrivelse: blå og rød, finkornet sandsten. (samme art som Vestermarie 6). Højde (over jorden) 167 cm.

Runeindskrift lyder:

...xR : þrupR : ..(a)ir : raist(u) :
kumbl : þitsi : (a)x..ξ ..(u)k : af-
teR : asxxl : brupur : sin : guþ :
hi....

Læs fra venstre nede.

Indskriften på nudansk lyder:

"N,N, Broder (og) X rejste dette kummel efter Y..... og efter deres

broder (Eskil). Gud hjælpe deres sjæle".

.Kummel betyder runesten. Runerne tyder på svensk påvirkning.

Datering:. o-rune forekommer ikke, men stungen k-rune. Antagelig omkring år 1000-1050.

384: Vestermarie-Sten 2

Historie og Beliggenhed:

Stenen, der opdagedes på 17. sg. Store Klintegaard, i Vestermarie, har været kendt siden 1847. I 1851 blev den købt sammen med Vestermarie 1 og begge stene blev flyttet til kirkens våbenhus. Senest er den opstillet sammen med de 5 andre Vestermarie-stene i et runestensanlæg på kirkegården.

Beskrivelse:

Hvidgrå sandsten med røde korn. Højde (over jorden) 190 cm.

Runeindskriften lyder:

þurstin^x uk^(x)suin^x raistu^x abtiR^x alfuin^x
 faþursin^x ukabtiR^x þurlak^x b(r)uþu(r)sin^x
 kuphialbiant^x þaiRa^x uk(u)þ(s)mupiR

Indskriften lyder: "Thorsten og Sven rejste (stene) efter deres fader Alvin og efter deres bror Thorlak. Gud og Guds moder hjælpe deres ånd".

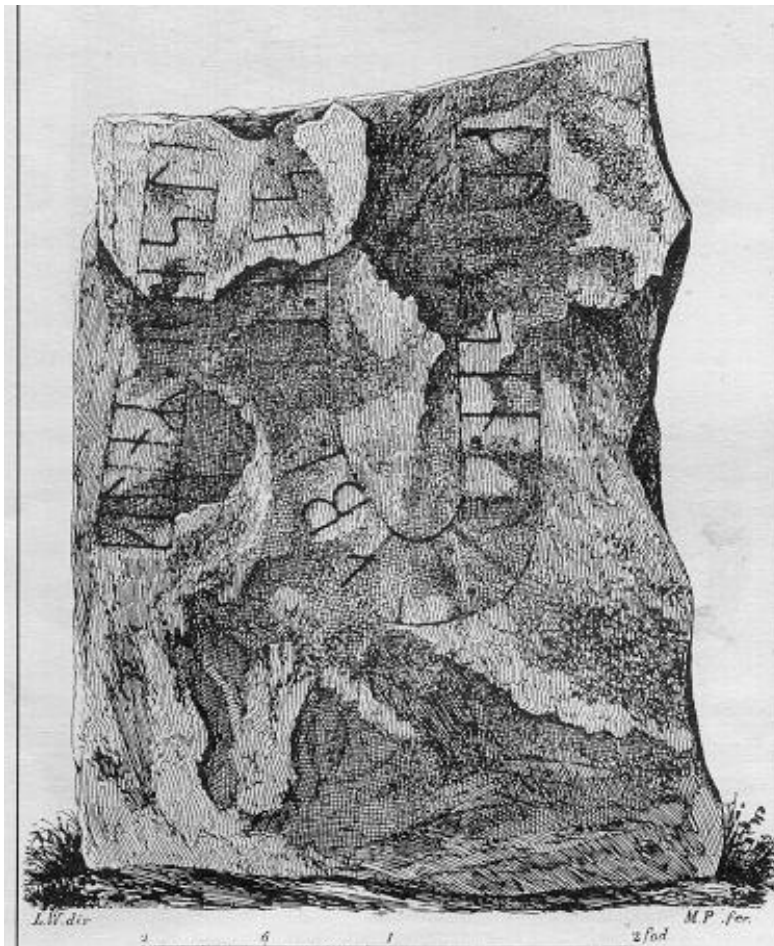
Læs fra højre side nede. i ant er anvendt den gamle-lea-rune, som efter ca.1050 blev til o-rune.

Formen på alfabetet kunne tyde på, at en svensker har haft en finger med ved ristningen. Den kristne formel, som den slutter med, er yndet af Upplands klassiske rister: Asmund Kåresøn, der ristede mellem 1020-1040.

Stenart: Hvidgrå sandsten med røde korn. Højde (over jorden) 190 cm.

Datering: Da der ikke er anvendt o-runer og heller ikke stungne runer stammer stenen antagelig fra mellem 900-1000.

385: Vestermarie-Sten 3

Historie og Beliggenhed :

I 1875 opdagedes denne sten som overgang over en lille bæk, der løber i en dyb dal (Store Engedalen) ude på Højlyngen ikke langt fra Almindingen og Enesbjerg. Den 6. og 7 juni 1876 flyttes den til Vestermarie kirkegård. Nu har den sin plads i det på kirkegården indrettede runestensanlæg.

Beskrivelse:

Hvidgrå sandsten, men overfladen næsten teglstensrød. Højde (over jorden) 107 cm.

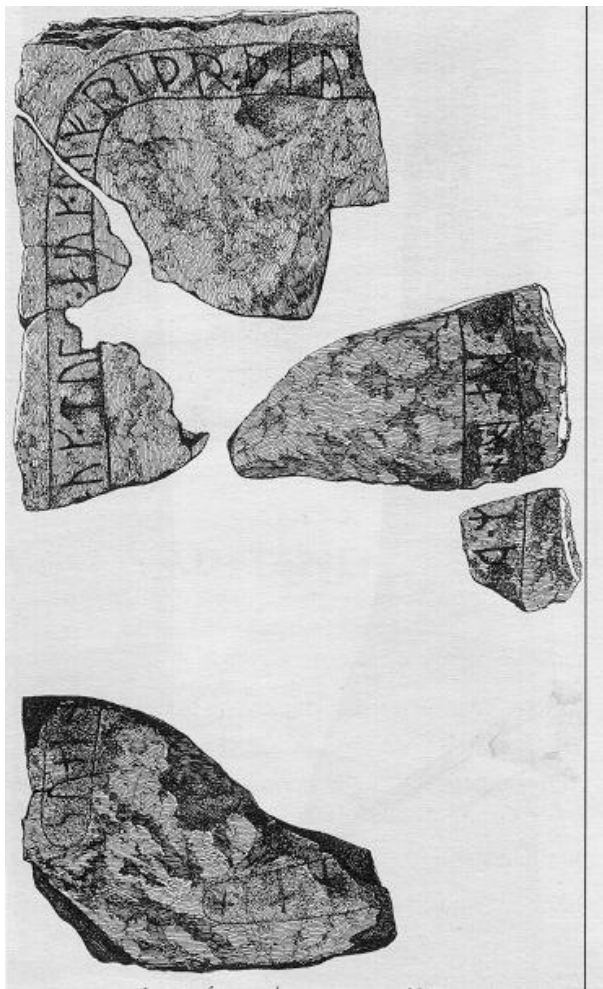
Runeskriften lyder: **kilinR :
r(e)isti(u)pur : sin: kup
: hiabi : s(i)oul : has :**

Indskriften på nudansk lyder:

"Gilling rejste (denne sten efter N.N) sin (broder) . Gud hjælpe hans sjæl."

Datering : Den er uden stungne runer og uden o-rune, så den stammer antagelig fra perioden 950 – til begyndelsen af 1000-tallet.

386: Vestermarie-Sten 4

Beliggenhed:

Ved udgravning af grunden under den nedbrudte Vestermarie kirkes tårn i sommeren 1883, stødte man en god meter under jordoverfladen på en flad sten, som blev kløvet i flere stykker. Da disse blev taget op, bemærkede man runeskrift på den nedadvendte side (brudstykkerne 2-5). I sommeren 1886 fandtes ved rydningsarbejder på kirkegården yderligere 3 brudstykker med runer (brudstykke 1, 6 og 7) af samme sten. Senere blev brudstykkerne samlet med cement og rejst på kirkegården. I dag er brudstykkerne igen renset, bl.a. for cement. De forskellige brudstykker samlet med kunstharpikslim. Da stenen er fragmentarisk og sandsynligvis en gravplade, er den efter restaureringen placeret liggende på et leje af granitskærver, placeret i det indrettede runestensanlæg.

Beskrivelse:

rødlig sandsten.

Runeindskriften lyder:

**suain(a)uk : tu(i) : auk : uifriþr : þau :
lika : un .. R : þi.....(st)ain**

Indskriften på nudansk lyder:

"Sven (?) (....) og Tule og Vifrid, de ligger under de(nne) sten (el. lign)NN, gjorde (el. lign,) stenen."

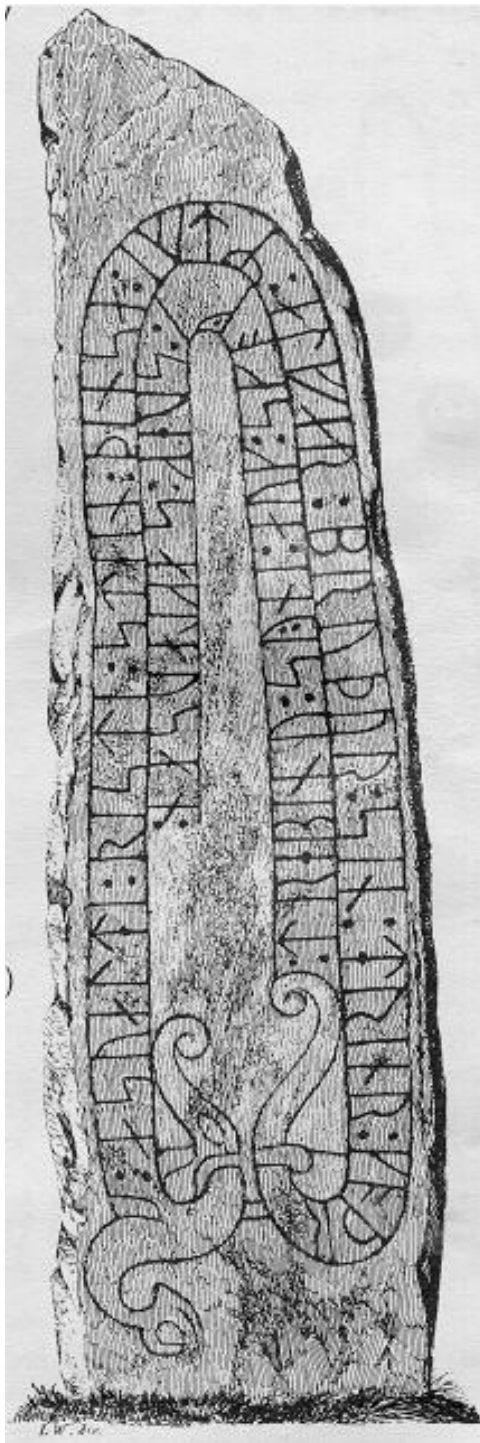
Ved Vang ligger et område kaldet på Borre, her findes en gård, der hedder Tuleborg. Man mener, at her har måske ligget en borg. Området har spændende fund. Kan det evt. være Tule og Vifrids borg, der har ligget her? Vifrid er et kvindenavn.

Ovenstående tegning er fra Vimmers runeboek. Placeringen af brudstykkerne i runeanklægget svarer ikke til denne tegning. Heller ikke til Moltkes tegning i spalte 443.

Se Moltkes forslag til placering af brudstykkerne på side 61, som bygger på l. Pedersens tegning., som ikke passer med Vimmer..

Datering: Ikke brug af o-runer og uden stungne runer, så stenen er antagelig fra perioden 900 til omkring år. 1000.

387: Vestermarie-Sten 5.

Beliggenhed:

Stenen blev fundet i juni 1884 under nedrivning af kirken under kirkens sydlige mur. Nu er den rejst på kirkegården sammen med de 5 andre runestene i det indrettede runestensanlæg.

Beskrivelse:

Grovkornet granit, især foran isprængt mange sorte korn. Højde (over jorden) 210 cm, med svensk slangeornamentik. Indskriftsbånd i slangeform sammenknyttet med "kringle"-knode.

Runeindskriften lyder:

**: asualdi : risti : stein : þinsa : iftR : alfar : brupur :
sin : drinr : kopr ξ : trebinu : syni : auk : saklausan**

Medens indskriftens læsning ikke giver anledning til tvivl, er dens fortolkning omstridt. Af foreslåede fortolkninger skal her gengives 2.

1: Moltke 1934:

"Asvalde, en velbyrdig dreng, rejste denne sten efter sin broder Alver. Træbene-Sønne huggede (indskriften) Skoge sveg den sagesløse."

2. M. Kristiansen 1938: "Asvalde rejste denne sten efter Alvar, sin bror den gode dreng skændigt dræbt; men Skoge sveg den sagesløse."

Det er ordene: **trebinu : syni**, der først og fremmest betyder forskelle i fortolkningen. Moltke: Træbene sønner.

M. Kristiansen: læser det som **drepin usyn**, som oversættes *"skændigt dræbt"*

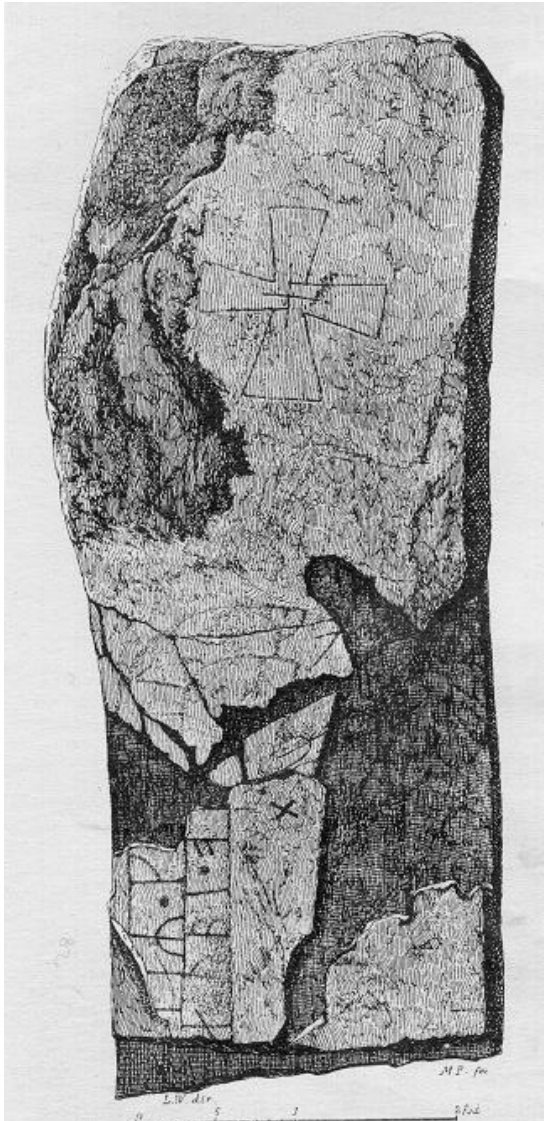
Der er flest runologer, der går ind for fortolkning nr. 2.

Der er tale om en flot ornamentik med slange med hoved og hale, samt "kringleknode".

"gode eller velbyrdig dreng", er antagelig en militær rang, måske styrmand på et ledingsskib.

Datering: Stenen har o- runer, så den er antageligt rejst mellem 1050-1100.

388: Vestermarie-Sten. 6

Beliggenhed:

Stenen blev fundet 1888 i gården til den nær kirken liggende 8.vdg Vestergård (gammel kongsgård og herredsfogedgård). Ejeren meddelte, at stenen sammen med en del andre imellem 1820 og 30 var solgt ved offentlig auktion fra kirkegården, Stenens overflade var i tidens løb blevet så mør, at den flere steder faldt af i tynde skaller ved optagelsen; disse blev dog atter sat på med fin cement, men de er ikke alle blevet anbragt helt rigtigt, Stenen blev straks efter udtagelsen flyttet over på kirkegården. Oprindelig stod den på hovedet, i dag står den rigtigt i runestensanlægget sammen med de øvrige 5 Vestermariestenen. Stenens overflade er stærkt forvitret.

Beskrivelse: :

Blå og rød, finkornet sandsten. Højde 216 cm. Korset 38*38 cm.. Da stenens overflade er meget medtaget, har det ikke været muligt at læse indskriften. Stenen er forsynet med et Sankt Georgskors med indtegnet hagekors. Muligvis er det kun et stregkors.

Da overfladen er meget medtaget og ikke sat rigtig sammen, er der ikke gjort forsøg på læsning af runerne.

Datering: På grund af korset antagelig rejst i løbet af 1000-tallet..

389: Nyker-Stenen.

Beliggenhed:

Nykerstenen består af 2 brudstykker. Den første del (foden) blev kendt i 1842 og genfundet i 1865 i en luge i kirketårnet skjult af murværket. I 1869 blev den taget ud og anbragt på våbenhusets gulv. Toppen blev fundet 1859 i brolægningen i køkkenet på den nærliggende 10. vg Bjørnegård i Nyker. Antagelig har den oprindeligt siddet i kirkegårdsmuren, men ved nedbrydning af en del af denne i 1853, blev den antagelig solgt sammen med andre sten. Nu er stykkerne samlet med cement og anbragt i våbenhuset

Beskrivelse:

grå sandsten, runerne fremtræder lysere end overfladen. Højde 95,5 cm (foden) +84 cm (toppen)

Runeindskriften:

lo(4runer) **(e)t** · **resa** : **sten** (·) **þensa** : **eftir** · **suen** ·
sun · **sin** · **trenkr** · **alkoþar** (6-10 runer) **una(u)i** ξ **ok** ξ
hans (· **b**)**r(oþu)r** · **krist** · **hξelgi** ξ **hal(bi)** · **siolu** : **þera**
ξ ... **bryþra** · **be(g)ia** ·

Indskriften oversat lyder:

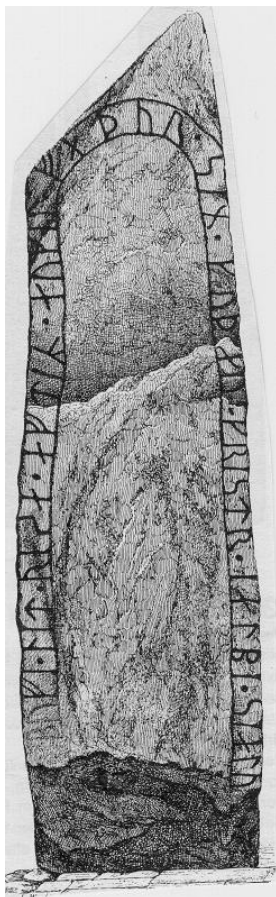
”Lo.... lod denne sten rejse efter sin søn Sven - den meget velbyrdige dreng ...- og (efter) hans broder. Den hel-
lige Krist hjælpe de 2 brødres sjæle.

” velbyrdig dreng”, er antagelig en militær rang, måske styrmand på et ledingsskib.

Stenen er forsynet med et indskriftsbånd, som er formet som et Sankt Georgs - processionskors, der omgives af et slangebånd med hoved, hale og knude.

Datering: Da der er anvendt o-rune, er den sikkert fra perioden 1050-1100. Der er også anvendt stungne runer.

390: Østermarie-Sten 1.

Beliggenhed:

If. præsteindberetningen (1624), havde stenen længe ligget over en bæk ved. Gyldensåen med skriften nedad. Worm opgiver, at den lå som en bro over et vadested i nærheden af Gyldensgård, hvortil den var hentet ifl. beboerne fra en nærliggende stendynge. I 1819 opdagede Jansen den på Bølshavns Udmark over Gyldenså. Ca. 1840 blev den indlagt i en ny landevejsbro over åen. I 1852 blev den atter taget ud og anbragt på kirkegården i Svaneke, senere i våbenhuset på Svaneke kirke. I dag findes den igen på kirkegården ved kirkegårdsdiget nord for kirken, men nedgravet så dybt, at de nederste 4-5 runer er skjult.

Beskrivelse:

blågrå granit med spredte røde korn. Højde 300 cm over jorden.

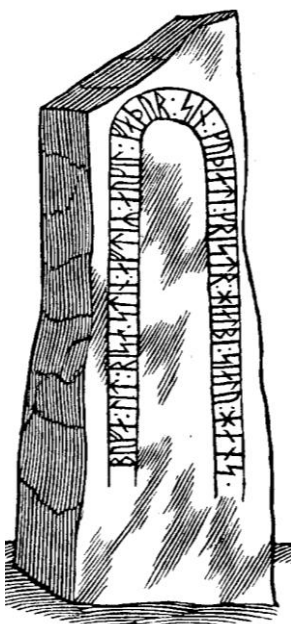
Runeskrift oversat:

bufi · lit · resa · aftiR · aukil · faþur · sin · kupa(n) · kristr · ialbi · sialu

Indskriften lyder: *"Bove lod (stenen) rejse efter sin gode fader Økil. Krist hjælpe sjælen."*

Datering: o-runen og stungne runer er ikke anvendt, men kristen bøn, antagelig omkring år 950 –1000.

Den nederste tegning stammer fra Ole Worms besøg i 1643. Tegning og oversættelse er hentet fra Resens Atlas Danicus, Bornholm side10.

Oversættelse af runer lyder:

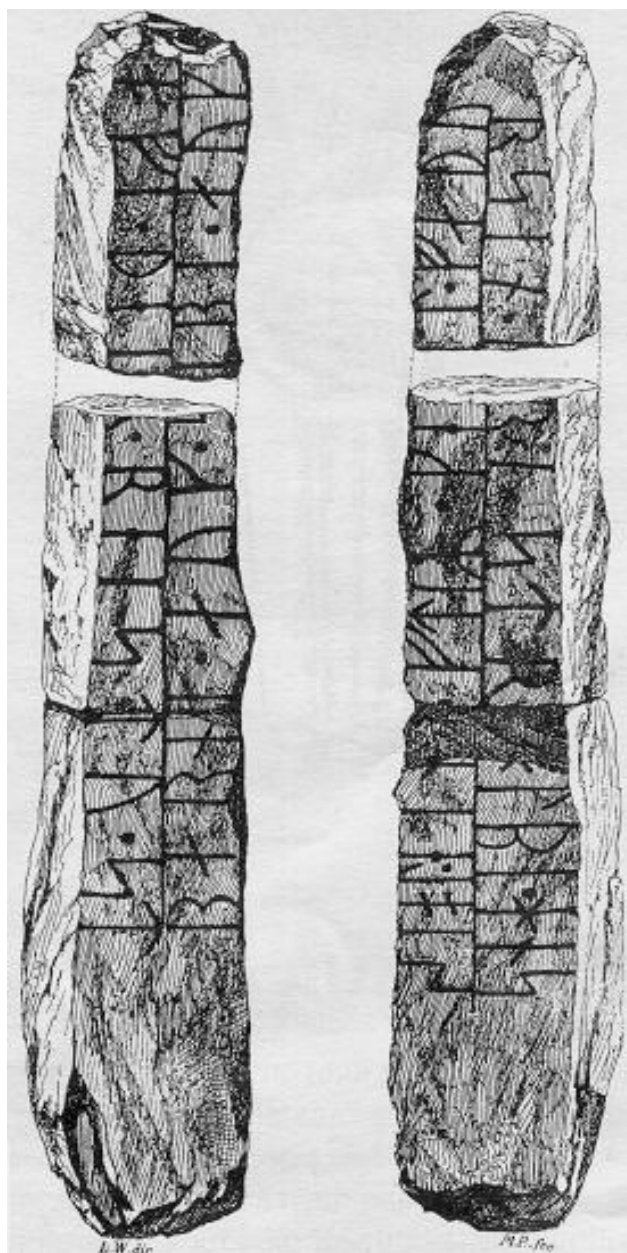
bufa lit resa stin astir augil, fadur sin gudiati kristi hialpi sialu hans

oversat til nudansk:

"Bufa lod denne sten rejse for Augil sin fader, gode Kristus hjælp hans sjæl".

Tilsyneladende kunne Worm læse ordet "hans", som er tydeligt gengivet nederste til højre. De andre forskelle er blandt andet brug af lydværdier på runer med flere lydværdier. men f.eks.ordet **stin** forekommer ikke på Wimmers tegning. Heller ikke på Moltkes fotografi. Så her er tale om en fejlskrivning efter man er kommet hjem. Når der er oversat **astir** er det nok en trykfejl, tegningen viser "f" og ikke "s". Ligesådan viser tegning "r" og ikke "i" til sidst i **kristi**.

391: Østermarie-Sten 2.

Historie og Beskrivelse:

Denne sten omtales i præsteindberetningen 1624. Men den er ikke medtaget af Worm, antagelig fordi han ikke har kunnet skaffe en bedre tegning, end i den meget forvirrende tegning i præsteindberetningen. I 1869 blev stenen genfundet i kirketårnets vestlige side og 2 år efter udtaget, det viste sig at være 2 sammenhørende brudstykker af en runesten, hvoraf nederste parti manglede. Dette blev imidlertid fundet i 1885 under nedbrydningen af den gamle kirke. I 1893 opdagede Vimmer, at alle 3 brudstykker dannede en fuldstændig runesten. Indskriften er anbragt på særpræget måde, nemlig på de 2 modstående smalsider, medens bredfladerne er ubeskrevne. Stenen har plads ved den gamle kirkeruin. Indskriften er anbragt på en særpræget måde, nemlig på de 2 modstående smalsider, medens bredfladerne er ubeskrevne.

Beskrivelse:

Grovkornet, blågrå granit med røde korn. Højde 145 cm. Brudstykkerne er samlet med cement.

Runeindskrift direkte oversat:

side A (tv) læs nedefra højre række og ned ad venstre række.

baroni · auk · sibi · auk ξ (t)ofi · þeiR · reistu · sd

Side B (th) Læs på venstre side fra første prik forned:

ei(n) · (e)ftiR · ke(ti)l þ · faþu ξ rsin · (k)ristr (·) (h)lbi · hns ξ siol

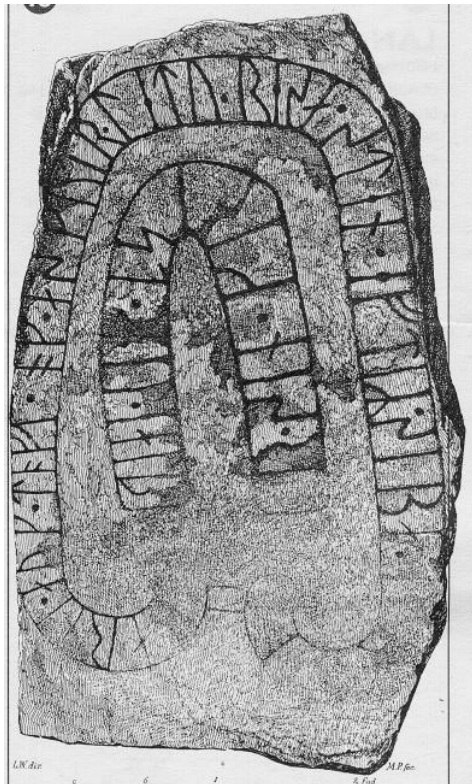
(Bemærk, at det er sidste ord **siol**, man begynder at læse på venstre række forned.

Indskriften lyder på nu dansk: *"Barne og Sibbe og Tuve, de rejste stenen efter deres fader Kæld. Krist hjælpe hans sjæl"*

Se Østermarie 3, som er rejst over Sibbe.

Datering: Stenen har o-rune, er antagelig fra perioden 1050-1100. Men før Østermarie 3.

.392: Østermarie-Sten 3.

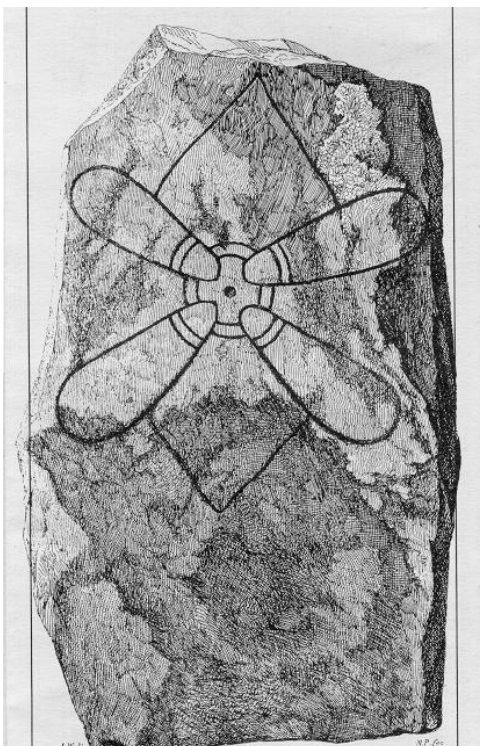
Historie og Beliggenhed:

Stenen omtales ligesom 391 Østermarie 2 i præsteindberetningen 1624, men kom ikke som denne med i Worms runeværk, sandsynligvis fordi den savnede en pålidelig tegning. I 1624 lå stenen som dørtrin til det søndre våbenhus med indskriften opad. Kaldes derfor også tærskelstenen. Jansen fandt den i 1819, men da han ikke kunne få noget ud af de udslidte tegn, tog han ikke nogen kopi. I 1867 blev den taget ud og efter forskellige omflytninger fra kirkegård til våbenhus, er den nu anbragt i den gamle kirkeruin, hvor den står så dybt, at det nederste af buerne er skjult. Indskriftsbåndene er sammenholdt med en ”kringle”knude. På stenens bagside findes et stort propelkors. Det er den eneste sten i Danmark med propelkors, dog er propelkors kendt fra Uppland i Sverige.

Vimmers tegning øverst til venstre er stenens forside.

Beskrivelse:

Stenart: grovkornet, blågrå granit med røde korn.
Højde 170cm. Korset på bagsiden er 91*93 cm.

Runeindskriften oversat til latinske bogstaver lyder:
**(b)ar(n)i : auk : tofi : ok : askutr : letu : resa : sten
: eftiR : siba : (b)roþξor : sin : krist : sil : ial(b)**

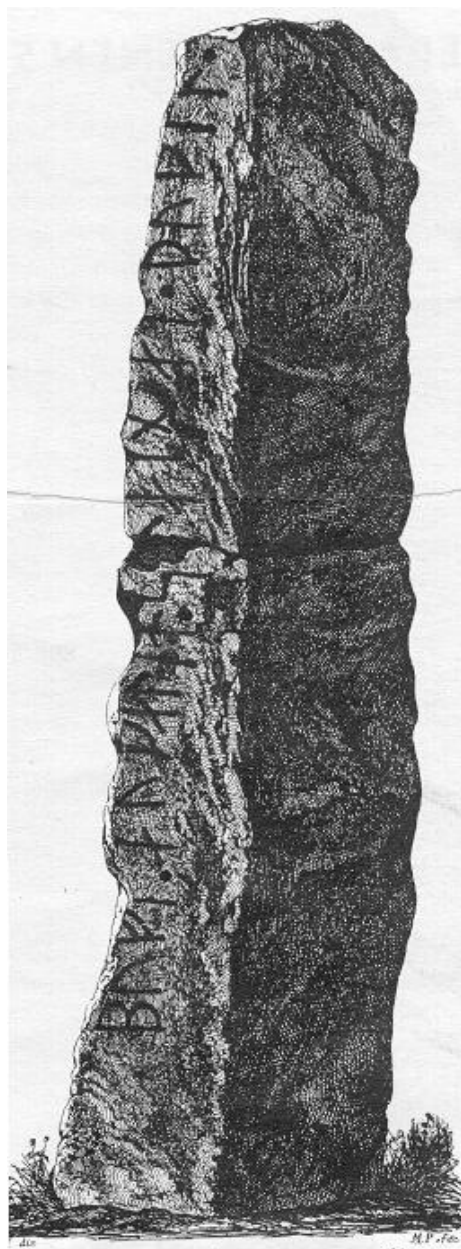
Indskriften lyder: ” Barne og Tue og Asgut lod stenen rejse efter deres broder Sibbe. Krist hjælpe sjælen.”

Denne sten er rejst over Sibbe, der var med til at rejse Østermarie 2.

Vimmers tegning nederst til venstre viser stenens bagside med propelkors.

Datering: Har “o-runer blandt andet i **tofi** og **ok** . Må derfor være fra 1050-1100, men senere end Østermarie 2.

393: Østermarie-Sten 4.

Beliggenhed:

Indskriften på stenen blev kendt 1866, allerede et halvt århundrede før, havde beboerne dog bemærket de indhugne tegn. Stenen lå i 2 stykker i den søndre side-mur under Brohusebroen . I 1870 blev de udtaget og sat sammen med jernskinner og –bolte, hvorefter stenen blev rejst i et buskads syd for broen ved Lyrbyvejen, der går fra Østermarie til Ibs kirke, hvor den fortsat er placeret. I 1987 blev jernskinnerne og –bolte udskiftet med tilsvarende i bronze.

Beskrivelse :

Grovkornet blågrå granit. Højde (over jorden) 225 cm.

Runeskriften oversat til latinske bogstaver:

bufi · aukalit · stain · at þukil

aukalit skal nok opløses i **auka lit.** hvor **auka**, står for (h)ogga.

Læses nedefra og opad.

Indskriften lyder på nudansk:

”Bove lod hugge stenen efter Thykil.”

Hvorfor er **bufi** oversat til Bove. **u**-runen havde før o-runen også lydværdien ”o”. **f**-runen har også lydværdien ”v”. **i**-runen har også lydværdien ”e” og **u**-runen har også lydværdien ”y” (se **þukil**).

Teksten er placeret på den smalle side.

Datering: Stenen har ikke o-rune og ingen stungne runer, ingen ramme streg, der står lod hugge, som tyder på, at

det er en af vore ældste sten fra perioden 900-1000. Gennemstreget rune forekommer, så det er nok i sidste halvdel af 900-tallet.

394: Østermarie-Sten 5.

Beliggenhed :

Stenen blev i april 1877 gravet op på Østermarie kirkegård, hvor den lå under jordoverfladen ØNØ for den gamle kirke, 6-7 m fra korrundingen. Efter forskellige omflytninger er den nu placeret i den gamle kirkeruin sammen med 3 andre runesten. Stenen er forsynet med en trekant. Som ikke længere kan ses, men findes på vedstående billede ved skriftbåndets begyndelse forned.

Beskrivelse:

grovkornet, grå granit med røde korn. Højde(over jorden) 151 cm.

Runeskrift oversat til latinske bogstaver:

**auþi · auk · suinaukaupkiR · ristur¹stineftir kunulfruburisn² :
kuþa · auk · itiRkunilt · muþur**

Der mangler adskillelse mellem flere ord, her et forøg på at indsætte skilletegn

**auþi : auk : suin : auk : auþkiR :ristur¹ :stin
:eftir kunulf ; (b)ruþur : isn² :
kuþa : auk : itiR : kunilt : muþur**

¹)u-runen står på hovedet. ²)der skal nok stå **sin** ligesom **ruþur** mangler b foran, så der står broder.

Indskriften lyder: "Øde og Sven og Ødger rejste stenen efter Gunulv sin gode broder og efter moderen Gunild". .

Der er antagelig tale om den Gundhild, som rejste Klemensker 1 Lundehøjstenen. Læs også afsnit om variationsreglen side 27.

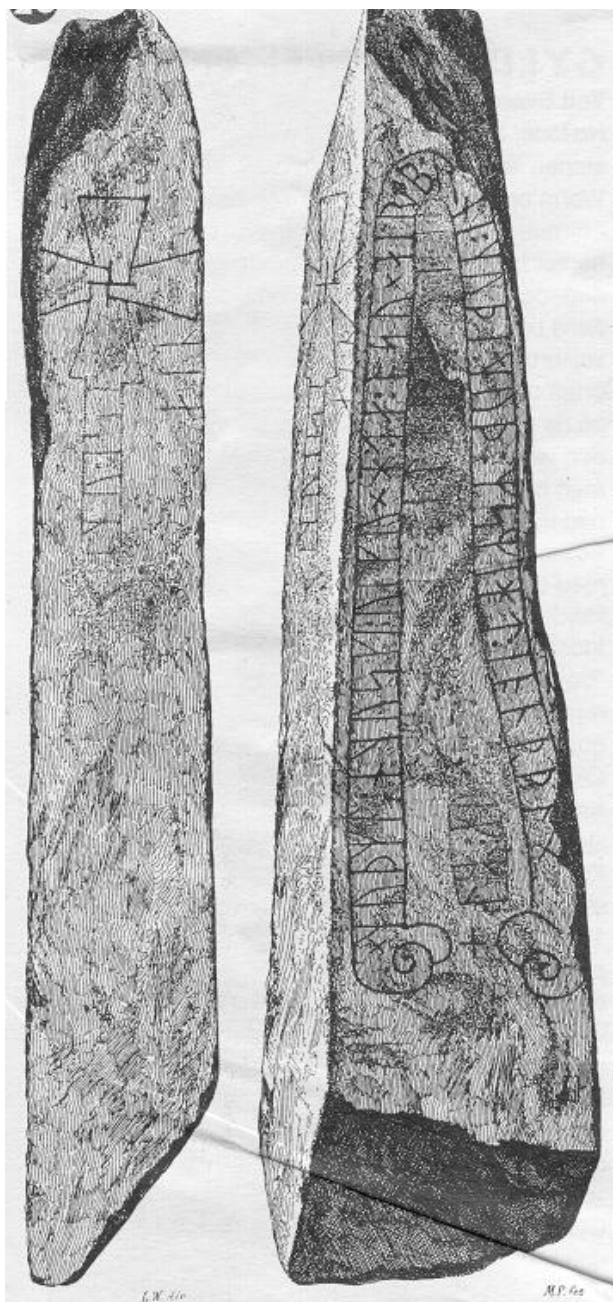
Billedet er et fotografi fra Moltkes bog 1942. Her kan man se trekanten , hvor læsning begynder.

Denne trekant er ikke med på Vimmers tegning,

kan heller ikke ses på stedet, da stenen står for dybt. Man ved ikke hvad dette symbol betyder. Det er mærkeligt, at der ikke er en bøn i indskriften. Gunild har 2 bønner på Lundhøjstenen 399 Klemensker 1, se denne.

Datering: Der er anvendt o-rune, hvorfor stenen må være rejst mellem 1050-1100.

395: Østermarie-Sten. 6.

antagelig fra perioden 1050-1100.

Beliggenhed :

Stenen fandtes i sommeren 1890 under nedrivning af den gamle kirke, hvor den var indmuret over indgangsdøren mellem våbenhuset og skib. Nu er den placeret i kirke-ruinen.

Risteren af denne sten og 397 Østerlars 1 og 409 Rø, har anvendt samme forkortelser, man ikke endnu forstår, så de er svære at tyde. Virker gådefulde. Stenen er på venstre side forsynet med et Sankt Georgs processionskors med et hagekors indeni og en kort indskrift på stangen.

Beskrivelse: grovkornet, lysegrå granit med mange sorte korn. Højde (over jorden) 180 cm. Korset 60,7*24, stangen 5,7 cm.

Runeskriften oversat til latinske bogstaver:

Side A:

**kuþmt^x nkuski^x uaku^x hla^x osu^x
airbrni^x kuþi^x guþ^x msmiht^x ionþpn^x
(Midterskriften) + itki...ik(i)**

Side B: i korset: **ku[·] i...** (uden for korset) **nik**

På grund af indskriftens kryptografiske form, kan ingen sikker tydning gives. Selve runerne er smukt "ristet", så risteren kender runerne. Rejserens navn skjuler sig måske i det første ord, som kan være en forkortelse af Gudmunt. Afdødes navn skjuler sig i ordet air. Måske efterfulgt af en bøn, idet ordet Gud synes at forekomme.

Datering: Da o-runen forekommer er stenen

396:Østermarie-Alfabetsten.

Historie og Beliggenhed:

I januar 1882 blev denne lille alfabetsten oppløjet på Jessegårds jord og straks indsendt til Nationalmuseet., hvor den nu findes under nr. D 1672. Der er tale om et sten fra sen - eller efter -middelalderligt alfabet. Omkring perioden 1400- 1500. Dette kan måske tyde på, at man har brugt runeskrift på Bornholm op til 1500-årene.

Beskrivelse: lysegrå sandsten.

Højde 12,5 cm, bredde 8,5 tykkelse 1,5-1,8 cm

Runerne er ikke anført i normal runealfabetorden:

Hvis vi begynder tv foroven er det:

rk 1: a – b – the – e – f

rk 2: g – h – i – k – l

rk 3: m – n – o – p¹ – r

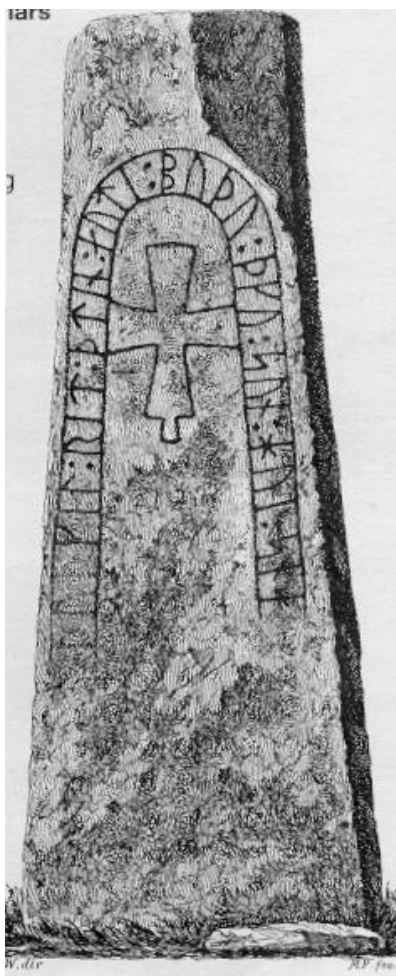
rk 4: s- t – u – ?

¹⁾ Denne ”r”- rune skal nok opfattes som et latinsk P eller b-rune, som også kan betegne ”p”

I alt 18 runer, det er de normale 16 runer og 2 stungne runer g og e, jeg er i tvivl om e-runen, idet den skulle være i-runen med en prik, her er det en streg . Som man vil se. er rækkefølgen det latinske alfabet. Det er disse 18 tegn, der er omtalt i afsnittet om runelæren. Det må være på et tidspunkt , hvor man kender og bruger begge alfabeter. Eller er der tale om et øvelsesrunealfabet for at lære at læse runer, efter at man er gået over til det latinske alfabet.?

Runealfabetet der er ridset i kalkpudset i tårnrummet på Nykirke , som man mener stammer fra omkring 13-1400, er runealfabetet også med 18 tegn, men i normalrunealfabetets orden . Se omtalen af denne runeskrift side 91.

397: Østerlarsker-Sten 1

Historie og Beliggenhed: Stenen omtales første gang af Worm (1643). Den stod den gang som nu udenfor våbenhuset til Østerlars kirke.

Beskrivelse: grovkornet, grå og rødlig granit, overfladen glat. Højde (over jorden) 150 cm.

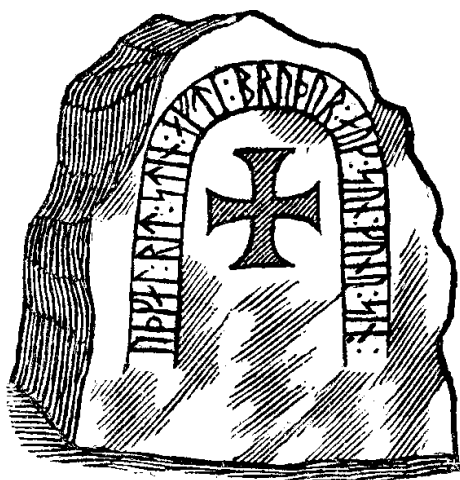
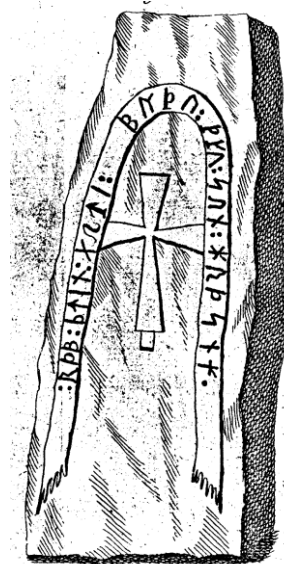
Runeskrift oversat til latinske bogstaver:

þukil : rit : itin : auti : þku : sun : hui : sna

*Indskriften lyder: "Thykil (eller Thorkil) rejste sten
.....søn...."*

Ligesom 395 Østermarie 6 og 409 Rø har risteren udført tydelige runetegn, men skrevet gådefuldt, måske skrevet med ny ortografi eller anvendt forkortelser, som man endnu ikke kender.. Stenen er forsynet med et Sankt Georgs - processionskors. Er mæge til 409 Rø-stenen, antagelig samme rister for alle 3 sten..

Til højre en tegning af Østerlars 1 i Thurah Bornholm 1756 p 56.

Til venstre Worms tegning fra 1643 af Østerlars 1.

Tegningen er hentet fra Resens Atlas Danicus.

Runeskriften (Worm) oversat til latinske bogstaver lyder:

**udkal rit stin afti brudur aug
sun kunu sin**

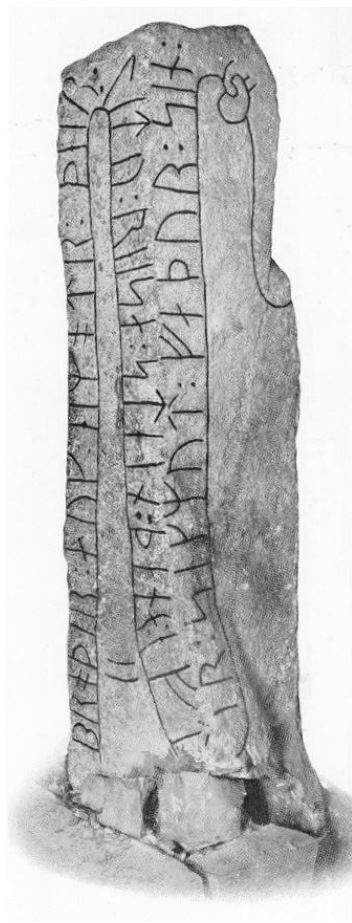
Oversat til nudansk:

*"Ukilius lod denne indskrift sætte til minde om sin
broder og sin sønnkone"*

Worm har tegnet et fint Sct. Georgskors, men uden stang. Thurah har korset rigtigt.

Datering: Med stungen i-rune , men uden o-runer, antagelig omkring år. 1000-1050

398: Østerlarsker- Sten 2.

Historie og Beliggenhed:

Stenen blev opdaget i sommeren 1921 i klokketårnets mur. Efter udtagelsen blev den opstillet i våbenhuset på et muret fundament. Her står den også i dag.

Da Vimmers runeværk bind 3 med runesten fra Skåne og Bornholm udkom i 1905, er den ikke med hos Vimmer. Billederne til højre er fotografier hentet fra Moltkes runeværk fra 1942.

Beskrivelse:

Grovkornet, grå og rød granit. Nuværende højde 163 cm.

Øverste billede er side A. og B. Nederste billede er side C.

Indskriften, der forløber over 3 sider oversat til latinske bogstaver lyder:

side A: 1. og 2 rk tv. Begynd tv forneden og følg 2. rk oppefra og ned.

broþir : auk : eimotr : þeir : litu : reisa : stein : þana : eft
(side B , 3.rk læs nedefra og op)
ir : sikmut : faþur : sin :

(Side C nederste billede). Begynd læsning til højre forneden.

kristr : hialbi : sialu : hans : auk : sata : mikel : auk : sata : maria

”Broder og Edmund lod rejse denne sten efter deres fader Sigmund. Krist og Sankt Mikkil og Sankta Marie hjælpe hans sjæl.”

Når første rejser er nævnt Broder betyde det formodentligt et navn og ikke en broder.

Stenen er forsynet med ornamenter i form af slangebånd med knude, ses på øverste billede, øverst i højere hjørne.

Datering: Da der er anvendt o-rune, er stenen antagelig rejst i sidste halvdel af 1000-årene,

???: Østerlarsker 3.

Historie og Beliggenhed:

Fundet under kirkens restaurering i juli 1955 (efter nummereringen i Danmarks Runeindskrifter. Derfor uden nr.). Stenen lå som døroverligger i kirkens norddør/kvindedøren. Stenen var stærkt medtaget, skallende og rådden flere steder, revnet på tværs. Toppen var hugget væk, da stenen blev tilpasset som overligger, herved forsvandt nogle af runerne. Stenen blev sat tilbage på sin oprindelige plads, hvor den i dag kan ses, puds er fjernet, så runerne kan besigtiges. I dag er norddør ændret til vindue.

Beskrivelse:

Stenens fulde længde er 197 cm, bredden ca. 80 cm, tykkelse ca 18 cm. Sprog, nye navne og stavemåde tyder på en sten af de yngre og hører

til stenumnordiske indskrifter, som vi også træffer i Blekinge.

Runeindskrift oversat til latinske bogstaver:

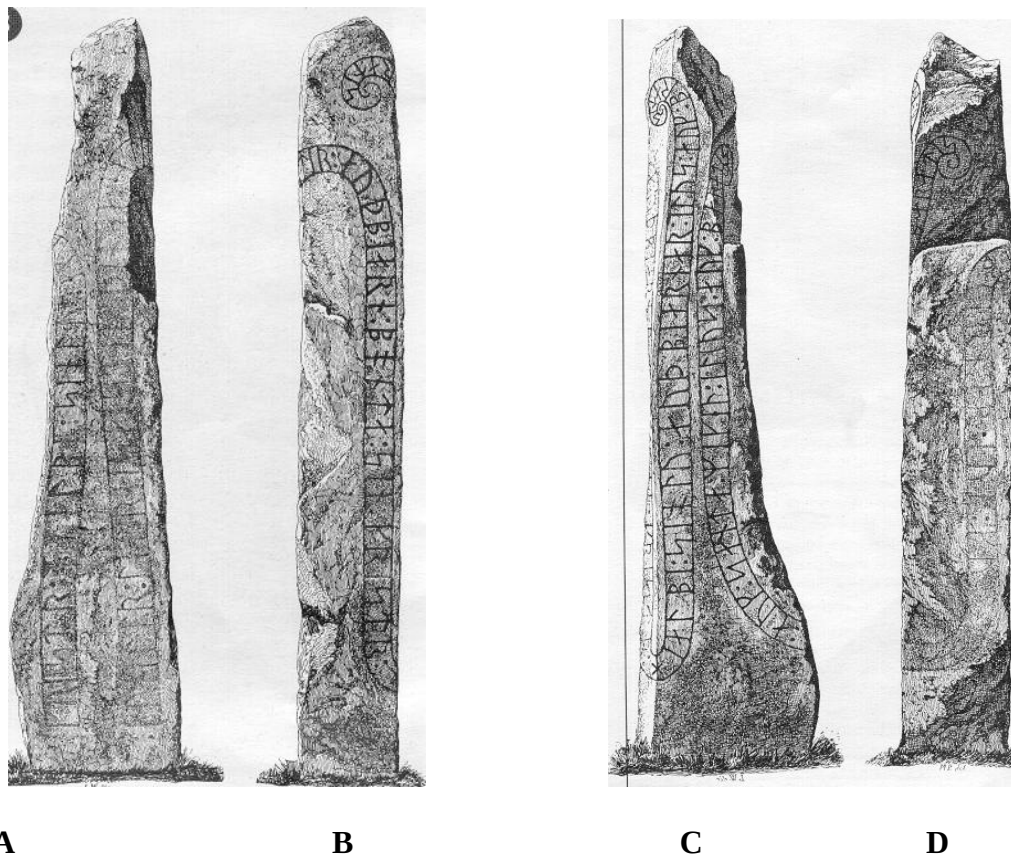
...rniels : auk : fuluki : þ(eir litu reijs)sa : stein : þana : efthiR : þormar : brodur : s(in)

Indskrift: ”...rniels og Fuluge (de lod rej)se denne sten efter deres broder Thormar”

Begynd at læse til venstre forneden.

Datering: der er anvendt o-runen, så stenen er antagelig rejst i sidste halvdel af 1000 talårene.

399: Klemensker-Sten 1 Lundhøjstenen.

Historie og Beliggenhed: På Worms tid lå denne runesten over en bæk i Klemensker, hvortil den skulle være flyttet fra de nærliggende Lundehøje syd for Brogård. Worms tegninger viser, at indskriften da har været velbevaret, hvad der nu kun er tilfældet med side B og delvis side C. I 1819 lå den som fodsti 50 skridt fra Brogårdsstenen, som da lå over Baggeåen. 1823 blev den flyttet til Klemens kirkegård. I dag er stenen placeret på kirkegården mellem kor og skib på sydsiden.

Beskrivelse: grovkornet rødlig granit. Højde over jorden 274 cm. Den regnes for at være Bornholms højeste runesten, idet det må formodes, at delen under jorden er over 100 cm, og derved højere end Bodilsker 5, der er 370 cm høj

Indskriften består af 2 tekstdele:

Tekst del 1

(side A) **(kun)iltr : l(e)t ; r(e)isa : st(e)n : þ(e)n(sa) : ef**

(side B): **tir :aupbiarn : bonta : sin : kristr :**

(side C): **hialbi : siolu : : aupbiarnar : ilus : auk : bratis**

Tekst del 1 på nudansk: "*Gunild lod denne sten rejse efter Ødbjørn, hendes ægtefælle. Krist hjælpe Ødbjørns sjæl i lys og paradis*"

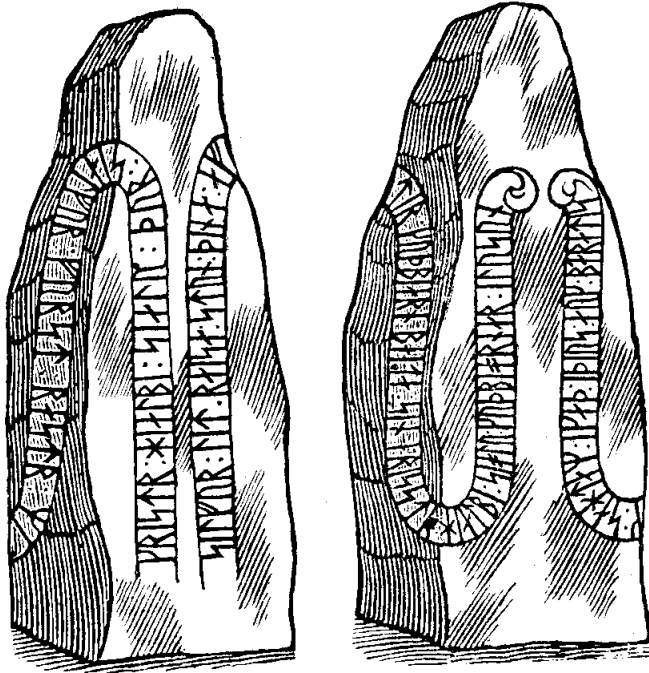
Tekstdel 2:

(side A): **kistr : hialbi : siolu : (aup)**

(side D): **biarnar : auk : ku(niltar)**

(side C): **auk santamikel : ilius : auk : baratis**

Tekstdel 2 på nudansk: *Krist og sankt Mikkel hjælpe Ødbjørns og Gunilds sjæl i lys og paradis.*

Tegning tv er Worms tegning fra 1643, som den er afbildet i Resens Atlas Danicus.

Resens oversættelse af del 1 til olddansk lyder:

**silfur lit raisa stund dina aftir
Gudbiat bonta sin. Kistr hialpi
diælu gudbiarnar ila sun**

som Resen oversætter til: *"Silfur lod denne sten rejse for Gudbjørn sin mand. Gud frelse Gudbjørn Ilusøns Sjæl.*

Man begynder at læse i det venstre billede forneden til højre og fortsætter i det højre billede øverst til højre og slutter ved slangens hale.

Resens oversættelse af 2. del:

kistr hialpi sialu thursialfur furst rastr mig satham ithilius aug baratis

Her begynder man også at læse i det venstre billede forneden, (den midterste slange), og fortsætter i det højre billede nederst til højre og slutter ved slangens hale.

Denne del forsøger Resen ikke oversætte, da det ikke har nogen mening.

Datering: Da skriften indeholder o-rune er stenen antagelig rejst i perioden 1050-1100.

Som det fremgår er Lundehesten rejst af en kvinde. Den eneste sten på Bornholm, der er rejst af en kvinde. Når dette forekommer i det øvrige land, er det som regel en kongelig eller højt placeret person. Så Økil og Gunhild må have indtaget fornemme stillinger på Bornholm. Ikke en gang hendes sønner er nævnt. På Østermarie 5, er det Gunhild og sønnen Gunulv, der er rejst en sten over. Den er rejst af sønnerne: Øde, Sven og Ødger. Her har vi også et eksempel på variationsreglen. Gunhilds søn hedder Gunulv. To af de andre sønner er opkaldt efter faderen Økil, hvor sønnerne hedder Øde og Ødger. Den kristne formel med i lys og paradis findes ikke andre steder i Danmark. Men på sten i Uppland.

400: Klemensker-Sten 2 Kongevejsstenen.

Historie og Beliggenhed: Stenen lå på Worms tid 1643 på Klemensker mark ved Kongevejen mod nord, men efter beboernes udsagn skulle det ikke være den oprindelige plads, det fortaltes, at en bonde havde forsøgt at føre den væk til eget brug, men vognen gik i stykker og hestene blev trætte, så han måtte lade den ligge ved vejen. I 1876 kom den til syne igen ved nedbrydning af et gammelt havegærde på Nordre Skrubbegård, hvor den havde været brugt som hjørnegrundsten. Samme år rejst på Allinge Kirkegård. Hvor den står i dag . Allerede på Worms tid manglede topstykket. Det er aldrig kommet for dagen.

Beskrivelse: Grovkornet rødlig granit med mange sorte korn. Højde over jorden 106 cm.

Runeindskriften oversat lyder:

: brune : auk : þeiR : bruþr : let (.....) eftiR : þurlak : fopur : sin : auk : eski : bruþuR : sin..

Indskriften oversat til nudansk lyder:

"Brune og hans brødre lod (denne sten rejse) efter deres fader Thorlak og deres broder Esge."

Teksten starter forneden til venstre.

Datering: Man har hidtil ment, at den var blandt vore ældste runesten, men da den har o-runer tyder alderen mere på 1050-1100.

Tegningen til venstre stammer fra Worms besøg i 1643. Tegningen er sat på hovedet, så man skal begynde oppe til højre for at læse teksten. Tegning og tekster er hentet fra Resens Atlas Danicus.

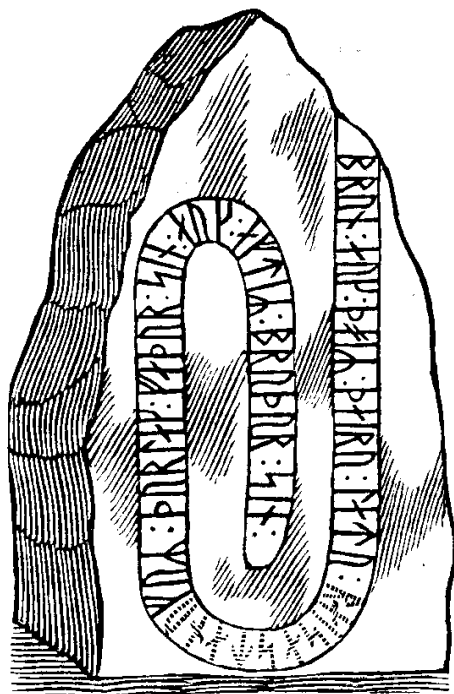
Runeskriften oversat af Resen lyder:

brun aug thoir dairu latu fur thurlag fadur sin aug aftir brudur sin.

Resens oversættelse til nudansk:

"Brun og Thor lod denne sten rejse for Thorlak deres fader og efter deres broder

Wimmer har på sin tegning indsat "formodede runer" på det topstykke, der mangler.

401:Klemensker -sten 3 Brogårdsstenen

Historie og Beliggenhed:

I et referat i Bornholm Tidende, d. 13.11.72 kunne oplyses: at en tidligere ejer af Tysker-gård i Rø: Hans Marcussen (født 1744) havde fortalt, at runestenen havde været placeret på en høj på St. Hallegård, nu Tyskergård. Runestenen blev kørt til Klemensker, hvor den blev brugt som vadebro over Baggeåen ved Brogårds. Stenen er første gang omtalt i 1819, hvor den lå som dæksten ved en bro over Baggeåen nær Lundehøjstenen. I 1865 blev den genrejst på en lille træbevokset plads vest for dens nuværende placering på trekanten 2 km syd for Hasle.(gl Svalhøj Mejeri). De ornamentale forhold viser, at Klemensker 3 og Klemensker 8 er udgået fra samme værksted. Begge med kringlenkude.

Beskrivelse:

Grovkornet, rødlig granit. Højde over jorden 267 cm.

Runeskrift oversat til latinske bogstaver:

^x **suenkin** ^x **lit** ^x **raisa** ^x **stein** ^x **þena** ^x **eftiR** ^x
tosta ^x **fapur** ^x **sin** ^x **auk** ^x **eftiR** ^x **alflak** ^x
broþur ^x **sin** ^x **auk** ^x **eftiR** ^x **mopur** ^x **sina** ^x **ξ** ^x
auk ^x **eftiR** ^x **systur** ^x **ξ** ^x **sina** ^x

Oversat til nydansk ” *Svenger lod rejse denne sten efter sin fader Toste og efter sin broder*

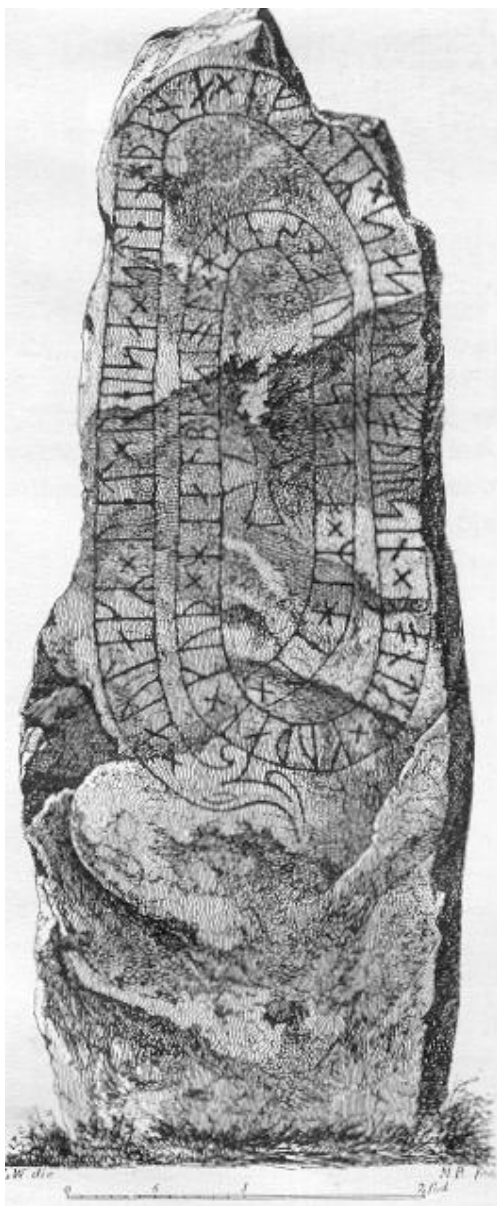
Alvlak og efter sin moder og efter sin søster”

Bemærk at rejser, far og broder er nævnt ved navne, men moder og søster er ikke nævnt ved navn. Man har tilføjet **i** i **suenkin** og **u** i **mopur** uden for slangebåndet, antagelig som rettelser. For at få plads til det sidste ord, har man sat en ekstra ramme (blindtarm) foroven.

Målt efter areal er det den største runesten på Bornholm.

Datering: Da o-rune er anvendt må det antages, at stenen er rejst mellem 1050 og 1100. I ordet **systur** er stungen u-rune oversat til y.

402: Klemensker-Sten 4. Marevadstenen.

Historie og Beliggenhed:

I oktober 1851 konstaterede herredsfoged Jørgensen i Hasle, at der i broen over en bæk imellem Marevads - og Pilegårds jorder henligger en betydelig runesten, i 1853 blev den udtaget og bragt til Hasle kirkegård, hvor den forsat findes ved søndre kirkegårdshegn.

Beskrivelse:

Grovkornet, rødlig granit. Højde over jorden 200 cm.

Runeindskrift oversat til latinske bogstaver:

^x aulakR ^x reisa ^x stein ^x pana ^x eftiR ^x sasur ^x
foþursin ^x bonta ^x kuþan ^x kuþ ^x hialbi ^x siol ^x
hans ^x auk ^x sata ^x mihel ^x

Indskriften lyder på nudansk:

” Ølak lod rejse denne sten efter sin fader Sasser, en velbyrdig bonde. Gud og Sankt Mikkel hjælpe hans sjæl.”

Læsning af teksten begynder forneden til venstre

Indskriften er placeret i et slangebånd begynder med et slangehoved. Slangen omgiver et Georgskors.

Rutsker kirke er indviet til Sankt Michael, som indgår i bønner.

Datering: o-rune forekommer, antagelig mellem år 1050-1100.

403: Klemensker-Sten 5: Kuregårdsstenen.

Historie og Beliegenhed

Stenen opdagedes i 1856 på Kuregårdens grund, hvor den lå som dæksten til en overkørsel. Tidligere skulle den have tjent som underlag "for en liden mølle, der stod på en temmelig stor høj (Kurebakken), lige ved ovennævnte gård". Denne høj er en naturlig banke med talrige brandpletter fra tiden omkring Kristus fødsel og de første århundreder efter, uden forbindelse med runestenen. I 1857 blev stenen flyttet til Klemensker kirkegård, hvor den i dag findes på kirkegården i det nordøstlige hjørne mellem kor og skib op ad væggen ca. 70 cm fra væggen.. De 3 nederste runer er skjult under overfladen

Beskrivelse: meget grovkornet grå granit. Højde (fra indskriftens begyndelse) 190 cm.

Runeskrift oversat til latinske bogstaver:

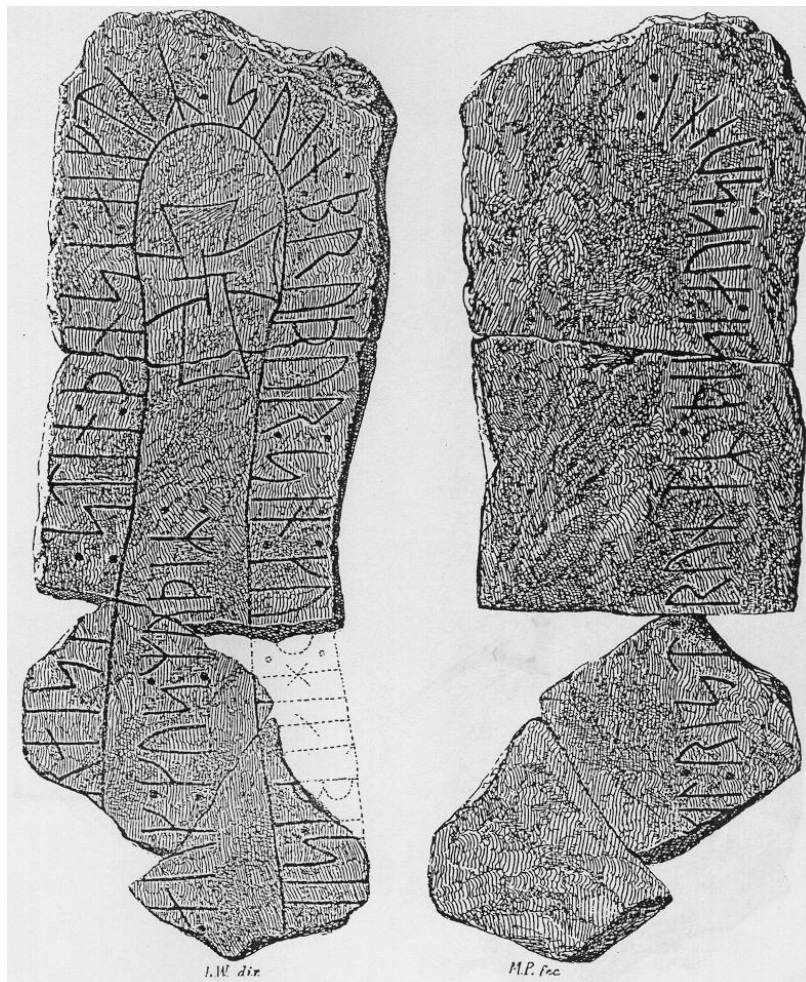
**Suin : auk : ketil : reistu : sten : eftiR : (i)u(l)k
ξ : faþur : sin**

Indskriften lyder på nudansk:

*"Svend og Kæld rejste stenen efter deres fader
Julger (?) "*

Indskriften læses nedefra og op, dernæst fra venstre mod højere, er karakteristisk for førkristne runesten. Er antagelig en af vore ældste runesten. Men da den har stungne i- runer, må den være rejst omkring år 1000.

404: Klemensker-Sten 6:

Historie og Beliggenhed: Af denne sten opdagedes tre sammenhørende brudstykker ved kirkens nedbrydning i 1881, et fjerde (det nederste) kom til veje 1889 under oprydning efter præstegårdens brand. Samme år blev alle 4 stykker indsat i en træramme. Findes i dag opsat i en træramme på kirkegården ved siden af Lundhøjstenen. Ved den seneste opsætning kan indskrift på for- og bagside iagttages. Forsiden er prydet af et Georgskors. I midten af Georgskorset er et hagekors.

Beskrivelse: meget grovkornet rødlig granit. Højde i dag 126 cm.

Runeindskriften oversat til latinske bogstaver:

side A:

....(r)ais(t)(i) : stin : þ(i)nsi : aiftiR : suin : brupur : sin : ku(....)(b)i : si(l) ...auk : kus : mupir :

side B:

...(k)il : rist (:) runaR : þisi : auk : suim :

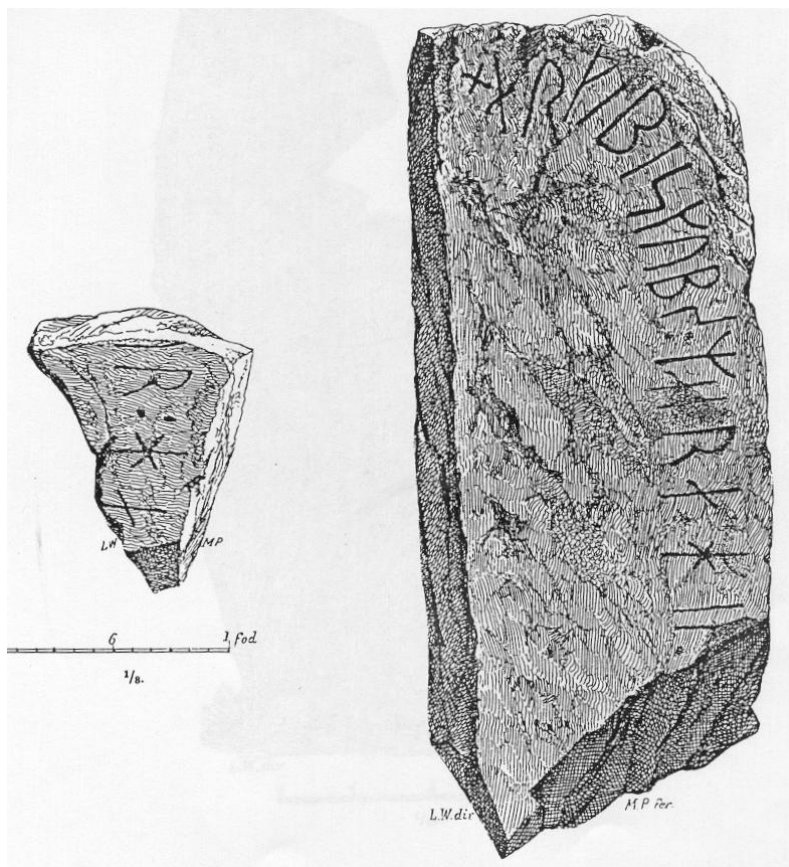
Indskrift på 2 modstående side lyder:

"N.N. rejste denne sten efter sin broder Sven. Gud og Guds moder (hjælpe) (hans) sjæl.... kil ristede disse runer og (D.v.s. sammen med) Svenne."

Der har tilsyneladende været 2 ristere: ...kil og Svenne..

Datering: o-rune er ikke anvendt, men stungne i-runer og k-rune, så den er antagelig rejst omkring år 1000.

405: Klemensker - Sten 7:

Historie og Beliggenhed: Af denne sten er bevaret to stykker, som man tidligere har regnet for brudstykker af 2 forskellige sten. Deres sammenhørighed godtgøres af diabasgange, hvorved man også har kunnet beregne deres oprindelige indbyrdes afstand. Det lille brudstykke blev fundet i 1879 i fodmuren til en af præstegårdens udhuse, mens det store opdagedes i det i 1881 nedrevne klokketårn. Det store stykke findes i dag på kirkegården, hvor det er indmuret (liggende) udvendigt på kirkegårdsmuren 1,5 m øst for nordre indgangs østre stolpe, det lille stykke er uden hensyn til samhörigheden med det store stykke indsat i samme mur til venstre for Klemensker 8. Stenen kaldes også biskopstenen. Se billede på side 61, der viser

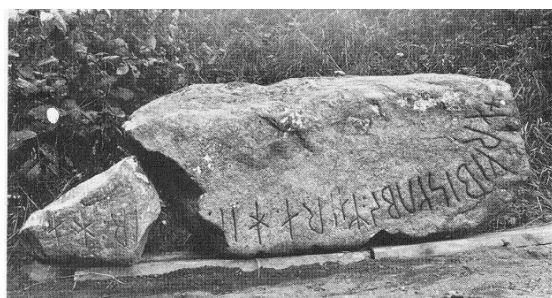
et fotografi af brudstykkerne, hvordan de ifølge Moltke skal placeres i forhold til hinanden

Beskrivelse: grovkornet, rødlig granit med diabasgange, overfladen glat. Længden af begge stykker 150 cm.

Runeskrift oversat til latinske bogstaver:

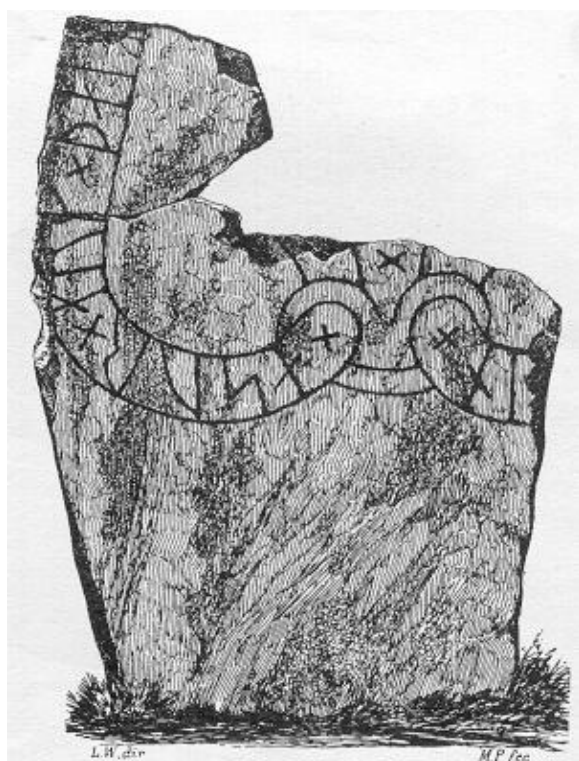
..... arkibiskubs · maxra (·) hix...

Af indskriften er alene ordet "...ærkebiskops" læseligt.. Det har ikke været muligt at tyde hvilken ærkebiskop.

Til venstre et billede af biskopstenen, som Moltke forestiller sig, at de 2 brudstykker skal placeres.

406: Klemensker-Sten 8:

Historie og Beliggenhed:

Dette fragment består af 2 brudstykker, af hvilke det største fandtes 1882 ved nedbrydning af kirken, hvor det lå som grundsten i sydenden, medens det lille stykke kom for dagens lys året efter. Det største stykke, som er den nederste del, blev opstillet på kirkegården. I dag er det indmuret udvendigt på kirkegårdsmuren 3 m øst for nordre indgangs østre stolpe. Det mindre brudstykke er indmuret umiddelbart ovenover, men forkert placeret.

Beskrivelse:

grovkornet, rødlig granit med talrige sorte korn. Højde over jorden begge stykker 148 cm, men oprindelig været på højde med Klemensker 3. Stenen er forsynet med slangebånd og kringleknude helt identisk med Brogårdsstenen.

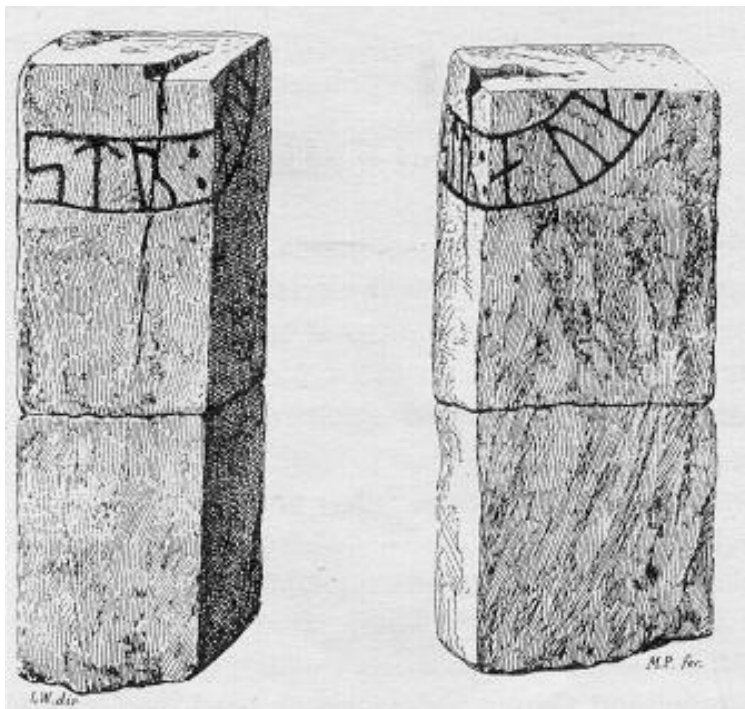
Runeindskriften oversat til latinske bogstaver:

^x asur ^x þai(R) in x ξ x.....

Af indskriften kan kun et par ord læses: "Asser og "

Stenens ornamentik og udformning tyder på, at den er ristet af samme rister som 401 Klemensker 3, hvorfor dateringen må antages at være den samme mellem år 1050-1100.

407: Klemensker-Sten 9:

Historie og Beliggenhed:

Disse 2 runestensbrudstykker, der er tilhuggede til kvadre og hvoraf den nederste er ubeskrevet blev fundet 1888 efter branden på præstegården i 1887. Nu er begge brudstykker indmuret i det nordre kirkegårdsdiges udvendige side mellem Klemensker 7 og Klemensker 8. På grund af indmuringen kan de andre sider ikke besigtiges. Bemærk at på tegningerne ved siden af er brudstykkerne stablet ovenpå hinanden. For at vise, at der er skrift på alle 4 sider, er der vist 2 tegninger.

På tegningen er de 2 brudstykker sat ovenpå hinanden. Når der er 2 tegninger, er det for at vise runer fra 2 sider. Der har været runer på 4 sider ligesom på 399 Klemensker 1,

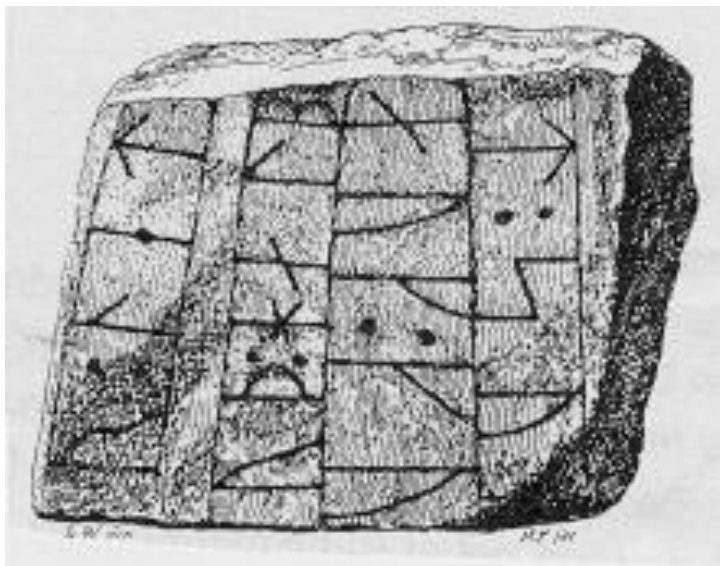
Beskrivelse:

Grovkornet, rødlig granit. Højde over jorden (begge stykker) 64 cm. Stenen har tilsyneladende haft lignende form og indskriftsordning som Klemensker 1 Lundhøjstenen og måske ligeså høj?.

På denne ene ses enkelte runer: ” ... **str: auk:...**(:).”.

Datering: Vanskelig på grund af få runer, men antagelig samtidig med Lundhøjstenen mellem år 1050 og 1100.

408: Rutsker-stenen.

Historie og Beliggenhed:

Dette brudstykke opdagendes i maj 1877 i Ruts kirkes tårn ”i det nordøstlige hjørne”, hvor trappegangen fører ind til 2. stokværk”. I oktober samme år blev det udtaget og opstillet på et muret fundament nord for klokketårnet. I dag findes stenen på kirkegården ved foden af den græsklædte høj ved kirkens gamle klokkestabel.

Beskrivelse:

Grovkornet rødlig granit med talrige sorte korn. Højde 39 cm.

Runeskrift oversat til latinske bogstaver:

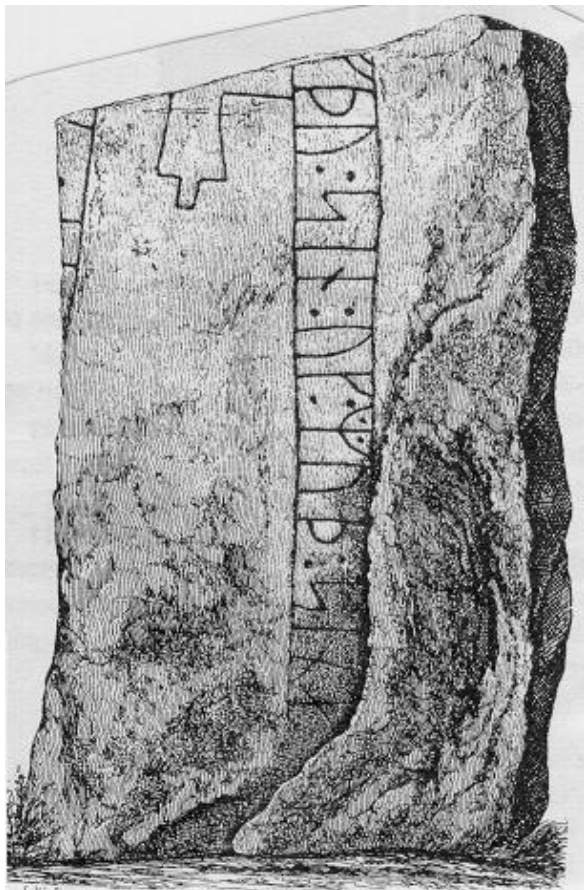
..... r : lett : su.....up : halb.....auk : ku.....t: su

Indskriften lyder: ”N.N lod.....(Gud hjælpe og Gu(ds) moder

Datering: Der er kun tale om et brudstykke, hvor f.eks. o-rune ikke forekommer, men derimod stungen i-rune, hvorfor det antages, at stenen stammer fra perioden 1000-1100.

409: Rø-Stenen .

Historie og Beliggenhed:

Ifølge præsteindberetning (1624) og ifølge Worm fandtes brudstykket i Rø kirkes våbenhus. En gang før 1810 er det åbenbart blevet flyttet ind i kirken, hvor det formodentligt har ligget ved Jansens besøg i 1818. Derefter skal det være forsvundet indtil den i 1841 blev genfundet som en bro over en bæk.. I 1842 stod den udenfor våbenhuset, halvt nedgravet. Nu er den anbragt inde i kirkens tårn til højre for indgangen på et lille muret fundament.

Beskrivelse:

Finkornet. rød granit, overfladen glat . Højde 118 cm.

Runeindskrift oversat til latinske bogstaver:

.....(f)**þu** : **sin** : **uk** : **mup** : **sina**

bemærk m-runen som ligner stungen rune, men er blot en variant af m-runen og er også her oversat ved m. i **mup**, som her er en forkortelse af moder

Indskriften oversat til nudansk:

”(efter N.N).....sin fader og sin moder”.

Der er tale om en mærkelig forkortningsortografi, som også kendes især fra svenske runestene, men også enkelte danske. Antagelig udført af samme værksted som 397 Østerlars 1 og 395 Østermarie 6, hvor samme forkortningsortografi er anvendt. Er i øvrigt mage til Østerlars 2.

Stenen er forsynet med et Sct. Georgs - processionskors.

Datering: Antagelig i perioden omkring år 1000-1050

410: Bornholmsamulettet

Beskrivelse: 2,5 cm – en kufisk mønt fra Samarkand præget mellem 907-913. – Er formentlig en mønt, der i 1000 tallet er givet den døde med i kisten. Runerne indeholder bønner for det evige liv. Samlet oversættelse: ”Du er Jesus Kristus, den levende Guds søn, nævn fromt dette i faderens, sønnens og den Helligånds navn. –(b)itsusb. Det fromme blod leve, lad det (is) beskærme det evige liv” Mønten er antagelig ristet mellem 1150-1100, idet indskriften har regelmæssig brug af o-runen, samtidig med undtagelsesvis bevaring af gennemstregning af a- og n-runer. Det har været en dygtig rister, at han har kunnet få så meget med på en så lille mønt. Findes på Nationalmuseet. Mønten er fundet på Bornholm o. 1770 og afleveret til Nationalmuseet i 1821.

Om ristningen er sket på Bornholm kan ikke afgøres. Runerne tyder på, at risteren har lært sit latin af en tysker.

Køllergaard – Brakteat.

Brakteaten er fundet 1884 af husmand Anders Hågensen, under overfladen af en lav høj, ca 250 m vest for Køllergaard i Nylars, Blev straks indleveret til nationalmuseet.

Fremstilling: Mandshoved over firbenet dyr, Foran mandens hoved et udvidet hagekors, hvis arme ender i runde knopper, nedenfor dette, en cirkel med ophøjet centrum og omgivet af punkter, mellem dyrets 2 bagben ses en vinkel, der ud mod brakteatens rand er forsynet med t-bistav, forneden med 2 a-bistave (se ordbog sag, symboler spalte 1006 f). Indskriften, der er anbragt under dyret, består af (delvis fordærvede) vnderuner (læseretning fra højre til venstre) (ordbog sag sp 1051 og må læses som følger:

sndi(l)iuuul(Rll)i(s)ius(a)hs(i)

Hagekors er anvendt som værnensymbol. Fra perioden 400 – 650 år e.K.

Bodilsker Brakteat.

Brakteaten er fundet med metaldetektor i november 1993 på marken vest for Gadegaard i Bodilsker. Indleveret til Bornholms Museum. Det er en C-brakteat 2,5 cm i diam. kun let beskadiget. Over et firbenet, hestelignende, hornet dyr med et hoved i profil, foran det står tre 4 mm høje, venstrevendte runer på en 3 mm lang ram-mestreg. Samme billedefremstilling og indskrift kendes fra 3 brakteater fra Skåne og Blekinge, men ingen af dem, er lavet med samme stempel. Det er omstridt, om indskriften **ota** er sproglig meningsgivende, den har været opfattet, som et formelord med ukendt betydning, men det har også været forsøgt at knyttes til et germansk *ohtan* "frygt", i en betegnelse for runemesteren eller som gudenavn (*heiti*)

Ibsker kalkristning: Findes i kirketårnets øverste stokværk, oversat til nu dansk: "Jacob" kir-kens værnehelgen. Stammer fra efter år 1300.

Ny Kirke kalkristning: Findes i Tårnrummet og er et middelalderligt runealfabet, stammer fra omkring år 1400.

Den første tegning viser kopi af indristningen. Tegning nr. 2 viser bogstaver i tydeligere form med oversættelse til latinske bogstaver..

YNDARKI * I I H 1 B A (I Y)
f u þ o r k h n i a s t b y (l m).

I dette senere alfabet er R-runen blevet til y-rune. Tegninger ovenfor er hentet fra Moltkes bog fra 1976. De 2 sidste runer (i parentes), kan jeg ikke få til at passe med kalkindristningen. Måske skal de bare byttes om de 2 sidste tegn. R-runen er blevet "y"

Bly-amulet.

I år 2001 er ved hjælp af metaldetektor fundet en Runeamulet ved Jættebro i Østermarie. Runeamulettet består af en blystrimmel, der er foldet sammen fra en ende af og øjensynligt stærkt sammenklemt..

Der er 3 runelinier under hinanden på strimlen. Runernes højde varierer mellem knapt 4- 7 mm mellem de 2 rammestreger. Alle linjer læses fra højre mod venstre.

Indskriften kan ifl. museums inspektør Marie Stoklund foreløbig gengives – omsat til bogstaver – som

1. linie: (æ) ξ þ – (-) ti ξ (i)us:(a) - ξ
2. linie: ...:o ξ s:ræh ξ (n)ap:k(r) ...
3. linie (l) ξ - (s)l(æ)i:-ks(i)

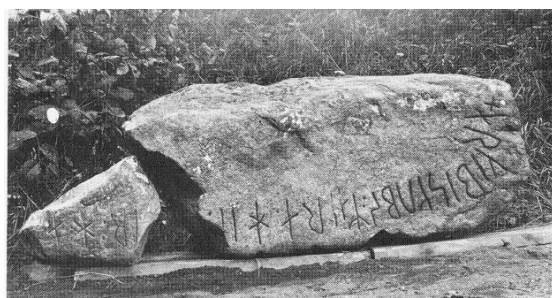
Parenteser angiver, at læsningen af et tegn er usikkert „...” et ubestemmeligt tegn ”ξ” bukning af linien (blystykket)

Oversat til latin r(æ)h(n)ap i anden linie kan måske tolkes som regnat, ”hersker, regerer” fulgt af kr.... ”Kristus”, fuldstændig tolkning er umulig.

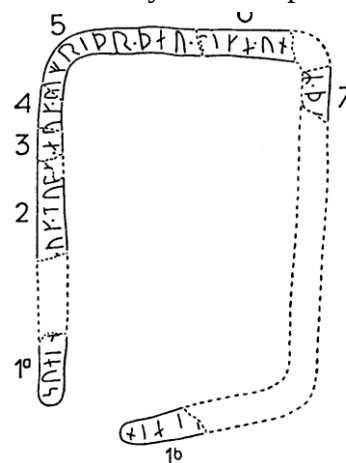
Forslag til bedre information vedr. de bornholmske Runesten.

De fleste bornholmske runesten er meget forvitrede og derfor vanskelige at tyde. Marevadstenen på Hasle kirkegård og Bodilsker 5 i Bodils kirkes våbenhus er begge blevet trukket op, og det har gjort dem mere spændende at se på. Kunne det ske med de øvrige runesten, ville dette bevirke, at en rundtur til vore runesten ville blive en større oplevelse for såvel herboende som turister. Bedre informationskilte ved de forskellige runesten vil også bidrage hertil .

I Klemensker burde overvejes, om man kunne flytte de 3 runesten, som i dag er indmuret i

kirkegårdsmuren, således at de kunne anbringes sammen med de andre runesten oppe ved kirken og på en sådan måde, at brudstykkerne passede sammen. På vedstående billede viser Moltke, hvordan Biskopstenens brudstykker skal placeres vjh. af diabasgangen

I runestensanlægget i Vestermarie kunne man også flytte brudstykkerne i Vestermarie 4, så de passede med runeindskriften. Man kunne her bruge Moltkes tegning i spalte 443, som er vist her til højre.

Litteratur og kilder

Lis Jacobsen .og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter – 3 bind
Erik Moltke: Runer i Danmark og deres oprindelse,
Ludvig Vimmer: De danske runemindesmærker I-IV.
Førstelærer L. Petersens optegnelser om de bornholmske runesten.
Skov- og naturstyrelsen: Runesten på Bornholm (1992)
Ingerd Wactmeister: Runstener i Södermanland.
Lars Wilson: Runstenar og kyrkor.
Danske Præsters Indberetninger til Oldtidskommissionen, Bornholm, Lolland-Falster og Fyn
Anne Sofie Gräslund: Om Ornamentik och datering.
O von Friesen: Upplands runstenar, Uppsala 1913
Finn Ole Sonne Nielsen: Middelalderens Bornholm og fotokopier af bornholmske Brakteater
Kulturhistorisk Leksikon fra vikingetid til reformationstid.
Lars Magnar Enoksen: Skånske runestenar
Peder Hansen Resens Atlas Danicus. Bornholm
Aage Kure: Bornholms gårdhistorier
Bornhoms Museum: Runefolder.